

DOGFEN YMGYNGHORI

Datganiad o'r Ymarfer a Argymhellir

Nodyn Ymarfer 10: Archwilio datganiadau ariannol a rheoleidd-dra cyrff y sector cyhoeddus yn y Deyrnas Unedig

(Diwygiedig 2020)

This document is also available in English. | Mae'r ddogfen hon hefyd ar gael yn Saesneg.

Cynnwys

Rhagair.....	6
Cyflwyniad.....	8
Rhan I: Cymhwyso'r Safonau Rhyngwladol ar Archwilio (DU).....	9
Y Safon Ryngwladol ar Reoli Ansawdd (DU) I.....	12
Dehongliad o'r gofyniad i dynnu'n ôl o ymrwymiad lle bo'r penodiad wedi'i wneud mewn statud.....	12
Rheoli ansawdd ar gyfer ymrwymadau dan gontract.....	13
Rheoli ansawdd ar gyfer ymrwymadau ar sail "penodi gan".....	14
Moeseg.....	15
Annibyniaeth.....	15
Cyfrinachedd.....	15
Adolygiad rheoli ansawdd ymrwymadau.....	16
ISA (DU) 200: Amcan cyffredinol yr archwilydd annibynnol a chynnal archwiliad yn unol â'r Safonau Rhyngwladol ar Archwilio (DU).....	17
Cyfrifoldebau archwilydd y sector cyhoeddus.....	17
ISA (DU) 210: Cytuno ar delerau ymrwymadau archwilio.....	18

Cytuno ar delerau ymrwymadau archwilio'r sector cyhoeddus	18
Meysydd a allai fod wedi'u cynnwys mewn llythyr ymrwymo neu ddealltwriaeth.....	19
ISA (DU) 220: Rheoli ansawdd wrth archwilio datganiadau ariannol.....	20
Rheoli ansawdd wrth archwilio datganiadau ariannol yn y sector cyhoeddus.....	20
ISA (DU) 240: Cyfrifoldebau'r archwilydd mewn perthynas â thwyll wrth archwilio datganiadau ariannol.....	21
Cyfrifoldebau archwilydd y sector cyhoeddus yn gysylltiedig â thwyll	21
Ystyriaeth yr archwilydd o'r risg o adroddiadau ariannol twyllodrus.....	21
Ystyriaeth yr archwilydd o'r risg o dwyll y tu allan i'r endid archwiliedig.....	22
Cyfrifoldeb yr archwilydd dros adrodd am dwyll gwirioneddol neu amheuan o dwyll.....	22
ISA (DU) 250A – Ystyried cyfreithiau a rheoliadau wrth archwilio datganiadau ariannol.....	22
Ystyriaeth yr archwilydd o gyfreithiau a rheoliadau	23
Ystyriaeth archwilydd y sector cyhoeddus o ddeddfwriaeth llygredd.....	23
Rheoliadau gwyngalchu arian yn y sector cyhoeddus.....	23
Adrodd am ddiffyg cydymffurfio.....	24
ISA (DU) 260: Cyfathrebu â'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu.....	24
Penderfynu pwy sy'n gyfrifol am lywodraethu yng nghyd-destun y sector cyhoeddus	25
I-64 Os nad yw'r cyfathrebu dwy ffordd rhwng yr archwilydd a'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu yn ddigonol, ac na ellir datrys y sefyllfa, gall archwilydd y sector cyhoeddus gyfleu'r mater wrth weinidog â chyfrifoldeb o'r llywodraeth neu'r Senedd (ISA 260, A53 gysylltiedig â gofynion ISA 260, 22).Cyfathrebu â chyrff ariannu	25
Buddiant trydydd parti mewn adroddiadau i'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu	26
Materion i'w cyfleu	26
ISA (DU) 265: Cyfleu diffygion mewn rheolaeth fewnol wrth y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu a rheoli.....	26
ISA (DU) 315: Nodi ac asesu risgiau o gamdatganiadau perthnasol drwy ddeall yr endid a'i amgylchedd	27
ISA (DU) 320: Perthnasedd wrth gynllunio a chynnal archwiliad.....	28
Bocs 1: Enghreifftiau dangosol lle cymhwyswyd gwahanol feincnodau er mwyn pennu perthnasedd	29
ISA (DU) 330: Ymatebion yr archwilydd i risgiau a asesir	30
ISA (DU) 402: Ystyriaethau archwilio sy'n ymwneud ag endid sy'n defnyddio sefydliad gwasanaeth.....	30
Defnyddio sefydliadau gwasanaeth yn y sector cyhoeddus	30
Hawliau mynediad i sefydliadau gwasanaeth.....	31

ISA (DU) 450: Gwerthuso camddatganiadau a nodwyd yn ystod yr archwiliad.....	31
ISA (DU) 510: Ymrwymadau archwilio cychwynnol - balansau agoriadol.....	32
Balansau agoriadol yng nghyd-destun newid peirianwaith llywodraethu.....	32
Archwiliad o falansau agoriadol gan yr archwilydd newydd.....	33
ISA (DU) 520: Gweithdrefnau Dadansoddol.....	34
ISA (DU) 540: Archwilio amcangyfrifon cyfrifyddu a datgeliadau cysylltiedig.....	34
Risg o ogwydd gan reolwyr mewn amcangyfrifon cyfrifyddu yn y sector cyhoeddus.....	34
Ffactorau risg cynhenid sy'n berthnasol i'r sector cyhoeddus.....	35
Defnyddio amcangyfrifon trydydd parti yn y datganiadau ariannol.....	35
Defnyddio ffynonellau gwybodaeth allanol.....	35
Asedau anghyfredol yn y sector cyhoeddus.....	36
ISA (DU) 550: Partïon cysylltiedig.....	36
Ystyriaethau penodol i'r sector cyhoeddus o ran trafodion partïon cysylltiedig.....	36
ISA (DU) 560: Digwyddiadau dilynol.....	37
Ystyriaethau ychwanegol o ran digwyddiadau dilynol yn y sector cyhoeddus.....	37
Pennu'r dyddiadau perthnasol.....	38
Ffeithiau a ddaw'n hysbys i'r archwilydd ar ôl dyddiad adroddiad yr archwilydd ond cyn cyhoeddi'r datganiadau ariannol.....	39
Ffeithiau sy'n dod i'r amlwg ar ôl cyhoeddi'r datganiadau ariannol.....	41
ISA (DU) 570: Busnes gweithredol.....	41
Busnes gweithredol yn y sector cyhoeddus.....	42
Cynllunio'r ymagwedd at fusnes gweithredol.....	42
Ymagwedd darpariaeth gwasanaeth barhaus - gweithdrefnau asesu risg a gweithgareddau cysylltiedig.....	43
Ymagwedd darpariaeth gwasanaeth barhaus - gwerthuso asesiad y rheolwyr.....	44
Cyfrifoldeb yr archwilydd i ystyried priodoldeb y sail busnes gweithredol.....	46
Ystyriaeth o'r dyfodol rhagweladwy.....	47
Amgylchiadau lle ceir amheuaeth ynghylch y sail busnes gweithredol.....	48
Busnes gweithredol lle bo endidau'r sector cyhoeddus yn paratoi datganiadau ariannol ar sail arian parod.....	48
Cyfrifoldebau archwilwyr y sector cyhoeddus ar gyfer adolygu ac adrodd ar drefniadau endid i sicrhau gwerth am arian.....	49
Cyfeiriadau yn adroddiad yr archwilydd at fusnes gweithredol.....	49
ISA (DU) 580: Sylwadau ysgrifenedig.....	49

Fforwm Archwilio Cyhoeddus

Nodi pwy sy'n gymwys i roi sylwadau ysgrifenedig yn y sector cyhoeddus	50
Cynnwys sylwadau ysgrifenedig yn y sector cyhoeddus	50
ISA (DU) 600: Ystyriaethau arbennig - archwiliadau o ddatganiadau ariannol grwpiau (gan gynnwys gwaith archwilwyr cydrannol).....	51
Datganiadau ariannol cyfun sy'n cynnwys cydrannau heb riant.....	52
ISA (DU) 610: Defnyddio gwaith archwilwyr mewnol	52
Defnyddio gwaith archwilio mewnol mewn perthynas â chyfrifoldebau eraill yr archwilydd. .	53
ISA (DU) 620: Defnyddio gwaith arbenigwr archwilydd	53
ISA (DU) 700: Ffurio barn ac adrodd ar ddatganiadau ariannol	53
Derbynydd adroddiad yr archwilydd yn y sector cyhoeddus.....	54
Adroddiadau gan archwilwyr ar gontract allanol i asiantaethau archwilio cenedlaethol	54
Y gofyniad i ardystio bod yr archwiliad wedi'i gwblhau yn y sector cyhoeddus.....	54
Cyfeiriad at sail yr archwiliad yn adroddiad archwilydd y sector cyhoeddus.....	54
Goblygiadau geiriad rhagnodedig y farn archwilio i gydymffurfiaeth â'r Safonau Rhyngwladol ar Archwilio (DU)	54
Adroddiadau estynedig gan archwilwyr	55
Materion y dylid adrodd arnynt ar sail eithriad yn y sector cyhoeddus.....	55
ISA (DU) 706: Paragraffau 'pwyslais ar fater' a pharagraffau mater eraill yn adroddiad yr archwilydd annibynnol.....	56
ISA (DU) 720: Cyfrifoldebau'r archwilydd mewn perthynas â gwybodaeth arall	56
Cyfrifoldebau'r archwilydd mewn perthynas â'r adroddiad blynyddol	57
Adrodd i'r ddeddfwrfa.....	58
Gwybodaeth statudol arall	58
Rhan 2: Archwilio rheoleidd-dra	59
Cyflwyniad.....	59
Dealltwriaeth o'r cysyniad o reoleidd-dra.....	60
Sut mae rheoleidd-dra yn gysylltiedig â chysyniadau eraill, gan gynnwys priodoldeb a chydymffurfiaeth â'r gyfraith a rheoliadau.....	61
Archwilio rheoleidd-dra - trosolwg.....	61
Deall yr endid a'i amgylchedd.....	62
Y fframwaith o awdurdodau a gynhwysir yn adroddiad yr archwilydd.....	63
Deall rheolaethau mewnol yr endid.....	65
Perthnasedd ar gyfer archwilio rheoleidd-dra	66
Asesu'r risg o afreoleidd-dra perthnasol.....	67

Cynllunio a chynnal gweithdrefnau archwilio.....	70
Meysydd sydd angen ystyriaeth arbennig.....	71
Sylwadau ysgrifenedig.....	72
Defnyddio gwaith eraill.....	72
Gwerthuso afreoleidd-dra.....	74
Y risg o dwyll wrth archwilio rheoleidd-dra.....	75
Barn ar reoleidd-dra.....	76
Adroddiadau eraill ar reoleidd-dra.....	77
Atodiad Un - Rhestr Termau.....	77

Datganiad y Cyngor Adrodd Ariannol ar y Datganiad o'r Ymarfer a Argymhellir - Nodyn Ymarfer 10: Archwilio datganiadau ariannol a rheoleidd-dra cyrff y sector cyhoeddus yn y Deyrnas Unedig

Nod y Cyngor Adrodd Ariannol (CAA) yw hyrwyddo llywodraethu ac adroddiadau corfforaethol o ansawdd uchel er mwyn meithrin buddsoddiadau. Mewn perthynas â safonau archwilio sy'n berthnasol yn y DU, amcan pennaf y CAA yw galluogi defnyddwyr datganiadau ariannol i fod yn hyderus bod y datganiadau hynny wedi bod yn destun archwiliad cadarn ac annibynnol o ansawdd uchel, sy'n gymesur â maint a chymhlethdod yr endid a'r wybodaeth sydd ei hangen ar y defnyddwyr. Mewn diwydiannau neu sectorau neilltuol, gellid bod angen egluro sut y caiff y safonau hynny eu cymhwyso i endid mewn modd sy'n berthnasol, ac sy'n darparu gwybodaeth ddefnyddiol i ddefnyddwyr datganiadau ariannol yn y diwydiant neu'r sector hwnnw.

Cyhoeddir eglurhad o'r fath ar ffurf canllawiau a ddatblygir ac a gyhoeddir yn unol â [Policy on Developing Statements of Recommended Practice](#) y CAA, gan gyrff a gydnabyddir i'r diben hwnnw gan y CAA. Mae'r Fforwm Archwilio Cyhoeddus, sy'n cynnwys pedair Asiantaeth Archwilio Genedlaethol y DU wedi cadarnhau ei fod yn rhannu nod y CAA o sicrhau archwiliadau o ansawdd uchel, a'i fod wedi'i gydnabod gan y CAA er mwyn cyhoeddi'r [Datganiad o'r Ymarfer a Argymhellir: Nodyn Ymarfer 10 - Archwilio datganiadau ariannol a rheoleidd-dra cyrff y sector cyhoeddus yn y Deyrnas Unedig](#).

Yn unol â [Policy on Developing Statements of Recommended Practice](#) gan y CAA, cynhaliodd y CAA adolygiad cwmpas cyfyngedig o'r Datganiad o'r Ymarfer a Argymhellir, gan ganolbwyntio ar yr agweddau hynny sy'n berthnasol i'r archwiliadau o ddatganiadau ariannol.

Ar sail ei adolygiad, mae'r CAA wedi casglu bod y Datganiad o'r Ymarfer a Argymhellir wedi cael ei ddatblygu'n unol â'r [Policy on Developing Statements of Recommended Practice](#) gan y CAA, ac nad yw'n ymddangos ei fod yn cynnwys unrhyw bwyntiau sylfaenol o egwyddor sydd yn

annerbyniol yng nghyd-destun arferion archwilio presennol, nac yn gwrthdaro â'r Safonau Rhyngwladol ar Archwilio (DU).

[DYDDIAD]

Y Cyngor Adrodd Ariannol

Datganiad o'r Ymarfer a Argymhellir - Nodyn Ymarfer 10: Archwilio datganiadau ariannol a rheoleidd-dra cyrff y sector cyhoeddus yn y Deyrnas Unedig (Diwygiwyd yn 2020)

Mae'r Datganiad hwn o Ymarfer a Argymhellir, a elwir o hyn allan yn Nodyn Ymarfer, yn disodli **Nodyn Ymarfer 10: Archwilio datganiadau ariannol cyrff y sector cyhoeddus yn y Deyrnas Unedig (Diwygiedig)**, a gyhoeddwyd ym mis Tachwedd 2016.

Rhagair

Mae'r Nodyn Ymarfer hwn yn cynnwys canllawiau ar ddefnyddio safonau archwilio a rheoli ansawdd a gyhoeddir gan y Cyngor Adrodd Ariannol (CAA) i archwilio cyrff y sector cyhoeddus yn y Deyrnas Unedig, fel y'u pennir gan y Swyddfa Ystadegau Gwladol.¹

Mae'r Nodyn Ymarfer hwn yn atodol i'r Safonau Rhyngwladol ar Archwilio (ISAs) (DU) a **Safon Ryngwladol ar Reoli Ansawdd I (ISQC I) (DU)**, sy'n berthnasol i bob archwiliad a gynhelir yn y Deyrnas Unedig. Dylid darllen y Nodyn Ymarfer hwn ochr yn ochr â'r dogfennau hynny. Mae'r Nodyn Ymarfer yn egluro'r ystyriaethau arbennig sy'n gysylltiedig ag archwilio cyrff y sector cyhoeddus sy'n deillio o safonau archwilio ar rheoli ansawdd unigol. Ni fwriedir i'r Nodyn Ymarfer roi canllawiau fesul cam ar archwilio cyrff y sector cyhoeddus, felly nid ydym wedi cynnwys deunydd os nad oes unrhyw ystyriaethau arbennig yn deillio o ISA neu **ISQC I (DU)** neilltuol. Os nad yw'r ddogfen hon yn trafod rhai agweddau ar y gofynion archwilio, dylai defnyddwyr gyfeirio at safonau archwilio perthnasol.

Paratowyd y Nodyn Ymarfer gwn gan y Fforwm Archwilio Cyhoeddus (FfAC) gyda chyngor a chymorth gan gynrychiolwyr o bob un o asiantaethau archwilio cenedlaethol y DU, a rhai cwmnïau

---

¹Dylai archwilwyr nodi y bydd penderfyniadau'r ONS yn cael eu cyhoeddi ar ôl ystyried meini prawf perthnasol, a gallai fod yn briodol ystyried, fesul achos, tystiolaeth i ddsbarthu endid a allai fod yn destun ystyriaeth barhaus gan yr ONS. Cyhoeddir penderfyniadau ar wefan yr ONS: www.ons.gov.uk/economy/nationalaccounts/uksectoraccounts/datasets/publicsectorclassificationgui de

o'r sector preifat sy'n cyflawni gwaith archwilio yn y sector cyhoeddus. Mae'n seiliedig ar safonau archwilio, deddfwriaeth a rheoliadau a oedd mewn grym ar 1 Medi 2020. Nid yw'r Nodyn Ymarfer hwn yn rhestr gynhwysfawr o'r holl rwymedigaethau y gallai fod angen i archwilwyr y sector cyhoeddus eu bodloni o dan deddfwriaeth.

Mae'r FfAC wedi'i ddynodi gan y Cyngor Adrodd Ariannol (CAA) yn "gorff gwneud Datganiadau o Ymarfer a Argymhellir (SORP)" i ddibenion cynnal a diweddarau **Nodyn Ymarfer 10: Archwilio datganiadau ariannol a rheoleidd-dra cyrff y sector cyhoeddus yn y Deyrnas Unedig (NY 10)**. O dan drefniadau'r 'corff gwneud SORP' mae'r FfAC yn gyfrifol am baratoi ac ymgynghori ynghylch diwygiadau i **NY 10** cyn ceisio cymeradwyaeth y CAA nad oes unrhyw agwedd o fewn y Nodyn Ymarfer sy'n anghyson â safonau archwilio nac amcanion ehangach y CAA.

Mae'r fersiwn hon o Nodyn Ymarfer 10 wedi cael ei ddiweddarau i ystyried diwygiadau a gyflwynwyd i'r ISAs (DU) ers y fersiwn flaenorol: fersiynau diwygiedig ISA (DU) 540 ac ISA (DU) 570 yn bennaf, a ddaeth i rym wrth archwilio datganiadau ariannol ar gyfer cyfnodau a ddechreuwyd ar 15 Rhagfyr 2019 neu ar ôl hynny. Mae diweddariadau eraill wedi cael eu cyflwyno i adlewyrchu'r datblygiadau diweddaraf mewn ymarfer archwilio yn y sector cyhoeddus. Mae'r rhain yn cynnwys ymagwedd ar gyfer cymhwyso ISA (DU) 600 wrth archwilio datganiadau ariannol cyfun heb riant, yn ogystal ag ystyriaethau o dan ISA (DU) 720 o ran a yw'r wybodaeth arall 'yn deg, yn gytbwys ac yn ddealladwy', a'r gofyniad i roi datganiad cadarnhaol o sicrwydd ar gyfer gwybodaeth arall statudol.

Bydd nifer o safonau archwilio, moesegol a rheoli ansawdd eraill diwygiedig yn dod i rym yn y dyfodol agos, a bydd iteriadau pellach o Nodyn Ymarfer 10 yn cael eu cyhoeddi i ystyried y rhain yn y blynyddoedd sydd i ddod. Mae'r rhain yn cynnwys ISA 315 diwygiedig, yn ogystal â chyflwyno Safonau Rhyngwladol ar Reoli Ansawdd (ISQMs), a fydd yn disodli'r Safon Ryngwladol ar gyfer Rheolaeth Ansawdd I (ISQC I). Bydd fersiynau o Nodyn Ymarfer 10 yn y dyfodol yn ystyried datblygiadau ehangach yn y proffesiwn archwilio, gan gynnwys canlyniadau adolygiadau a gynhaliwyd yn ddiweddar.

Dylid ystyried bod cyfeiriadau at ISA/ISQC ym mhob rhan o'r Nodyn Ymarfer yn golygu'r ISA/ISQC (DU) cyfatebol.

Mae Codau Ymarfer Archwilio a gyhoeddir gan asiantaethau archwilio cenedlaethol ² yn ei gwneud hi'n ofynnol i archwilwyr y sector cyhoeddus gydymffurfio â safonau archwilio yn eu gwaith ar ddatganiadau ariannol. Mae'r Nodyn Ymarfer yn berthnasol i holl archwilwyr y sector cyhoeddus, p'un a yw'r rheiny'n asiantaethau archwilio neu'n gwmnïau archwilio.

Mae Rhan 2 o'r Nodyn Ymarfer hwn yn trafod archwilio rheoleidd-dra. Mae'r canllawiau hyn yn adlewyrchu'r ymarfer cyfredol ar draws y Deyrnas Unedig yn gysylltiedig â gwaith archwilwyr ar reoleidd-dra a'r gofynion deddfwriaethol perthnasol a fframweithiau awdurdodau sy'n berthnasol i'r gwaith hwn. Yn benodol, mae **NY 10** yn darparu canllawiau ar y gwaith y mae angen ei gyflawni i gefnogi barn ar wahân ar reoleidd-dra os oes angen.

---

²Ceir hyd i'r Codau ar wefanau perthynol yr asiantaethau archwilio cenedlaethol.

Cyflwyniad

1 Bydd archwilwyr allanol yn y sector cyhoeddus yn rhoi barn annibynnol ynghylch datganiadau ariannol. Gallant hefyd adolygu a, lle bo'n briodol, adrodd ar agweddau ar y trefniadau a wnaed gan y corff sy'n cael ei archwilio er mwyn sicrhau bod ei faterion ariannol yn cael eu gweinyddu'n briodol, a rheoli ei berfformiad a'i ddefnydd o adnoddau. Gan hynny, mae archwilio allanol yn rhan annatod o'r broses atebolrwydd ac yn gwneud cyfraniad pwysig at warchodaeth arian cyhoeddus, a threfniadau llywodraethu corfforaethol ar gyfer gwasanaethau cyhoeddus.

2 Byddarchwilwyr y sector cyhoeddus yn ymddwyn ac yn adrodd yn unol â'r mandadau sy'n llywodraethu eu gweithgareddau ac yn rhoi'r awdurdod i'r archwilydd gyflawni gwaith archwilio ac adrodd canlyniadau'r gwaith hwnnw. Mae'r mandadau hyn wedi'u hymgorffori mewn deddfwriaeth ac, mewn rhai amgylchiadau, wedi'u nodi mewn Codau Ymarfer Archwilio a allai fod wedi'u sefydlu'n unol â deddfwriaeth, a'u cyhoeddi gan yr asiantaethau archwilio cenedlaethol.

3 Bydd mandadau archwilwyr y sector cyhoeddus yn amrywio yn unol â'r gofynion a nodir yn y ddeddfwriaeth sy'n berthnasol i bob awdurdodaeth o fewn y sector cyhoeddus ac ym mhob ardal ddaeryddol. Mae'r fframwaith deddfwriaethol sy'n rheoli archwiliadau o gyrff sector cyhoeddus y DU gyfan, ac yng Nghymru, Lloegr a Gogledd Iwerddon wedi'i nodi ar wefannau asiantaethau archwilio cenedlaethol unigol.

4 Mae'r mandadau hyn yn sefydlu cyfrifoldebau lled debyg i'r holl awdurdodaethau yn gysylltiedig â'r canlynol:

- y datganiadau ariannol;
- cydymffurfio â deddfwriaeth ac awdurdodau eraill (a elwir weithiau'n "rheoleidd-dra"); a
- darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd (a elwir weithiau'n "archwiliad perfformiad", "gwerth am arian" neu "ddefnydd o adnoddau").

5 Yn rhai rhannau o'r DU, nid Saesneg yw'r brif iaith a ddefnyddir gan gyrff cyhoeddus wrth weinyddu busnes, gan gynnwys paratoi cyfrifon, er enghraifft o ganlyniad i gymhwyso'r opsiynau sydd ar gael o dan Ddeddf y Gymraeg 1993 a Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011. Pan fydd hyn yn digwydd, bydd yr archwilydd yn sicrhau bod modd cyflawni cyfrifoldebau'r archwilydd yn briodol o dan safonau archwilio, er enghraifft, drwy gynnwys staff â sgiliau iaith priodol yn y tîm ymgysylltu a defnyddio gwasanaethau cyfieithu.

6 Mae'r Nodyn Ymarfer hwn yn rhoi arweiniad pellach i archwilwyr ar gymhwyso ISAs (DU) wrth archwilio datganiadau ariannol, gan gynnwys y farn ar reoleidd-dra lle bo hynny'n briodol, yn y sector cyhoeddus. Mae penaethiaid asiantaethau archwilio cenedlaethol yn y DU wedi dewis cymhwyso ISAs (DU) a dilyn **Nodyn Ymarfer 10**. Maent yn ei gwneud hi'n ofynnol i archwilwyr sy'n cyflawni gwaith ar eu rhan roi sylw i **Nodyn Ymarfer 10** wrth gymhwyso ISAs (DU) i'r gwaith hwnnw.

7 Gallai hefyd fod yn ofynnol i archwilwyr y sector cyhoeddus adolygu ac adrodd ar ddogfennau eraill a gaiff eu paratoi gan gyrff cyhoeddus. Gallai'r dogfennau eraill hynny ymwneud ag agweddau ar lywodraethu corfforaethol neu drefniadau i sicrhau darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac

effeithiolrwydd wrth ddefnyddio adnoddau. Nid yw **Nodyn Ymarfer 10** yn rhoi arweiniad pellach i'r archwilydd ar gynnal yr aseiniadau hyn, onid oes cysylltiad uniongyrchol rhwng hynny ac adroddiadau archwilio datganiadau ariannol neu reoleidd-dra. Mater i'w benderfynu gan asiantaethau archwilio cenedlaethol a rhai rheoleiddwyr yw'r safonau sy'n llywodraethu aseiniadau adrodd eraill yn y sector cyhoeddus. Gellir cynnwys y rhain mewn Cod Ymarfer Archwilio ar wahân.

Rhan 1: Cymhwyso'r Safonau Rhyngwladol ar Archwilio (DU)

I-I Dangosir rhestr o Safonau Rhyngwladol ar Reoli Ansawdd (ISQC) a Safonau Rhyngwladol ar Archwilio (ISAs) (DU) yn y tabl isod. Yn y rhestr hon, nodir yr ISQCs a'r ISAs hynny y mae canllawiau cymhwyso wedi'u cynnwys yn y Nodyn Ymarfer hwn ar eu cyfer ac, er cyflawnder, dangosir hefyd yr ISAs hynny nad oes angen unrhyw ganllawiau pellach ar eu cyfer.

Y Safon Ryngwladol ar Archwilio (DU)	Mae canllawiau pellach sy'n berthnasol i gyd-destun y sector cyhoeddus wedi'u cynnwys yn y rhan hon o NY 10	Ni ddarperir unrhyw ganllawiau pellach sy'n berthnasol i gyd-destun y sector cyhoeddus
ISQC 1: Rheoli ansawdd ar gyfer cwmnïau sy'n cynnal archwiliadau perfformio ac adolygiadau o ddatganiadau ariannol, ac ymrwymïadau eraill o ran sicrwydd a gwasanaethau cysylltiedig	✓	
ISA 200: Amcanion cyffredinol yr archwilydd annibynnol a chynnal archwiliad yn unol â'r Safonau Rhyngwladol ar Archwilio (DU)	✓	
ISA 210: Cytuno ar delerau ymrwymïadau archwilio	✓	
ISA 220: Rheoli ansawdd ar gyfer archwiliad o ddatganiadau ariannol	✓	
ISA 230: Dogfennau archwilio		✓

Fforwm Archwilio Cyhoeddus

ISA 240: Cyfrifoldebau'r archwilydd mewn perthynas â thwyll wrth archwilio datganiadau ariannol	✓	
ISA 250A: Ystyried cyfreithiau a rheoliadau wrth archwilio datganiadau ariannol	✓	
ISA 250B: Hawl a dyletswydd statudol yr archwilydd i adrodd wrth reoleiddwyr endidau budd cyhoeddus a rheoleiddwyr endidau eraill yn y sector ariannol		✓
ISA 260: Cyfathrebu â'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu	✓	
ISA 265: Cyfleu diffygion mewn rheolaeth fewnol wrth y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu a rheoli.	✓	
ISA 300: Cynllunio archwiliad o ddatganiadau ariannol		✓
ISA 315 - Nodi ac asesu risgiau camddatgan perthnasol	✓	
ISA 320 - Perthnasedd wrth gynllunio a chynnal archwiliad	✓	
ISA 330 - Ymatebion yr archwilydd i risgiau a aseswyd	✓	
ISA 402 - Ystyriaethau archwilio sy'n ymwneud ag endid sy'n defnyddio sefydliad gwasanaeth	✓	
ISA 450 - Gwerthuso camddatganiadau a nodwyd yn ystod yr archwiliad		✓
ISA 500 - Tystiolaeth archwilio		✓
ISA 501 - Tystiolaeth archwilio - ystyriaethau penodol ar gyfer eitemau dethol		✓
ISA 505 - Cadarnhad allanol		✓
ISA 510 - Ymrwymïadau archwilio cychwynnol - balansau agoriadol	✓	

Fforwm Archwilio Cyhoeddus

ISA 520 - Gweithdrefnau dadansoddol	✓	
ISA 530 - Samplu ar gyfer archwilio		✓
ISA 540 - Archwilio amcangyfrifon cyfrifyddu a datgeliadau cysylltiedig ³	✓	
ISA 550 - Partion cysylltiedig	✓	
ISA 560 - Digwyddiadau dilynol	✓	
ISA 570 - Busnes gweithredol ⁴	✓	
ISA 580 - Sylwadau ysgrifenedig	✓	
ISA 600 - Ystyriaethau arbennig - archwiliadau o ddatganiadau ariannol grwpiau gan gynnwys gwaith archwilwyr cydrannol	✓	
ISA 610 - Defnyddio gwaith archwilwyr mewnol	✓	
ISA 620 - Defnyddio gwaith arbenigwr archwilydd	✓	
ISA 700 - Ffurio barn ac adrodd ar ddatganiadau ariannol	✓	
ISA 701 - Cyfleu materion archwilio allweddol yn adroddiad yr archwilydd annibynnol		✓

³Mae fersiwn ddiwygiedig o ISA 540 mewn grym ar gyfer cyfnodau a ddechreuodd ar neu ar ôl 15 Rhagfyr 2019. Mae teitl yr ISA hon wedi newid o 'Archwilio amcangyfrifon cyfrifyddu, cynnwys amcangyfrifon cyfrifyddu gwerth teg, a datgeliadau cysylltiedig' i 'Archwilio amcangyfrifon cyfrifyddu a datgeliadau cysylltiedig'.

⁴ Mae fersiwn ddiwygiedig o ISA 570 mewn grym ar gyfer cyfnodau a ddechreuodd ar neu ar ôl 15 Rhagfyr 2019.

ISA 705 Addasu'r farn yn adroddiad yr archwilydd annibynnol		✓
ISA 706 - Paragraffau 'pwyslais ar fater' a pharagraffau mater eraill yn adroddiad yr archwilydd annibynnol	✓	
ISA 710 - Gwybodaeth gymharol - ffigurau cyfatebol a datganiadau ariannol gymharol		✓
ISA 720 - Cyfrifoldebau'r archwilydd mewn perthynas â gwybodaeth arall	✓	

I-2 Yn adrannau canlynol y rhan hon, nodir canllawiau pellach ar gymhwyso **ISQC (DU) I** ac ISAs (DU) ar gyfer archwilio'r sector cyhoeddus. Lle ceir ystyriaethau'r sector cyhoeddus yn y safonau rheoli ansawdd ac archwilio, cyfeirir at y rhain drwy'r holl ddogfen hon. Wrth gyfeirio at ISQC ac ISAs yn y Nodyn Ymarfer hwn, cyfeirir at y safonau sy'n berthnasol yn y DU. Yn **Rhan 2** o'r Nodyn Ymarfer hwn nodir canllawiau ar archwilio rheoleidd-dra.

Y Safon Ryngwladol ar Reoli Ansawdd (DU) I

I-3 Amcan y [sefydliad archwilio neu] gwmni yw sefydlu a chynnal system rheoli ansawdd er mwyn rhoi sicrwydd rhesymol iddo o'r canlynol:

- (a) bod y cwmni a'i bersonél yn cydymffurfio â safonau proffesiynol a gofynion cyfreithiol a rheoleiddiol cymwys; a
- (b) bod adroddiadau a gyhoeddir gan y cwmni neu gan bartneriaid ymrwymo yn briodol yn yr amgylchiadau (**ISQC I, II**).

Dehongliad o'r gofyniad i dynnu'n ôl o ymrwymiad lle bo'r penodiad wedi'i wneud mewn statud.

I-4 Yn y sector cyhoeddus, ceir penodi archwilwyr yn unol â gweithdrefnau statudol. Yn unol â hynny, efallai na fydd rhai o'r gofynion a'r ystyriaethau ynghylch derbyn a pharhau perthnasoedd â chleientiaid ac ymrwymladau penodol, fel y'u nodir ym **mharagraffau 26-28** ac **A18-A22 [o ISQC I]** yn berthnasol. Mae paragraff **A57** yn **ISA 240** yn cydnabod, mewn sawl achos yn y sector cyhoeddus, na fydd modd i'r archwilydd dynnu'n ôl o'r ymrwymiad oherwydd natur y mandad neu oherwydd ystyriaethau'n gysylltiedig â budd y cyhoedd. Serch hynny, gallai sefydlu polisïau a gweithdrefnau fel y'u disgrifiwyd ddarparu gwybodaeth werthfawr i archwilwyr y sector cyhoeddus wrth gynnal asesiadau risg a chyflawni cyfrifoldebau adrodd (**ISQC I, A23** sy'n berthnasol i'r gofynion yn **ISQC I, 26-28**).

I-5 Yn y rhan fwyaf o achosion, mae gan archwilydd a benodir yn statudol yr awdurdod i adrodd yn gyhoeddus ar faterion o'r fath a allai fel arall fod wedi achosi iddynt dynnu'n ôl neu ymddiswyddo o ymrwymiad statudol. Gall hyn fod yn berthnasol, er enghraifft, i bennaeth un o'r asiantaethau archwilio cyhoeddus a benodir drwy'r ddeddfwriaeth fel archwilydd cyrff penodol yn y sector cyhoeddus.

Rheoli ansawdd ar gyfer ymrwymadau dan gcontract

I-6 Ymrwymiad dan gcontract yw ymrwymiad lle bydd yr holl aseiniad archwilio, neu gyfran ohono, yn cael ei gyflawni gan gwmni neu archwilydd arall, o dan gcontract neu gytundeb, ond lle bydd yr archwilydd statudol yn parhau i fod yn gyfrifol am gyhoeddi'r adroddiad archwilio. Mewn rhai achosion bydd y cwmni contractio neu'r archwilydd yn rhoi adroddiad i'r archwilydd statudol sydd yn cydymffurfio'n llwyr ag ISA. Er enghraifft, bydd y Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol yn rhoi gwaith archwilio allan ar gcontract ar rai o'r penodiadau statudol, ond mae'n dal i fod yn gyfrifol am lofnodi'r dystysgrif a'r adroddiad archwilio.

I-7 Bydd yr archwilydd statudol yn parhau i fod yn gyfrifol am ansawdd ymrwymadau dan gcontract. Bydd hyn yn cynnwys:

- sicrhau bod gan y contractwr archwilio ddigon o bersonél a chanddynt y cymhwysedd, y gallu a'r ymrwymiad tuag at egwyddorion moesegol sydd eu hangen er mwyn cydymffurfio â safonau perthnasol;
- cadarnhau bod y contractwr archwilio yn bodloni'r safonau moesegol perthnasol, gan gynnwys annibyniaeth, wrth benodi ac fesul cyfnod wedi hynny;
- sicrhau bod polisiâu a gweithdrefnau ar waith i nodi a datrys achosion posibl o wrthdaro;
- ystyried a oes angen ymgynghoriad mewnol a phenodi adolygwr rheoli ansawdd ymrwymadau ar gyfer ymrwymadau dan gcontract;
- cymhwyso'r polisiâu a'r gweithdrefnau monitro rheoli ansawdd sydd ar waith drwy'r sefydliad i ymrwymadau dan gcontract;
- adrodd am unrhyw ddiffygion a ganfyddir yn sgil monitro ymrwymiad dan gcontract i'r contractwr archwilio sy'n cyflawni'r aseiniad; a
- sefydlu polisiâu a gweithdrefnau wedi'u cynllunio i roi sicrwydd rhesymol yr ymdrinnir yn briodol â chwynion a honiadau sy'n ymwneud ag ansawdd.

I-8 Nid yw hyn yn rhyddhau contractwyr archwilio rhag eu cyfrifoldeb dros systemau rheoli ansawdd o fewn eu sefydliadau eu hunain, yn unol ag **ISQC (DU) 1**. Ym ymarferol, gall yr archwilydd statudol gael sicrwydd ynghylch ansawdd gan ei contractwyr neu gynnal gweithdrefnau i gadarnhau bod systemau rheolaeth ansawdd ei contractwyr yn gweithio'n effeithiol.

I-9 Os yw'r contractwr archwilio yn canfod diffygion yn unrhyw un o'i aseiniadau sector cyhoeddus sydd oddi mewn i gylch gwaith yr archwilydd statudol, caiff y rhain eu cyfleu, ynghyd â'r camau gweithredu a gymerwyd, wrth yr archwilydd statudol perthnasol.

I-10 Mae'r contractwr archwilio yn sefydlu polisiau a gweithdrefnau sydd wedi'u dylunio i roi sicrwydd rhesymol ei fod yn ymdrin yn briodol â chwynion a honiadau ynghylch ansawdd. Mae'r polisiau a'r gweithdrefnau hyn yn ei gwneud hi'n bosibl uwchgyfeirio materion o'r fath i sylw'r archwilydd statudol, lle bônt yn berthnasol.

Rheoli ansawdd ar gyfer ymrwymïadau ar sail "penodi gan"

I-11 Aseiniad a gyflawnir ar sail "penodi gan" yw ymrwymïad lle bydd cwmni neu unigolyn arall yn gyfrifol am yr aseiniad, am gynnal yr aseiniad ac am gyhoeddi'r adroddiad archwilio. Enghraifft o'r trefniant hwn yw'r berthynas rhwng y Comisiwn Cyfrifon yn yr Alban a'i archwilwyr penodedig.

I-12 Pan fydd archwilydd yn cynnal yr ymrwymïad ar sail "penodi gan" ac yn cyhoeddi'r adroddiad archwilio yn ei enw ei hun, y mae'n ysgwyddo cyfrifoldeb dros ansawdd. Nid yw hyn yn effeithio ar unrhyw gyfrifoldeb statudol sydd gan yr asiantaeth archwilio cenedlaethol dros oruchwylio, neu sicrhau ansawdd, yr aseiniadau hynny a gynhaliwyd ar sail "penodi gan". Mae cyfrifoldebau'r archwilydd yn cynnwys:

- sicrhau bod gan yr ymrwymïad ddigon o bersonél a chanddynt y cymhwysedd, y gallu a'r ymrwymïad tuag at egwyddorion moesegol sydd eu hangen er mwyn cydymffurfio â safonau perthnasol;
- sicrhau bod yr ymrwymïad yn bodloni'r safonau moesegol perthnasol, gan gynnwys annibyniaeth, wrth benodi ac fesul cyfnod wedi hynny;
- sicrhau bod polisiau a gweithdrefnau ar waith i nodi a datrys achosion posibl o wrthdaro;
- ystyried a oes angen ymgynghoriad mewnol a phenodi adolygwr rheoli ansawdd ymrwymïadau ar gyfer ymrwymïadau "penodi gan";
- cymhwyso polisiau a gweithdrefnau monitro rheolaeth ansawdd y cwmni i ymrwymïadau "penodi erbyn";
- adrodd wrth yr asiantaeth archwilio cenedlaethol, lle bo'n briodol, am unrhyw ddiffygion a ganfyddir yn sgil monitro ymrwymïadau "penodi gan"; a
- sefydlu polisiau a gweithdrefnau wedi'u dylunio i roi sicrwydd rhesymol yr ymdrinnir yn briodol â chwynion a honiadau sy'n gysylltiedig ag ansawdd.

I-13 Pan fydd ymrwymïad yn cael ei gyflawni ar sail "penodi gan", dylai'r asiantaeth archwilio cenedlaethol hefyd:

- fod yn fodlon bod gan yr archwilydd a benodir ddigon o bersonél a chanddynt y cymhwysedd, y gallu a'r ymrwymïad tuag at egwyddorion moesegol sydd eu hangen er mwyn cydymffurfio â safonau perthnasol;
- ystyried a ddylid cymhwyso trefniadau monitro ansawdd i aseiniadau o'r fath;
- cadarnhau a yw'r archwilydd a benodir yn bodloni'r safonau moesegol perthnasol, gan gynnwys annibyniaeth, wrth ei benodi ac fesul cyfnod wedi hynny; a

- sicrhau bod polisïau a gweithdrefnau ar waith i ganfod a datrys achosion posibl o wrthdaro;

Moeseg

I-14 Efallai y bydd angen i archwilyr yn y sector cyhoeddus fodloni gofynion perthnasol o ran moeseg a phriodoldeb yn ogystal â **Safon Foesebol** y CAA, fel cyfyngiadau ar weithgareddau gwleidyddol neu ofynion a sefydlir gan reoleiddwyr. Mae'r Ddeddf Cyfrinachau Swyddogol hefyd yn ymdrin â rhai o weithgareddau'r sector cyhoeddus. Ni ddylai unrhyw ofyniad arall amharu ar allu'r cwmni neu'r archwilyr unigol i gydymffurfio â gofynion moesegol perthnasol sy'n ofynnol yn ôl **ISQC (DU) I** a **Safon Foesebol** y CAA.

Annibyniaeth

I-15 Gall mesurau statudol gynnig mesurau i ddiogelu annibyniaeth archwilyr y sector cyhoeddus. Fodd bynnag, gall bygythiadau i annibyniaeth fodoli er gwaethaf unrhyw fesurau statudol sydd wedi'u dylunio i'w diogelu. Gan hynny, wrth sefydlu'r polisïau sy'n ofynnol ym **mharagraffau 21-25 [o ISQC I]**, efallai y bydd archwilydd y sector cyhoeddus yn rhoi sylw i fandad y sector cyhoeddus, ac ymdrin ag unrhyw fygythiadau i annibyniaeth yn y cyd-destun hwnnw (**ISQC I, A15** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISQC I, 21-25**).

I-16 Nid yw endidau rhestredig y cyfeirir atynt ym **mharagraffau 25** ac **A14** yn gyffredin yn y sector cyhoeddus. Fodd bynnag, mae'n bosibl y ceir endidau eraill o natur sylweddol yn y sector cyhoeddus oherwydd eu maint, eu cymhlethdod neu agweddau ar eu budd i'r cyhoedd, ac y bydd ganddynt felly ystod eang o randdeiliaid. Gan hynny, gallai achosion godi lle bydd cwmni [neu archwilydd] yn penderfynu, ar sail ei bolisïau a gweithdrefnau rheoli ansawdd, fod endid yn y sector cyhoeddus yn sylweddol i ddibenion gweithdrefnau rheoli ansawdd estynedig (**ISQC I, A16** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISQC I, 25**).

I-17 Yn y sector cyhoeddus, gall deddfwriaeth sefydlu'r penodiadau a thelerau swydd yr archwilydd â chyfrifoldeb partner ymrwymo. O ganlyniad i hyn, efallai na fydd yn bosibl cydymffurfio'n llym â'r gofynion cylchdroi partner ymrwymo a ragwelir ar gyfer endidau a restrir. Serch hynny, a gyfer endidau'r sector cyhoeddus a ystyrir yn sylweddol, fel y nodir ym **mharagraff A16 [o ISQC I]**, gallai fod o fudd i'r cyhoedd i sefydliadau'r sector cyhoeddus sefydlu polisïau a gweithdrefnau i hyrwyddo cydymffurfiaeth ag ysbryd cylchdroi cyfrifoldeb partner ymrwymo (**ISQC I, A17** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISQC I, 25**).

Cyfrinachedd

I-18 Yn ogystal â darpariaethau **ISQC (DU) I**, mae'n bosibl y bydd gan archwilyr y sector cyhoeddus rwymedigaethau statudol ychwanegol yn gysylltiedig â chyfrinachedd, er enghraifft o dan Ddeddf Cyfrinachau Swyddogol 1989.

I-19 Yn ogystal â chydymffurfio â rhwymedigaethau statudol cymwys sy'n ymwneud â chyfrinachedd, bydd yn rhaid i archwilwyr hefyd ystyried a allai gwaith archwilio gael ei ddatgelu o dan deddfwriaeth rhyddid gwybodaeth gymwys. Er enghraifft, lle bo'r archwilydd wedi'i bennu'n awdurdod cyhoeddus o dan **Atodlen I** o Ddeddf Rhyddid Gwybodaeth 2000 neu Ddeddf Rhyddid Gwybodaeth (Yr Alban) 2002, mae deddfwriaeth yn rhoi hawl mynediad i wybodaeth gofnodedig a ddelir gan yr archwilydd hwnnw.

I-20 Ar gyfer archwilwyr nad ydynt wedi'u pennu'n awdurdodau cyhoeddus, gall deddfwriaeth archwilio berthnasol ganiatáu i archwilydd ddatgelu gwybodaeth a gaffaelir wrth gynnal archwiliad, oni fydd yn amharu ar allu'r archwilydd i gyflawni ei swyddogaethau'n effeithiol.

I-21 Er mwyn derbyn rhai penodiadau yn y sector cyhoeddus, mae'n ofynnol i'r archwilydd gydnabod y gallai ei bapurau gwaith fod yn destun arolygiad gan yr asiantaeth archwilio genedlaethol a benododd yr archwilydd, neu sy'n gyfrifol am archwilio endid ar haen uwch, neu gan asiantaethau adolygu a chanddynt hawliau statudol o ran mynediad at wybodaeth sy'n berthnasol i ddyletswyddau'r archwilydd. Os nad ydynt yn rhwym i ofyniad statudol penodol (er enghraifft, deddfwriaeth rhyddid gwybodaeth), bydd ystyriaethau moesegol fel arfer yn ei gwneud yn ofynnol i'r asiantaeth archwilio genedlaethol ysgwyddo'r ddyletswydd cyfrinachedd a ddelir gan yr archwilydd.

Adolygiad rheoli ansawdd ymrwymadau

I-22 Er na chyfeirir atynt fel endidau rhestredig, fel y disgrifir ym **mharagraff A16 [o ISQC 1]**, efallai na fydd rhai endidau yn y sector cyhoeddus yn ddigon sylweddol i deilyngu cynnal adolygiad rheoli ansawdd ymrwymiad (**ISQC1, A46** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISQC 1, 38**).

I-23 Yn y sector cyhoeddus, gall archwilydd a benodir yn statudol (er enghraifft, **Archwilydd Cyffredinol**, neu unigolyn cymwys arall a benodir ar ran yr **Archwilydd Cyffredinol**) weithredu mewn rôl sy'n cyfateb i rôl partner ymrwymo a chanddo gyfrifoldeb cyffredinol dros archwiliadau'r sector cyhoeddus. Mewn amgylchiadau o'r fath, lle bo hynny'n berthnasol, wrth ddewis yr adolygwr rheoli ansawdd ymrwymiad bydd hynny'n cynnwys ystyried yr angen am annibyniaeth ar yr endid archwiliedig a gallu'r adolygwr rheoli ansawdd ymrwymiad i gynnal gwerthusiad gwrthrychol (**ISWC 1, A51** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISQC 1, 40**; **ISA 220, A30–31** sy'n ymwneud â gofynion **ISA 220, 20–21**).

I-24 Gall archwilwyr hefyd benodi adolygwyr rheoli ansawdd ymrwymiad yn ôl eu doethineb, lle ystyrir bod hynny'n angenrheidiol.

ISA (DU) 200: Amcan cyffredinol yr archwilydd annibynnol a chynnal archwiliad yn unol â'r Safonau Rhyngwladol ar Archwilio (DU)

I-25 Dyma amcanion cyffredinol yr archwilydd wrth gynnal archwiliad o ddatganiadau ariannol:

- (a) cael sicrwydd rhesymol ynghylch a yw'r datganiadau ariannol ar y cyfan yn rhydd rhag unrhyw gamddatganiad perthnasol, boed hynny drwy dwyll neu wall, gan alluogi'r archwilydd drwy hynny i fynegi barn ynghylch a baratowyd y datganiadau ariannol, ym mhob ffordd berthnasol, yn unol â fframwaith adrodd ariannol cymwys; a
- (b) adrodd ar y datganiadau ariannol, a chyfathrebu fel sy'n ofynnol yn ôl yr ISAs (DU), yn unol â chanfyddiadau'r archwilydd.

I-26 Ym mhob achos lle na ellir cael sicrwydd rhesymol a bod barn amodol yn adroddiad yr archwilydd yn annigonol yn yr amgylchiadau i ddibenion adrodd wrth y rhai y bwriedir iddynt ddefnyddio'r datganiadau ariannol, bydd yr ISAs (DU) yn ei gwneud hi'n ofynnol i'r archwilydd ymwadu barn neu dynnu'n ôl (neu ymddiswyddo) o'r ymrwymiad, lle bo tynnu'n ôl yn bosibl o dan gyfraith neu reoliadau cymwys (ISA 200, 11-12).

Cyfrifoldebau archwilydd y sector cyhoeddus

I-27 Gall y mandadau ar gyfer archwilio datganiadau ariannol o endidau yn y sector cyhoeddus fod yn ehangach na rhai endidau eraill. O ganlyniad i hynny, gallai'r sail ar gyfer cynnal archwiliad o ddatganiadau ariannol endid yn y sector cyhoeddus, yn gysylltiedig â chyfrifoldebau'r rheolwyr, gynnwys cyfrifoldebau ychwanegol, fel cyfrifoldeb dros weithredu trafodion a digwyddiadau yn unol â chyfraith, rheoliad neu awdurdod arall (ISA 200, A11 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 200, 4).

I-28 Mae'r ISAs (DU) yn berthnasol i ymrwymïadau yn y sector cyhoeddus. Fodd bynnag, gallai'r mandad archwilio effeithio ar gyfrifoldebau archwilydd y sector cyhoeddus, neu gallai rhwymedigaethau endidau'r sector cyhoeddus sy'n deillio o gyfraith, o reoliadau neu o awdurdod arall (fel cyfarwyddbau gweinidogol, gofynion polisi'r llywodraeth, neu ddatrysiadau ddeddfwrfa), effeithio ar y cyfrifoldebau hynny. Gallai'r rhain gynnwys cwmpas ehangach nag archwiliad o ddatganiadau ariannol yn unol â'r ISAs (DU). Ni ymdrinnir â'r cyfrifoldebau hyn yn yr ISAs (DU). Mae'n bosibl yr ymdrinnir â'r rhain yng nghyhoeddiadau Corff Rhyngwladol y Sefydliadau Archwilio Goruchaf neu'r rhai sy'n gosod safonau cenedlaethol, neu mewn canllawiau a ddatblygir gan asiantaethau archwilio cenedlaethol (ISA 200, A59 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 200, 18).

ISA (DU) 210: Cytuno ar delerau ymrwymadau archwilio

I-29 Amcan yr archwilydd yw peidio derbyn neu barhau ag ymrwymiad archwilio ond pan fydd y sail ar gyfer cyflawni'r ymrwymiad hwnnw wedi'i gytuno, drwy:

- (a) sefydlu a yw'r rhagamodau ar gyfer archwiliad yn bresennol; a
- (b) cadarnhau bod cyd-ddealltwriaeth rhwng yr archwilydd a'r rheolwyr a, lle bo'n briodol, y rhai hynny sy'n gyfrifol am reoli telerau'r ymrwymiad archwilio (ISA 210, 3).

Cytuno ar delerau ymrwymadau archwilio'r sector cyhoeddus

I-30 Yn y sector cyhoeddus, gall y ddeddfwriaeth sy'n llywodraethu'r mandad archwilio gynnwys gofynion penodol; er enghraifft, efallai y bydd yn ofynnol i'r archwilydd adrodd yn uniongyrchol wrth weinidog, y ddeddfwrfa neu'r cyhoedd os yw'r endid yn ceisio cyfyngu ar gwmpas yr archwiliad (ISA 210, A39 sy'n ymwneud â gofynion ISA 210, 21).

I-31 Mae'r gyfraith neu'r rheoliadau sy'n llywodraethu gweithrediadau archwilio'r sector cyhoeddus yn ei gwneud hi'n orfodol penodi archwilydd y sector cyhoeddus, ac yn aml yn disgrifio cyfrifoldebau a phwerau archwilydd y sector cyhoeddus, gan gynnwys y pŵer i gyrchu cofnodion yr endid a gwybodaeth arall amdano. Pan fydd cyfraith neu reoliad yn rhagnodi telerau'r ymrwymiad archwilio yn ddigon manwl, gall archwilydd y sector cyhoeddus, serch hynny, ystyried ei bod hi'n fanteisiol cyhoeddi llythyr ymrwymiad archwilio llawnach na'r hyn a ganiateir yn ôl **paragraff 11 [o ISA 210]** (ISA 210, A29 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 210, 10-11).

I-32 Gyda rhai eithriadau, mae'r fframwaith statudol yn caniatáu i asiantaethau archwilio cenedlaethol orfodi rhan sylweddol o gwmpas ac amcanion yr archwiliad. Mewn achosion eraill, gall llythyr penodi neu God Ymarfer Archwilio a gyhoeddir gan asiantaeth archwilio cenedlaethol bennu natur a chwmpas yr ymrwymiad archwilio. Gan hyn, mae'n bosibl na fydd angen llythyrau ymrwymo ffurfiol bob tro ar gyfer ymrwymadau statudol. Fodd bynnag, wrth archwilio cyrff lleol yn Lloegr, er enghraifft lle gwnaed penodiadau'n uniongyrchol gan y cyrff archwiliedig o dan Ddeddf Archwilio ac Atebolrwydd Lleol 2014 neu ar gyfer archwilio Ymddiriedolaethau Sefydledig, mae angen llythyr ymrwymo.

I-33 Serch hynny, mae'n bwysig o hyd i reolwyr a'r archwilwyr gydnabod cyfrifoldebau'r naill a'r llall yn ffurfiol. Lle nad yw deddfwriaeth yn rhoi digon o fanylion am gwmpas yr archwiliad, efallai y bydd angen sicrhau bod gan y rhai sydd yn gyfrifol am lywodraethu'r archwiliad ddealltwriaeth briodol ohono. Gan hynny, gellid bod angen llunio llythyr cyd-ddealltwriaeth.

I-34 Efallai y bydd yr archwilydd yn ystyried ei bod yn briodol cwblhau llythyrau cyd-ddealltwriaeth â'r endid archwiliedig er mwyn cadarnhau dealltwriaeth yr archwilydd o rolau'r partion â buddiant yn yr ymrwymiad, gofynion yr archwiliad, cyfrifoldebau pob parti, sut y cyflawnir y cyfrifoldebau, a'r hyn y gall bob parti ei ddisgwyl oddi wrth y llall. Ni fwriedir i'r ddogfen honno gymryd lle eglurhad am unrhyw ansicrwydd yn y fframwaith archwilio y bydd angen ei ddatrys gyda'r asiantaeth archwilio genedlaethol berthnasol.

I-35 Mewn amgylchiadau lle nad yw rolau, gofynion a chyfrifoldebau a orfodir gan yr asiantaeth archwilio genedlaethol yn glir, neu os ydynt yn ddadleuol, bydd yr archwilydd yn gofyn i'r asiantaeth archwilio genedlaethol roi eglurhad manylach o delerau ei benodiad; ni ddylai'r archwilydd na'r endidau archwiliedig geisio dehongli'r hyn a fwriedir y tu ôl i'r ansicrwydd, heb gael cyngor yr asiantaeth archwilio genedlaethol.

I-36 Os nad yw'r archwilydd wedi'i benodi o dan statud, mae'n ofynnol cael llythyr ymrwymo i nodi cyfrifoldebau'r archwilydd a'r corff archwiliedig. Bydd yr archwilydd yn cytuno ar delerau'r ymrwymiad â derbynnydd adroddiad yr archwilydd.

I-37 Pan fydd datganiadau ariannol yn cael eu cyflwyno gerbron y Senedd, naill ai drwy statud neu orchymyn, bydd yr archwilydd hefyd yn ystyried a oes angen cytundeb Trysorlys EM ar gyfer y telerau hyn.

Meysydd a allai fod wedi'u cynnwys mewn llythyr ymrwymo neu ddealltwriaeth

I-38 Yr archwilydd sy'n pennu'r meysydd a allai gael eu cynnwys yn y llythyr ymrwymo neu ddealltwriaeth Gall y meysydd hyn newid dros amser, a bydd angen i'r archwilydd ystyried datblygiadau a allai fod yn berthnasol i'r corff archwiliedig. Wrth baratoi'r llythyr ymrwymiad eu ddealltwriaeth, mae'n bosibl y bydd yr archwilydd yn ystyried y canlynol:

- cyfrifoldebau'r Swyddog Cyfrifyddu neu'r Swyddog Atebol a, lle bo'n berthnasol, y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu;
- cyfrifoldebau'r archwilydd, gan gyfeirio at y fframwaith deddfwriaethol perthnasol;
- y fframwaith archwilio, gan wahaniaethu rhwng gofynion statudol ac anstatudol. Gallai ystyriaethau statudol gynnwys archwiliad yn gysylltiedig â rheoleidd-dra a Chyfrifon Llywodraeth Gyfan. Gallai elfennau anstatudol gynnwys, os ydynt yn berthnasol, ymgysylltiad archwilwyr eraill a'r berthynas rhwng yr asiantaeth archwilio genedlaethol ac archwilwyr eraill;
- cyfrifoldebau adrodd, cydnabod ei bod hi'n bosibl y ceir cyfrifoldebau eraill i adrodd wrth endidau eraill, fel y Senedd, neu rai sy'n gyfrifol am lywodraethu;
- cyfrifoldebau archwilio ehangach, fel rhwymedigaethau o dan y Ddeddf Rhyddid Gwybodaeth neu'r Ddeddf Enillion Troseddau;
- ystyried y Datganiad Llywodraethu;
- cyhoeddi datganiadau ariannol yn electronig;
- archwiliadau gwerth am arian;
- gwasanaethau archwilio eraill cysylltiedig, er enghraifft adroddiadau sicrwydd cyfyngedig a chynhyrchion sicrwydd eraill a chanddynt gysylltiadau agos â'r gwaith a gyflawnir wrth archwilio; a

- ffioedd archwilio.

ISA (DU) 220: Rheoli ansawdd wrth archwilio datganiadau ariannol

I-39 Amcan yr archwilydd yw gweithredu gweithdrefnau rheoli ansawdd ar lefel yr ymrwymiad sy'n rhoi sicrwydd rhesymol i'r archwilydd o'r canlynol:

(a) bod yr archwiliad yn cydymffurfio â safonau proffesiynol a gofynion cyfreithiol a rheoliadol cymwys; a

(b) bod yr adroddiad a gyhoeddir gan yr archwilydd yn briodol yn yr amgylchiadau (ISA 220, 6).

Rheoli ansawdd wrth archwilio datganiadau ariannol yn y sector cyhoeddus

I-40 Gall mesurau statudol gynnig mesurau i ddiogelu annibyniaeth archwilwyr y sector cyhoeddus. Fodd bynnag, efallai y bydd angen i archwilwyr y sector cyhoeddus neu gwmnïau archwilio sy'n cynnal archwiliadau yn y sector cyhoeddus ar ran yr archwilydd statudol addasu eu hymagwedd er mwyn hyrwyddo cydymffurfiaeth ag ysbryd **paragraff 11 [o ISA 200]**, yn dibynnu ar delerau'r mandad mewn awdurdodaeth neilltuol. Gall hyn gynnwys, lle nad yw mandad archwilydd y sector cyhoeddus yn caniatáu tynnu'n ôl o'r ymrwymiad, datgelu drwy adroddiad cyhoeddus, amgylchiadau sydd wedi codi a fyddai, pe baent yn y sector preifat, yn peri i'r archwilydd dynnu'n ôl (**ISA 220, A7** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 220, 11**).

I-41 Yn y sector cyhoeddus, ceir penodi archwilwyr yn unol â gweithdrefnau statudol. Yn unol â hynny, efallai na fydd rhai o'r gofynion a'r ystyriaethau ynghylch derbyn a pharhau perthnasoedd â chleientiaid ac ymrwymadau archwilio penodol, fel y'u nodir ym **mharagraffau 12, 13** ac **A8 [o ISA 220]** yn berthnasol. Serch hynny, mae'n bosibl y bydd gwybodaeth a gesglir o ganlyniad i'r broses a ddisgrifir yn werthfawr i archwilwyr y sector cyhoeddus wrth gynnal asesiadau risg, ac wrth gyflawni cyfrifoldebau adrodd (**ISA 220, A10** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 220. 12-13**).

I-42 Yn y sector cyhoeddus, gallai cymhwysedd priodol ychwanegol gynnwys sgiliau sydd eu hangen i fodloni telerau'r mandad archwilio mewn awdurdodaeth neilltuol. Gallai cymhwysedd o'r fath gynnwys deall y trefniadau adrodd perthnasol, gan gynnwys adrodd wrth y ddeddfwrfa neu gorff llywodraethu arall neu er budd y cyhoedd. Gall cwmpas ehangach archwiliad y sector cyhoeddus gynnwys, er enghraifft, rhai agweddau ar archwilio perfformiad neu asesu cydymffurfiaeth â chyfraith, rheoliad neu awdurdod arall, ac atal a chanfod twyll a llygredd (**ISA 220, A13** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 220, 14**).

ISA (DU) 240: Cyfrifoldebau'r archwilydd mewn perthynas â thwyll wrth archwilio datganiadau ariannol

I-43 Dyma amcanion yr archwilydd:

- (a) nodi ac asesu risgiau o gamddatganiad perthnasol yn y datganiadau ariannol oherwydd twyll;
- (b) caffael digon o dystiolaeth archwilio briodol ynghylch y risgiau a aseswyd o gamddatganiad perthnasol oherwydd twyll, drwy ddylunio a gweithredu ymatebion priodol; ac
- (c) ymateb yn briodol i dwyll neu amheuaeth o dwyll a nodwyd yn ystod yr archwiliad (ISA 240, 10).

Cyfrifoldebau archwilydd y sector cyhoeddus yn gysylltiedig â thwyll

I-44 Gall cyfrifoldebau archwilydd y sector cyhoeddus yn gysylltiedig â thwyll ddeillio o gyfraith, rheoliad neu awdurdod arall sy'n berthnasol i endidau'r sector cyhoeddus, neu gallant fod wedi'u trafod ar wahân ym mandad yr archwilydd. O ganlyniad i hynny, efallai na fydd cyfrifoldebau archwilydd y sector cyhoeddus wedi'u cyfyngu i ystyried risgiau o gamddatganiadau perthnasol yn y datganiadau ariannol, ond y gallai hefyd gynnwys cyfrifoldeb ehangach i ystyried risgiau o dwyll (ISA 240, A6 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 240, 3).

Ystyriaeth yr archwilydd o'r risg o adroddiadau ariannol twyllodrus

I-45 Mae angen i archwilydd y sector cyhoeddus ystyried camddatganiadau a allai ddeillio o adroddiadau ariannol twyllodrus lle gall y corff archwiliedig drin ei ganlyniadau er mwyn cyrraedd targedau a osodir yn allanol, er enghraifft, corff iechyd yn cyflawni dyletswydd statudol i fantoli'r gyllideb neu lle bo canlyniadau ariannol yn effeithio ar gyflawniad amcanion ac/neu adroddiadau ehangach ar berfformiad.

I-46 Mae ISA (DU) 240 yn nodi bod yr archwilydd fel arfer yn rhagdybio bod risgiau o dwyll wrth gydnabod refeniw, gan fod camddatganiadau perthnasol oherwydd adroddiadau ariannol twyllodrus yn aml o ganlyniad i gamddatgan refeniw. Gall yr archwilydd wrthbrofi'r rhagdybiaeth hon, er enghraifft os ystyrir nad yw'r refeniw ynn berthnasol, neu os oes un math syml o drafodyn refeniw. Fodd bynnag, efallai y bydd angen i'r archwilydd ystyried a oes risg o gamddatganiadau perthnasol oherwydd twyll yn gysylltiedig â chydabod refeniw, os yw'n ofynnol i'r corff archwiliedig gyrraedd targedau a osodir yn allanol. Er enghraifft, o fewn adrannau'r llywodraeth ganolog, gall incwm fod yn ffrwd trafodion amherthnasol, ond gellid ei drin er mwyn sicrhau bod gwariant net oddi mewn i'r terfynau adnoddau.

I-47 Wrth ystyried risg o dwyll a gwallau yn y sector cyhoeddus, bydd archwilwyr yn canolbwyntio ar wariant. Gan mai cyrff gwariant net yw'r rhan fwyaf o gyrff cyhoeddus, gallai'r risg o gamddatganiadau perthnasol oherwydd twyll sy'n gysylltiedig â gwariant fod yn uwch na'r risg o gamddatganiadau perthnasol oherwydd twyll sy'n gysylltiedig â chydabod refeniw.

Ystyriaeth yr archwilydd o'r risg o dwyll y tu allan i'r endid archwiledig

I-48 Yn ogystal â chamddatganiadau sy'n deillio o gambriodoli asedau a chamddatganiadau sy'n deillio o adroddiadau ariannol twyllodrus, bydd archwilydd yn y sector cyhoeddus hefyd yn ystyried y risg o dwyll allanol. Gall y risg o dwyll allanol fod yn arbennig o uchel os oes risg uwch o weithgarwch twyllodrus gan unigolion neu grwpiau sydd y tu hwnt i reolaeth uniongyrchol yr endid, er enghraifft ceisiadau budd-dal neu bresgripsiwn twyllodrus.

Cyfrifoldeb yr archwilydd dros adrodd am dwyll gwirioneddol neu amheumon o dwyll

I-49 Wrth ystyried a ddylid adrodd am achos o dwyll gwirioneddol neu amheumon o dwyll wrth awdurdod priodol, yn ogystal â [pharagraff 43 o ISA \(DU\) 240](#), mae archwilydd y sector cyhoeddus yn rhoi sylw i'r canlynol:

- y darpariaethau sy'n berthnasol i'r endid sy'n pennu cyfrifoldebau'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu yng nghyswllt adrodd am gamymddygiad, twyll neu afreoleidd-dra arall; a'r
- dyletswyddau a allai fod gan yr archwilydd o dan delerau'r ymrwymiad ac adrodd wrth drydydd parti.

I-50 Yn y sector cyhoeddus, gall gofynion ar gyfer riportio twyll, p'un a ddarganfyddir y twyll drwy'r broses archwilio ai peidio, fod yn ddarostyngedig i ddarpariaethau penodol yn y mandad archwilio neu gyfraith, rheoliad neu awdurdod arall cysylltiedig ([ISA 240, A67](#) sy'n gysylltiedig â gofynion [ISA 240, 43](#)).

I-51 Pan fo archwilydd y sector cyhoeddus o'r farn fod dyletswydd i adrodd am achosion o dwyll gwirioneddol, neu amheumon o dwyll wrth drydydd parti, bydd yn penderfynu pa awdurdod priodol y dylid adrodd wrtho am hynny yn y lle cyntaf. Mae'r awdurdod perthnasol yn amrywio rhwng gwahanol rannau o'r sector cyhoeddus, yn dibynnu ar delerau'r ymrwymiad a gofynion statudol. Mae hyn yn ychwanegol at gyfrifoldebau o dan [Reoliadau Gwyngalchu Arian, Ariannu Terfysgaeth a Throglwyddo Arian \(Gwybodaeth am y Talwr\) 2017](#).

ISA (DU) 250A – Ystyried cyfreithiau a rheoliadau wrth archwilio datganiadau ariannol

I-52 Dyma amcanion yr archwilydd:

(a) **caffael digon o dystiolaeth archwilio briodol ynghylch cydymffurfio â darpariaethau'r cyfreithiau a'r rheoliadau hynny y cydnabyddir yn gyffredinol eu bod yn cael effaith uniongyrchol wrth bennu symiau a datgeliadau perthnasol yn y datganiadau ariannol;**

(b)cyflawni gweithdrefnau archwilio penodedig er mwyn cynorthwyo i nodi achosion o ddiffyg cydymffurfio â chyfreithiau a rheoliadau eraill a allai gael effaith o bwys ar y datganiadau ariannol; ac

(c)ymateb yn briodol i achosion o ddiffyg cydymffurfio, neu amheuron o ddiffyg cydymffurfio â chyfreithiau a rheoliadau a nodir yn ystod yr archwiliad (ISA 250A, 11).

Ystyriaeth yr archwilydd o gyfreithiau a rheoliadau

I-53 Yn y sector cyhoeddus, gall cyfrifoldebau archwilio ychwanegol godi mewn perthynas ag ystyried cyfreithiau a rheoliadau a allai fod yn berthnasol i'r archwiliad o ddatganiadau ariannol, neu gallent ymestyn i gynnwys agweddau eraill ar weithrediadau'r endid (ISA 250A, A7 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 250A, 3-9).

I-54 Mae archwilwyr llywodraeth ganolog a rhai cyrff iechyd yn rhoi sylw ehangach i gyfreithiau a rheoliadau yn rhan o'u cyfrifoldebau yn gysylltiedig ag archwilio rheoleidd-dra. Mae ISA (DU) 250A yn ymwneud â sicrhau bod yr archwilydd yn ystyried risgiau o gamddatganiadau perthnasol yn y datganiadau ariannol oherwydd diffyg cydymffurfio â chyfreithiau a rheoliadau, ac yn cynnal gweithdrefnau archwilio pellach y mae eu natur, eu hamseriad a'u helaethrwydd yn ymateb i'r risgiau asesiedig.

I-55 Efallai y bydd yn ofynnol i archwilwyr endidau sector cyhoeddus eraill, er enghraifft y rhai y mae'n ofynnol iddynt ddilyn Cod Ymarfer Archwilio, roi sylw ehangach i gyfreithiau a rheoliadau na'r rhai y mae ISA (DU) 250A yn uniongyrchol berthnasol iddynt. Mae'r gofynion hyn wedi'u nodi yn y Cod Ymarfer Archwilio perthnasol. Maent yn dyrannu dyletswyddau neilltuol i'r archwilydd mewn perthynas â threfniadau'r endid i atal diffyg cydymffurfio, ac i faterion sy'n dod i sylw'r archwilydd y gallai fod angen eu hystyried o dan ISA 250A. Er enghraifft, gallai rhai archwilwyr lleol y mae'n ofynnol iddynt adrodd ar drefniadau i sicrhau gwerth am arian ddod yn ymwybodol o achosion o ddiffyg cydymffurfio â chyfreithiau a rheoliadau, wrth gyflawni'r gwaith hwnnw.

Ystyriaeth archwilydd y sector cyhoeddus o ddeddfwriaeth llygredd

I-56 Bydd archwilydd y sector cyhoeddus yn ystyried i bwy y gall yr archwilydd adrodd am achosion gwirioneddol o lygredd, neu amheuron o hynny, waeth a allai canlyniadau'r llygredd gael effaith sylweddol ar y datganiadau ariannol ai peidio. Yn y lle cyntaf, bydd yr archwilydd fel arfer yn cyfeirio'r mater i sylw'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu. Bryd hynny, cyfrifoldeb y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu fydd adrodd y mater wrth yr awdurdodau priodol. Os bydd archwilydd endid yn nodi achos gwirioneddol o lygredd, neu amheuron o hynny ac, os, ar ôl adrodd ar y mater wrth y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu, nad yw'r archwilydd yn gallu sefydlu a yw'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu wedi adrodd y mater wrth y trydydd parti perthnasol, bydd yr archwilydd yn cymryd y camau a nodwyd ym mharagraff 43 o ISA (DU) 240.

Rheoliadau gwyngalchu arian yn y sector cyhoeddus

I-57 Rhoddir arweiniad yn Atodiad ISA (DU) 250A ar gyfrifoldebau'r archwilydd mewn perthynas â deddfwriaeth atal gwyngalchu arian y DU wrth archwilio ac adrodd ar ddatganiadau ariannol.

Mae'r ddeddfwriaeth hon yn cynnwys *Rheoliadau Gwyngalchu Arian, Ariannu Terfysgaeth a Throsglwyddo Arian (Gwybodaeth am y Talwr) 2017* a *Ddeddf Enillion Troseddau 2002*.

I-58 O dan reoliad 103 o *Reoliadau Gwyngalchu Arian, Ariannu Terfysgaeth a Throsglwyddo Arian (Gwybodaeth am y Talwr) 2017*, mae'n rhaid i awdurdodau rhestredig amrywiol (gan gynnwys y Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol, Archwilwyr Cyffredinol Cymru a'r Alban a Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol Gogledd Iwerddon) hysbysu'r Asiantaeth Troseddu Genedlaethol cyn gynted ag y bo'n rhesymol ymarferol, os ydynt yn gwybod neu'n amau, neu fod ganddynt sail resymol dros wybod neu amau bod rhywun yn cymryd rhan mewn gweithgarwch gwyngalchu arian neu ariannu terfysgaeth, neu wedi gwneud hynny. Swyddog Adrodd am Wyngalchu Arian enwebedig y sefydliad fydd fel arfer yn gwneud yr adroddiad hwn. Ni ddylid ystyried bod datgeliad o'r fath yn torri unrhyw gyfyngiad, sut bynnag y'i gosodir, ar ddatgelu gwybodaeth.

I-59 Mae'r archwilydd yn ystyried y drosedd o roi rhybudd o dan **adran 333** o Ddeddf 2002. Ceir hefyd drosedd o dan adran 342 o Ddeddf 2002 sy'n berthnasol i bob unigolyn. Bydd y drosedd hon yn digwydd pan fydd unigolyn yn gwybod neu'n amau bod swyddog priodol (fel swyddog o'r Asiantaeth Troseddau Genedlaethol) yn gweithredu (neu'n cynnig gweithredu) mewn cysylltiad ag ymchwiliad gwyngalchu arian sydd yn cael ei gynnal, neu sydd ar fin cael ei gynnal, ac yn gwneud datgeliad sy'n debygol o niweidio'r ymchwiliad neu'n anwirio, cuddio, difrodi neu waredu dogfennau sy'n berthnasol i'r ymchwiliad mewn rhyw ffordd arall, neu'n achosi neu'n caniatáu i hynny ddigwydd.

Adrodd am ddiffyg cydymffurfio

I-60 Gallai fod yn ofynnol i archwilydd y sector cyhoeddus adrodd am achosion o ddiffyg cydymffurfio wrth y ddeddfwrfa neu gorff llywodraethu arall, neu adrodd amdanynt yn adroddiad yr archwilydd (**ISA 250A, A34** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 250A, 29**).

ISA (DU) 260: Cyfathrebu â'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu

I-61 Dyma amcanion yr archwilydd:

(a) cyfleu cyfrifoldebau'r archwilydd yng nghyswllt archwilio datganiadau ariannol yn glir wrth y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu, a rhoi trosolwg iddynt o gwmpas ac amseriad cynlluniedig yr archwiliad;

(b) caffael gwybodaeth sy'n berthnasol i'r archwiliad gan y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu;

(c) rhoi arsylwadau manwl yn deillio o'r archwiliad i'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu. Dylai'r arsylwadau hyn fod yn arsylwadau o bwys sy'n berthnasol i'w cyfrifoldebau dros oruchwylio'r broses adrodd ariannol; ac

(ch) hyrwyddo cyfathrebu dwy ffordd effeithiol rhwng yr archwilydd a'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu (**ISA 260, 9**).

Penderfynu pwy sy'n gyfrifol am lywodraethu yng nghyd-destun y sector cyhoeddus

I-62 Ar ddechrau'r archwiliad, yr archwilydd sy'n penderfynu pwy sy'n gyfrifol am lywodraethu. Gallai hyn gynnwys y Swyddog Cyfrifyddu/Atebol (neu swyddog cyfatebol) ac unigolion eraill sy'n gyfrifol am benderfynu, er enghraifft, bwrdd, pwyllgor craffu, Cyngor, corff llywodraethu neu grwp arall.

I-63 Gall cyfrifoldebau'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu gynnwys, er enghraifft:

- sicrhau bod systemau rheoli effeithiol sy'n briodol er mwyn cyflawni amcanion y sefydliad, gan gynnwys systemau monitro a rheoli ariannol wedi cael eu rhoi ar waith;
- cadw cyfrifon cywir;
- sicrhau bod y swyddogaeth archwilio fewnol wedi'i sefydlu a'i threfnu'n unol â Safonau Archwilio Mewnol y Sector Cyhoeddus; a
- sicrhau rheoleidd-dra a phriodoldeb cyllid cyhoeddus.

I-64 Os nad yw'r cyfathrebu dwy ffordd rhwng yr archwilydd a'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu yn ddigonol, ac na ellir datrys y sefyllfa, gall archwilydd y sector cyhoeddus gyfleu'r mater wrth weinidog â chyfrifoldeb o'r llywodraeth neu'r Senedd (ISA 260, A53 gysylltiedig â gofynion ISA 260, 22).Cyfathrebu â chyrrff ariannu

I-65 Gallai trefniadau arbennig fod wedi'u datblygu er mwyn i archwilwyr rhai endidau a ariennir gan adrannau llywodraeth adrodd wrth y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu. Mewn achosion o'r fath, bydd yn rhaid i Swyddog Cyfrifyddu/Atebol yr adran ariannu gael sicrwydd bod y rheolaethau ariannol a'r rheolaethau rheoli eraill a gymhwysir gan yr endid a ariennir yn ddigonol er mwyn sicrhau rheoleidd-dra a phriodoldeb. Gall adroddiadau gan archwilydd yr endid haen is gynorthwyo'r Swyddog Cyfrifyddu/Atebol i gael y sicrwydd hwnnw. Gall adrannau ariannu felly ei gwneud yn ofynnol i archwilwyr eu cyrrff hyd braich:

- ddarparu copiâu i'r adran ariannu o lythyrau rheoli a gohebiaeth arall berthnasol; ac
- adrodd am faterion perthnasol sy'n deillio o'r gwaith archwilio wrth yr adran ariannu, gan gynnwys:
- methiannau o ran rheolaeth fewnol, camymddygiad, twyll neu ryw afreoleidd-dra arall,
- achlysuron pan fo'r bwrdd, y Prif Weithredwr neu ryw swyddog arall heb gyrraedd y safonau uchel o ran uniondeb ariannol a ddisgwylir gan rai sy'n gyfrifol am reoli asedau cyhoeddus, neu
- achlysuron pan fo'r endid wedi gwario'n ormodol neu'n wastraffus.

I-66 Mae gan archwilydd cyrff iechyd lleol yn Lloegr gyfrifoldebau penodol i gyfeirio rhai materion i sylw'r Ysgrifennydd Gwladol neu gorff cenedlaethol perthnasol arall.

I-67 Bydd y materion hyn ac unrhyw faterion eraill y gall fod yn ofynnol i'r archwilydd eu hadrodd wrth reolwyr fel arfer wedi'u nodi ar ffurf llythyr penodiad neu ymrwymiad neu Godau Ymarfer Archwilio.

Buddiant trydydd parti mewn adroddiadau i'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu

I-68 Yn y sector cyhoeddus efallai y bydd yn ofynnol rhannu gohebiaeth rhwng yr archwilydd a'r corff archwiliedig â'r cyhoedd. Hyd yn oed lle nad yw hynny'n wir, efallai y bydd trydydd partion yn ceisio dibynnu ar adroddiad gan archwilydd y sector cyhoeddus a gyflwynwyd i'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu. O'r herwydd, efallai y bydd angen i archwilydd nodi na fwriedir i'r adroddiad ond cael ei ddefnyddio gan yr endid archwiliedig, er mwyn sicrhau bod trydydd partion sy'n gweld yr ohebiaeth yn deall na fwriadwyd yr adroddiad ar eu cyfer hwy.

I-69 Mae Codau Ymarfer Archwilio sy'n berthnasol i archwiliadau cyhoeddus lleol yng Nghymru, Lloegr, Gogledd Iwerddon a'r Alban yn nodi gofynion sy'n gysylltiedig ag adrodd wrth rai sy'n gyfrifol am lywodraethu, ac ystyriaethau'n gysylltiedig â diffinio pwy yw'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu, derbynwyr ac unrhyw ystyriaethau perthnasol yn gysylltiedig â'u diben. Mae cyfeiriad effeithiol at Godau Ymarfer Archwilio perthnasol, fel bo'n briodol, mewn unrhyw adroddiad wrth y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu, yn cyflawni'r diben a fwriedir yn yr ISAs (DU).

Materion i'w cyfleu

I-70 Gallai cyfraith neu reoliad, neu gytundeb â'r endid neu ofynion ychwanegol sy'n berthnasol i'r ymrwymiad ddarparu ar gyfer cyfathrebu ehangach â'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu. Yn y sector cyhoeddus, gallai mandad yr archwilydd ddarparu ar gyfer materion sydd i'w cyfleu, ac sy'n dod i sylw'r archwilydd o ganlyniad i waith arall, fel archwiliadau perfformiad (**ISA 260, A10** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 260, 14**).

I-71 Gall y gofynion cyfathrebu sy'n gysylltiedig ag annibyniaeth yr archwilydd sy'n berthnasol yn achos endidau a restrir hefyd fod yn berthnasol i rai endidau yn y sector cyhoeddus (ar wahân i'r rhai a restrir, yn yr achos hwnnw bydd y gofynion yn orfodol). Efallai y bydd archwilydd cyrff o'r fath yn ystyried a fyddai'r wybodaeth ychwanegol hon yn fuddiol lle bo gan yr endid a archwilir ystod eang o randdeiliaid o ganlyniad i'r fusnes, ei faint neu ei statws corfforaethol.

ISA (DU) 265: Cyfleu diffygion mewn rheolaeth fewnol wrth y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu a rheoli.

I-72 Amcan yr archwilydd yw cyfleu mewn modd priodol wrth y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu a rheoli y diffygion mewn rheolaeth fewnol y mae'r archwilydd wedi'u canfod yn ystod yr archwilydd ac sydd yn ddigon pwysig, ym marn broffesiynol yr archwilydd, i deilyngu'r sylw sydd i'w roi iddynt (**ISA 265, 5**).

I-73 Efallai y bydd gan archwilwyr y sector cyhoeddus gyfrifoldebau ychwanegol i gyfleu diffygion mewn rheolaeth fewnol y mae'r archwilydd wedi'u canfod yn ystod yr archwiliad, mewn ffyrdd, hyd at fanylder ac i bartïon nas rhagwelir yn yr ISA (DU) hwn. Er enghraifft, gallai fod angen cyfleu diffygion sylweddol wrth y ddeddfwrfa neu gorff llywodraethu arall. Gall cyfraith, rheoliad neu awdurdod arall hefyd orfodi archwilwyr y sector cyhoeddus i adrodd am ddiffygion mewn rheolaeth fewnol, waeth pa mor arwyddocaol yw effeithiau posibl y diffygion hynny. Ar ben hynny, gallai deddfwriaeth ei gwneud hi'n ofynnol i archwilwyr y sector cyhoeddus adrodd ar faterion ehangach yn gysylltiedig â rheolaeth fewnol na'r diffygion mewn rheolaeth fewnol y mae'n ofynnol eu cyfleu yn ôl yr ISA (DU) hwn, er enghraifft, rheolaethau'n gysylltiedig â chydymffurfio ag awdurdodau deddfwriaethol, rheoliadau, neu ddarpariaethau mewn contractau neu gytundebau grant (ISA 265, A27 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 265, 9-10).

ISA (DU) 315: Nodi ac asesu risgiau o gamddatganiadau perthnasol drwy ddeall yr endid a'i amgylchedd

I-74 Amcan yr archwilydd yw nodi ac asesu risgiau o gamddatganiadau perthnasol, boed hynny oherwydd twyll neu wall, ar lefel y datganiad ariannol ac ar lefel haeriad, drwy ddeall yr endid a'i amgylchedd, gan gynnwys rheolaeth fewnol yr endid, gan greu sail drwy hynny ar gyfer dylunio a gweithredu ymatebion i'r risgiau asesiedig o gamddatganiadau perthnasol (ISA 315, 3).

I-75 Yn aml, bydd gan archwilwyr endidau'r sector cyhoeddus gyfrifoldebau ychwanegol yn gysylltiedig â rheolaeth fewnol a chydymffurfiaeth â chyfreithiau a rheoliadau cymwys. Gall ymholi unigolion priodol yn y swyddogaeth archwilio mewnol gynorthwyo'r archwilwyr i nodi'r risg o ddiffyg cydymffurfio perthnasol â chyfreithiau a rheoliadau cymwys a'r risg o ddiffygion mewn rheolaeth fewnol dros adroddiadau ariannol (ISA 315, A13 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 315, 6).

I-76 Wrth archwilio endidau'r sector cyhoeddus, gal cyfreithiau, rheoliadau neu awdurdod arall effeithio ar weithrediadau'r endid. Mae'n hanfodol ystyried elfennau o'r fath wrth gael dealltwriaeth o'r endid a'i amgylchedd (ISA 315, A29 sydd yn berthnasol i ofynion ISA 315, 11).

I-77 Ar gyfer archwiliadau o endidau'r sector cyhoeddus, gall pryderon ynghylch atebolrwydd cyhoeddus ddylanwadu ar "amcanion rheoli", a gallant gynnwys amcanion sy'n tarddu o gyfraith, rheoliad neu awdurdod arall (ISA 315, A43 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 315, 11).

I-78 Yn aml bydd gan archwilwyr y sector cyhoeddus gyfrifoldebau ychwanegol yn gysylltiedig â rheolaeth fewnol, er enghraifft adrodd ar gydymffurfiaeth â chod ymarfer sefydledig. Gall archwilwyr y sector cyhoeddus hefyd fod yn gyfrifol am adrodd ar gydymffurfiaeth â chyfraith, rheoliad neu awdurdod arall. O ganlyniad i hyn,

gall eu hadolygiad o reolaeth fewnol fod yn ehangach ac yn fanylach (**ISA 315, A73** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 315, 12**).

I-79 Wrth wneud honiadau am ddatganiadau ariannol endidau'r sector cyhoeddus, yn ychwanegol at yr honiadau hynny a nodir ym **mharagraff A129 [o ISA 315]**, gall rheolwyr honni yn aml fod trafodion a digwyddiadau wedi'u cynnal yn unol â chyfraith, rheoliad neu awdurdod arall. Gall honiadau o'r fath fod oddi mewn i gwmpas yr archwiliad o datganiadau ariannol (**ISA 315, A131** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 315, 25**).

I-80 Mae nifer o ffactorau ychwanegol y gall yr archwilydd eu hystyried wrth asesu risgiau busnes ar gyfer endidau'r sector cyhoeddus. Mae'r rhain yn deillio o'r ffaith bod agweddau neilltuol yn cyd-ddigwydd yn y sector cyhoeddus, sef cyfundrefn wedi'i rheoleiddio'n fanwl, swm mawr o drafodion yn cael eu prosesu a phroses adrodd i'r cyhoedd. Gall y ffactorau ychwanegol hyn godi yn yr amgylchiadau a ganlyn:

- lle bo rhaglenni deddfwriaeth neu wariant newydd o bwys wedi cael eu cyflwyno;
- lle ceir posibilrwydd y bydd rheolwyr yn manipiwleiddio data ar gyfer perfformiad neu er mwyn cyrraedd targedau eraill;
- lle bydd endid yn debygol o gael ei ddirwyn i ben, ei ad-drefnu, ei uno ag endid arall, ei werthu nei ei breifateiddio;
- lle bo pwysau gwleidyddol ar endid i gwblhau trafodion yn gyflym; a
- lle nad yw ffurf derfynol y cyfrifo yn adlewyrchu'r prosesau rheoli a chyfrifyddu sylfaenol.

I-81 Pan fydd yn ofynnol i endidau weithio'n unol â therfynau blynyddol ar adnoddau, mae'r risg o gofnodi trafodion yn y cyfnod cyfrifyddu anghywir yn uwch, oherwydd bod temtasiwn i endid â gwaraged ddwyn taliadau ymlaen ac i endid â diffyg oedi'r taliadau hynny.

I-82 Wrth ystyried cydymffurfiaeth â'r fframwaith adrodd ariannol cymwys, caiff gweithdrefnau archwilydd y sector cyhoeddus eu cyflawni gan wybod bod gan endidau eu fframwaith deddfwriaethol a'u darpariaethau cyfrifyddu eu hunain, sy'n rhagnodi ffurf a chynnwys datganiadau ariannol.

ISA (DU) 320: Perthnasedd wrth gynllunio a chynnal archwiliad

I-83 Amcan yr archwilydd yw cymhwyso'r cysyniad o berthnasedd mewn modd priodol wrth gynllunio a chynnal yr archwiliad (**ISA 320, 8**).

I-84 Cyrff deddfu a rheoleiddio fydd prif ddefnyddwyr datganiadau ariannol endid yn y sector cyhoeddus. Ar ben hynny, gellir defnyddio'r datganiadau ariannol i wneud penderfyniadau eraill ar wahân i benderfyniadau economaidd. Mae cyfraith, rheoliad neu awdurdod arall, a'r wybodaeth ariannol sydd ei hangen gan gyrff deddfu a'r cyhoedd yn gysylltiedig â rhaglenni'r sector cyhoeddus, felly, yn dylanwadu ar y penderfyniad cyffredinol ynghylch perthnasedd mewn datganiadau ariannol (ac, os yw'n berthnasol, lefel perthnasedd dosbarthau neilltuol o drafodion, balansau cyfrifon neu ddatgeliadau) wrth archwilio datganiadau ariannol endid yn y sector cyhoeddus (ISA 320, A2 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 320, I0)

I-85 Mewn archwiliad o endid yn y sector cyhoeddus, gall cyfanswm y gost neu'r gost net (treuliau llai refeniw neu wariant llai derbyniadau) fod yn feincnodau priodol ar gyfer gweithgarwch rhaglenni. Lle bo endid yn y sector cyhoeddus yn gwarchod asedau cyhoeddus, gall asedau fod yn feincnod priodol (ISA 320, A9 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 320, I0).

I-86 Gan hynny, mae'n bosibl na fydd gwariant gros neu asedau/rhwymedigaethau gros yn fwy priodol nag elw neu refeniw fel meincnodau ar gyfer pennu perthnasedd cyffredinol datganiadau ariannol, fel y dangosir yn yr enghreifftiau ym Mocs I isod:

Bocs 1: Enghreifftiau dangosol lle cymhwyswyd gwahanol feincnodau er mwyn pennu perthnasedd

Enghraifft 1: prif rôl yr endid yw darparu gwasanaethau ac mae mwyafrif y gwariant yn gysylltiedig â chostau staff - roedd yr archwilydd yn ei hystyried yn briodol defnyddio gwariant gros fel meincnod er mwyn pennu perthnasedd.

Enghraifft 2: cyfrif cynllun pensiwn yw'r endid a archwilir ac mae a wnelo mwyafrif y gwariant a'r incwm â symudiadau ased y cynllun pensiwn - penderfynodd yr archwilydd ddefnyddio'r asedau gros fel meincnod er mwyn pennu perthnasedd.

Enghraifft 3: mae'r endid a archwilir yn rheoli darpariaethau sylweddol hirdymor y llywodraeth, ac mae gwerth y rhwymedigaethau a'r symudiadau cysylltiedig yn fwy arwyddocaol na gwerth eitemau eraill ar y datganiadau ariannol - defnyddiodd yr archwilydd y rhwymedigaethau gros fel meincnod er mwyn pennu perthnasedd.

Enghraifft 4: mae gan yr endid a archwilir asedau anghyfredol sylweddol ond ei brif rôl yw darparu gwasanaethau i'r cyhoedd - penderfynodd yr archwilydd ei bod yn fwy priodol defnyddio gwariant gros fel meincnod er mwyn pennu perthnasedd i adlewyrchu rôl yr endid a buddiant defnyddwyr y datganiadau ariannol.

I-87 Gall archwilwyr ystyried pennu trothwy perthnasedd is ar gyfer rhai balansau, trafodion neu ddatgeliadau, lle bo'n briodol yng nghyd-destun yr endid archwiliedig a disgwyliadau defnyddwyr y datganiadau ariannol. Ar gyfer endidau'r sector cyhoeddus gallai'r rhain gynnwys y canlynol, ymhlith eraill: datgeliadau sy'n gysylltiedig â thâl aelodau uwch o staff; colledion a thaliadau arbennig; partïon cysylltiedig; ffioedd archwilio allanol ac adroddiadau ar Gyflenwad Seneddol

ISA (DU) 330: Ymatebion yr archwilydd i risgiau a asesir

I-88 Amcan yr archwilydd yw caffael digon o dystiolaeth archwilio briodol ynghylch y risgiau asesiedig o gamddatganiadau perthnasol, drwy ddylunio a gweithredu ymatebion priodol i'r risgiau hynny (ISA 330, 3).

I-89

ISA (DU) 402: Ystyriaethau archwilio sy'n ymwneud ag endid sy'n defnyddio sefydliad gwasanaeth

I-90 Dyma amcanion yr archwilydd defnyddiwr, lle bydd yr endid defnyddiwr yn defnyddio gwasanaethau sefydliad gwasanaeth:

(a) sicrhau dealltwriaeth o natur ac arwyddocâd y gwasanaethau a ddarperir gan y sefydliad gwasanaeth a'u heffaith ar reolaeth fewnol yr endid defnyddiwr sy'n berthnasol i'r archwiliad, sy'n ddigonol i nodi ac asesu'r risgiau o gamddatganiad perthnasol; a

(b) dylunio a chynnal gweithdrefnau archwilio sy'n ymatebol i'r risgiau hynny (ISA 402, 7).

Defnyddio sefydliadau gwasanaeth yn y sector cyhoeddus

I-91 Mae endidau'r sector cyhoeddus yn aml yn defnyddio cyd-ddarparwyr gwasanaethau. Er enghraifft, gallai gwasanaethau cyflogres neu brosesu trafodion gael eu hanfon allan i endid arall, a allai fod yn endid yn y sector preifat, yn endid arall yn y sector cyhoeddus, neu'n fenter ar y cyd rhwng y ddau sector.

I-92 Bydd archwilwyr yn ystyried sut mae'r corff a archwilir yn goruchwylio perfformiad y darparydd, ac yn ystyried a yw hyn yn codi'r risg o gamddatgan. Pan fydd asiantaeth archwilio genedlaethol yn archwilio mwy nag un sefydliad defnyddiwr ar gyfer darparydd gwasanaeth, bydd yr asiantaeth yn dod i ddeall sut mae'r sefydliad gwasanaeth yn effeithio ar bob endid defnyddiwr, ac yn cynnal asesiadau unigol o risg a'r effaith ar yr ymagwedd archwilio ar gyfer pob endid defnyddiwr.

Hawliau mynediad i sefydliadau gwasanaeth

I-93 Ar y cyfan, mae gan archwilwyr y sector cyhoeddus hawliau mynediad eang wedi'u sefydlu drwy deddfwriaeth. Fodd bynnag, gallai sefyllfaoedd godi lle nad yw'r hawliau mynediad hynny ar gael, er enghraifft lle bo sefydliad gwasanaeth wedi'i leoli mewn awdurdodaeth wahanol. Mewn achosion o'r fath, gallai fod angen i archwilydd y sector cyhoeddus ddeall y ddeddfwriaeth sy'n berthnasol yn yr awdurdodaeth wahanol er mwyn canfod a ellir sicrhau hawliau mynediad priodol. Gallai archwilydd o'r sector cyhoeddus hefyd sicrhau neu ofyn i'r endid defnyddiwr ymgorffori hawliau mynediad mewn unrhyw gytundeb contractiol rhwng yr endid defnyddiwr a'r sefydliad gwasanaeth (**ISA 402, A10** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 402, 9**).

I-94 Nid yw **ISA (DU) 402** ynnddi ei hun yn ddigonol i sicrhau hawliau mynediad i sefydliadau gwasanaeth ar gyfer archwilydd y sector cyhoeddus. Mae'n bwysig, lle bo angen hawliau mynediad o'r fath, bod y corff a archwilir yn gwneud trefniadau priodol i roi sicrwydd i'r archwilydd.

I-95 Gall archwilwyr y sector cyhoeddus ddefnyddio archwilydd arall i gynnal profion ar reolaethau neu weithdrefnau cadarn yng nghyswllt cydymffurfio â chyfraith, rheoliad neu awdurdod arall (**ISA 402, A11** sy'n ymwneud â gofynion **ISA 402, 9**).

I-96 Mewn rhai achosion, gallai cyfraith neu reoliad ei gwneud hi'n ofynnol cynnwys cyfeiriad at waith archwilydd gwasanaeth yn adroddiad yr archwilydd defnyddiwr, er enghraifft, i ddibenion tryloywder yn y sector cyhoeddus. Mewn amgylchiadau o'r fath, mae'n bosibl y bydd angen caniatâd yr archwilydd gwasanaeth cyn cynnwys y cyfeiriad hwnnw (**ISA 402, A43** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 402, 21**).

ISA (DU) 450: Gwerthuso camddatganiadau a nodwyd yn ystod yr archwiliad

I-97 Amcan yr archwilydd yw gwerthuso:

(a) effaith camddatganiadau a nodwyd ar yr archwiliad; a

(b) effaith camddatganiadau heb eu cywiro, os o gwbl, ar y datganiadau ariannol (**ISA 450, 3**).

I-98 Wrth archwilio endid yn y sector cyhoeddus, gallai cyfrifoldebau'r archwilydd a sefydlwyd drwy gyfraith, rheoliad neu awdurdod arall i adrodd ar faterion penodol, gan gynnwys, er enghraifft, twyll, effeithio ar werthusiad o berthnasedd camddatganiad (**ISA 450, A24** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 450, 11**).

I-99 Ar ben hynny, gallai materion fel budd y cyhoedd, atebolrwydd, gonestrwydd a sicrhau goruchwyliaeth effeithiol ar ddeddfwriaeth, yn enwedig, effeithio ar asesiad a yw eitem yn berthnasol yn rhinwedd ei natur. Mae hyn yn arbennig o wir yn achos eitemau sy'n berthnasol i gydymffurfiaeth â chyfraith, rheoliad neu awdurdod arall (**ISA 450, A25** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 450, 11**).

ISA (DU) 510: Ymrwymïadau archwilio cychwynnol - balansau agoriadol

I-100 Wrth gynnal ymrwymïad archwilio cychwynnol, amcan yr archwilydd mewn perthynas â balansau agoriadol yw caffael digon o dystiolaeth archwilio briodol ynghylch y canlynol:

(a) a yw balansau agoriadol yn cynnwys camddatganiadau sy'n cael effaith sylweddol ar ddatganiadau ariannol y cyfnod cyfredol; a

(b) mae polisiâu cyfrifyddu priodol a adlewyrchir yn y balansau agoriadol wedi'u cymhwyso'n gyson yn natganiadau ariannol y cyfnod cyfredol, neu rhoddir cyfrif priodol am newidiadau iddynt a'u cyflwyno a'u datgelu yn ddigonol yn unol â'r fframwaith adrodd ariannol cymwys (ISA 510, 3).

Balansau agoriadol yng nghyd-destun newid peirianwaith llywodraethu

I-101 Mae a wnelo ISA (DU) 510 â balansau agoriadol ymrwymïadau cychwynnol. Gall hyn ddigwydd pan fydd datganiadau ariannol y cyfnod blaenorol wedi'u harchwilio gan archwilydd arall, ond y mae hefyd yn berthnasol yn achos "newidiadau peirianwaith llywodraethu" sy'n trosglwyddo swyddogaethau o'r naill ran o'r sector cyhoeddus i ran arall fel busnes gweithredol.

I-102 Lle gellir adnabod balansau agoriadol yn glir o ddatganiadau ariannol archwiliedig y cyfnod blaenorol ar gyfer yr endid sy'n trosglwyddo, bydd yr archwilydd yn mabwysïadu'r gofynion ym mharagraffau 6 a 7 o ISA (DU) 510.

I-103 Lle nad oes modd adnabod balansau agoriadol yn glir o ddatganiadau ariannol archwiliedig y cyfnod blaenorol ar gyfer yr endid sy'n trosglwyddo, ond eu bod wedi'u casglu o falansau sydd wedi'u cynnwys yn y datganiadau hynny, bydd yr archwilydd yn holi archwilydd y sefydliad blaenorol a oes gwybodaeth ar gael a fyddai'n dystiolaeth gadarn o'r balansau agoriadol. Yn absenoldeb dystiolaeth o'r fath, bydd yr archwilydd yn cynnal profion cadarn o falansau agoriadol i gadarnhau eu bod wedi'u dwyn ymlaen yn briodol yn unol â thelerau'r trosglwyddiad, ar sail prisiad priodol yn unol â pholisiâu cyfrifyddu'r corff sy'n derbyn.

I-104 Lle bo balansau agoriadol wedi'u cyfrifo yn rhan o ymarfer datgyfuno neu uno ar wahân, yn amodol ar adolygiad ac adroddiad manwl ar wahân gan archwilydd, bydd yr archwilydd yn ystyried cwmpas a chanlyniadau'r adolygiad ar wahân hwnnw, ac yn ystyried a ellir dibynnu ar y casgliadau yn unol ag ISA (DU) 500. Pan na ellir defnyddio'r gwaith o'r adolygiad manwl ar wahân, bydd yr archwilydd yn ystyried cynnal profion cadarn ar falansau agoriadol.

I-105 Pan fydd balansau agoriadol wedi'u cyfrifo yn rhan o ymarfer datgyfuno/uno ar wahân, ond nad ydynt yn destun adolygiad ac adroddiad manwl ar wahân, bydd yr archwilydd yn ystyried cynnal profion cadarn ar falansau agoriadol. Gall cyflawnder yr asedau a'r rhwymedigaethau, ynghyd â phrïsiad priodol, fod yn risgiau mewn ymarfer datgyfuno, a dylid ymgysylltu â'r corff a archwilir yn fuan yn y broses.

I-106 Pan na all yr archwilydd gaffael digon o dystiolaeth archwilio briodol am falansau agoriadol yr endid, ar ôl cynnal y gweithdrefnau a ddisgrifir uchod, bydd yr archwilydd yn ystyried goblygiadau hynny o ran adroddiad yr archwilydd.

Archwiliad o falansau agoriadol gan yr archwilydd newydd

I-107 Yn y sector cyhoeddus, er budd effeithlonrwydd ac er mwyn lleihau'r baich archwilio, mae'r asiantaethau archwilio cenedlaethol, y Codau Ymarfer Archwilio neu'r telerau penodi yn disgwyl i'r archwilydd blaenorol fabwysiadu ymagwedd gydweithredol wrth ymdrin ag ymholiadau a cheisiadau am wybodaeth gan yr archwilydd newydd.

I-108 Bydd trefniadau i gefnogi ymagwedd gydweithredol fel arfer yn cynnwys galluogi'r archwilydd newydd i gynnal adolygiad o ddogfennau archwilio'r flwyddyn gynt, neu gael mynediad at adroddiadau neu bapurau neilltuol y gellid bod eu hangen yn hytrach na throsglwyddo'r holl bapurau neu'r data perthnasol. Er bod disgwyliad clir i archwilwyr gydweithredu er mwyn cefnogi trefniadau trosglwyddo effeithiol, mae'r archwilydd newydd yn dal i fod yn gyfrifol am fodloni gofynion **ISA (DU) 510**.

I-109 Yn y sector cyhoeddus, mae'n bosibl y ceir cyfyngiadau cyfreithiol neu reoleiddiol ar yr wybodaeth y gall yr archwilydd cyfredol ei chaffael gan archwilydd blaenorol. Er enghraifft, os bydd endid yn y sector cyhoeddus a archwiliwyd yn flaenorol gan archwilydd a benodwyd yn statudol (er enghraifft, Archwilydd Cyffredinol, neu unigolyn arall â chymwysterau addas a benodir ar ran yr Archwilydd Cyffredinol) yn cael ei breifateiddio, mae'n bosibl y bydd cyfreithiau neu reoliadau preifatrwydd neu gyfrinachedd yn cyfyngu ar fynediad at y papurau gwaith a gwybodaeth arall y gall yr archwilydd a benodwyd yn statudol eu darparu i'r archwilydd sydd newydd ei benodi. Mewn sefyllfaoedd lle ceir cyfyngu ar ohebiaeth o'r fath, efallai y bydd angen defnyddio dulliau eraill i gaffael tystiolaeth archwilio ac, os na ellir caffael digon o dystiolaeth archwilio briodol, ystyrir effaith hynny ar farn yr archwilydd (**ISA 510, A1** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 510, 6**).

I-110 Os bydd archwilydd a benodwyd yn statudol yn rhoi'r gwaith o archwilio endid yn y sector cyhoeddus ar gontract allanol i gwmni archwilio yn y sector preifat, a bod yr archwilydd a benodwyd yn statudol yn penodi cwmni archwilio gwahanol i'r cwmni a archwiliodd ddatganiadau ariannol yr endid sector cyhoeddus o'r cyfnod blaenorol, ni ystyrir fel arfer bod yr archwilwyr wedi newid o safbwynt yr archwilydd a benodwyd yn statudol. Yn dibynnu ar drefniant y contract allanol, fodd bynnag, gellir ystyried yr ymrwymiad archwilio yn ymrwymiad archwilio cychwynnol o safbwynt archwilydd y sector preifat wrth gyflawni ei gyfrifoldebau, ac felly mae'r **ISA (DU)** hon yn berthnasol (**ISA 510, A2** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 510, 6**).

ISA (DU) 520: Gweithdrefnau Dadansoddol

I-111 Dyma amcanion yr archwilydd:

(a) caffael tystiolaeth archwilio berthnasol a dibynadwy wrth ddefnyddio gweithdrefnau dadansoddol cadarn; a

(b) dylunio a chynnal gweithdrefnau dadansoddol tua diwedd yr archwiliad sy'n cynorthwyo'r archwilydd wrth ddod i gasgliad cyffredinol ynghylch a yw'r datganiadau ariannol yn gyson â dealltwriaeth yr archwilydd o'r endid (ISA 520, 3).

I-112 Mae'n bosibl na fydd y berthynas rhwng eitemau unigol ar ddatganiadau ariannol a ystyrir fel arfer wrth archwilio endidau busnes bob amser yn berthnasol wrth archwilio llywodraethau neu endidau eraill o'r sector cyhoeddus nad ydynt yn fusnesau; er enghraifft, mewn llawer o endidau'r sector cyhoeddus mae'n bosibl na cheir rhyw lawer o berthynas uniongyrchol rhwng refeniw a gwariant. Yn ogystal â hynny, gan na cheir cyfalafu ar asedau a gaffaelir, mae'n bosibl na cheir perthynas rhwng gwariant ar, er enghraifft, restrau stoc ac asedau sefydlog [(anghyfredol)] a swm yr asedau hynny yr adroddir amdanynt yn y datganiadau ariannol. Yn ogystal â hynny, mae'n bosibl na fydd data neu ystadegau'r diwydiant ar gael yn y sector cyhoeddus i ddibenion cymharol. Fodd bynnag, gallai perthnasoedd eraill fod yn berthnasol, er enghraifft, amrywio yn y gost fesul cilomedr am adeiladu ffyrdd, neu nifer y cerbydau a gaffaelir o gymharu â'r cerbydau a gaiff eu rhyddhau o'r fflyd (ISA 520, A11 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 520, 5).

ISA (DU) 540: Archwilio amcangyfrifon cyfrifyddu a datgeliadau cysylltiedig

I-113 Amcan yr archwilydd yw caffael digon o dystiolaeth archwilio briodol ynghylch a yw'r amcangyfrifon cyfrifyddu a datgeliadau cysylltiedig yn y datganiadau ariannol yn rhesymol yng nghyd-destun fframwaith adrodd ariannol cymwys (ISA 540, 11).

Risg o ogwydd gan reolwyr mewn amcangyfrifon cyfrifyddu yn y sector cyhoeddus

I-114 Yn y sector cyhoeddus, gall ffactorau y tu hwnt i gwmpas y fframwaith adrodd ariannol gael cryn ddylanwad ar amcangyfrifon rheolwyr. Er enghraifft, mae'n rhaid i adrannau llywodraeth ganolog gadw at reolaethau cyllidebol Trysorlys EM, felly gall effaith amcangyfrifon y datganiadau ariannol ar derfynau gwariant adrannau neu'r gyllideb weinyddu ddylanwadu ar yr amcangyfrifon hynny. Mewn modd tebyg, yn y sector iechyd gall terfynau neu dargedau statudol ddylanwadu ar benderfyniadau rheolwyr.

I-115 Mae angen i archwilwyr ddeall y dylanwadau hyn, y mae rhai ohonynt yn dod o rannau eraill o fewn grŵp adrannol neu sector, wrth ystyried priodoldeb amcangyfrifon cyfrifyddu a'r rhagdybiaethau a gymhwysir gan reolwyr.

Ffactorau risg cynhenid sy'n berthnasol i'r sector cyhoeddus

I-116 Mae ffactorau risg cynhenid a allai fod yn berthnasol i endidau'r sector cyhoeddus yn cynnwys y canlynol, ymhlith eraill:

- llawer iawn o ansicrwydd wrth amcangyfrif oherwydd bod angen edrych ar ragolygon ymhell i'r dyfodol, ee ar gyfer darpariaethau'n gysylltiedig â gwaredu gwastraff niwclear neu rwymedigaethau'n gysylltiedig â chynlluniau pensiwn â buddion wedi'u diffinio;
- meysydd lle bo'r sgiliau neu'r wybodaeth gysylltiedig yn hynod arbenigol neu brin, neu lle bo diffyg cymaryddion ar gael ar gyfer amcangyfrifon sy'n unigryw i'r sector cyhoeddus, fel gwerthuso asedau neu rwymedigaethau cyhoeddus pwysig yn gysylltiedig â'r gost o gyflawni swyddogaethau cyhoeddus, gan gynnwys prisiau eiddo;
- bodolaeth ymrwymadau adeiladol posibl a gafodd eu creu drwy ddatganiadau gwleidyddol neu drwy'r arfer yn y gorffennol o weithredu camau a allai fod yn ddisgwyliedig gan awdurdodau cyhoeddus ond nad ydynt yn ofynnol yn ôl y gyfraith; a
- bod ansicrwydd gwleidyddol cyffredinol a'r posibilrwydd o newidiadau yn y dyfodol mewn polisi cyhoeddus yn effeithio ar y rhagdybiaethau a ddefnyddir i lunio amcangyfrifon cyfrifyddu.

Defnyddio amcangyfrifon trydydd parti yn y datganiadau ariannol

I-117 Mae rhai o endidau'r sector cyhoeddus yn dibynnu ar amcangyfrifon cyfrifyddu a ddarperir gan endidau eraill o fewn y sector cyhoeddus. Mae'r archwilydd yn deall sut y lluniwyd yr amcangyfrifon hyn, a gallai fod angen iddo gyfathrebu ag archwilydd yr endidau sy'n llunio'r amcangyfrifon cyfrifyddu y mae corff y sector cyhoeddus yn dibynnu arnynt.

Defnyddio ffynonellau gwybodaeth allanol

I-118 Mae Paragraffau A127-A129 o ISA 540, ynghyd â pharagraff A31 o ISA 500, yn nodi ystyriaethau'r archwilydd ynghylch dibynadwyedd gwybodaeth o ffynhonnell wybodaeth allanol⁵.

I-119 Yn y sector cyhoeddus, gall ffynhonnell wybodaeth allanol o'r fath fod yn gorff arall sy'n rhan o'r un llywodraeth, neu sy'n cael ei reoli ganddi. Er enghraifft, mae'r Swyddfa Ystadegau Gwladol a'r Swyddfa Cyfrifoldeb Cyllidebol yn darparu gwybodaeth sy'n addas i'w defnyddio gan ystod eang o ddefnyddwyr. Lle bo archwilydd y sector cyhoeddus o'r farn y gallai dylanwad gwleidyddol dros yr endid a archwilir a'r ffynhonnell wybodaeth allanol leihau gwrthrychedd y ffynhonnell wybodaeth allanol, bydd yr archwilydd yn ystyried a oes angen gweithdrefnau ychwanegol er mwyn cadarnhau'r wybodaeth o'r ffynhonnell allanol.

---

⁵Diffinnir ffynonellau gwybodaeth allanol yn ISA 500, 5 (cA).

Asedau anghyfredol yn y sector cyhoeddus

I-120 Mae'n bosibl y bydd endidau'r sector cyhoeddus yn dal asedau arbenigol sylweddol (er enghraifft, ysbytai, ysgolion, pontydd neu rwydweithiau rheilffordd a ffyrdd) nad oes unrhyw ffynonellau gwybodaeth dibynadwy ar gael yn rhwydd ar eu cyfer er mwyn mesur eu gwerth ar sail deg, nac ar sail arall gyfredol, na chyfuniad o'r ddau dull. Yn aml ni fydd asedau arbenigol a ddelir yn cynhyrchu llifoedd arian parod, ac nid oes ganddynt farchnad weithredol. Gan hynny bydd angen amcangyfrif unrhyw fesuriad gwerth teg fel arfer, a gallai hynny fod yn gymhleth; efallai y bydd y dulliau a ddefnyddir yn wahanol i'r technegau mwy cyffredin fel amcangyfrif llif arian yn y dyfodol.

ISA (DU) 550: Partïon cysylltiedig

I-121 Dyma amcanion yr archwilydd:

(a) P'un a yw'r fframwaith adrodd ariannol cymwys yn sefydlu gofynion ar gyfer partïon cysylltiedig ai peidio, cael dealltwriaeth ddigonol o berthnasoedd a thrafodion partïon cysylltiedig i allu:

(i) adnabod ffactorau risg yn gysylltiedig â thwyll, os o gwbl, sy'n deillio o berthnasoedd a thrafodion partïon cysylltiedig sy'n berthnasol wrth adnabod ac asesu'r risgiau o gamddatganiadau perthnasol oherwydd twyll; a

(ii) casglu, ar sail y dystiolaeth archwilio a gaffaelwyd, a yw'r datganiadau ariannol, i'r graddau yr effeithir arnynt gan y berthnasoedd a'r trafodion hynny:

- yn sicrhau cyflwyniad teg (ar gyfer fframweithiau cyflwyniad teg); neu
- heb fod yn gamarweiniol (ar gyfer fframweithiau cydymffurfio); a

(b) yn ogystal â hyn, lle bo'r fframwaith adrodd ariannol cymwys yn sefydlu gofynion ar gyfer partïon cysylltiedig, caffael digon o dystiolaeth archwilio briodol ynghylch a yw berthnasoedd a thrafodion partïon cysylltiedig wedi'u nodi, y rhoddwyd cyfrif amdanynt a'u datgelu'n briodol yn y datganiadau ariannol yn unol â'r fframwaith (ISA 550, 9).

Ystyriaethau penodol i'r sector cyhoeddus o ran trafodion partïon cysylltiedig

I-122 Gall y mandad archwilio neu rwymedigaethau ar endidau'r sector cyhoeddus sy'n deillio o gyfraith, o reoliad neu o awdurdod arall, effeithio ar gyfrifoldebau archwilydd y sector cyhoeddus yng nghyswllt berthnasoedd a thrafodion partïon cysylltiedig. O ganlyniad i hynny, mae'n bosibl na fydd cyfrifoldebau archwilydd y sector cyhoeddus wedi'u cyfyngu i ymdrin â'r risgiau o gamddatganiad perthnasol sy'n gysylltiedig â pherthnasoedd a thrafodion partïon cysylltiedig, ond y byddant hefyd yn cynnwys cyfrifoldeb ehangach i ymdrin â'r risgiau o ddiffyg cydymffurfio â chyfraith, rheoliad ac awdurdod arall sy'n llywodraethu cyrff y sector cyhoeddus, sy'n pennu gofynion penodol ynghylch cynnal busnes â phartïon cysylltiedig. Ar ben hynny, mae'n

bosibl y bydd angen i archwilydd y sector cyhoeddus roi sylw i ofynion adrodd ariannol y sector cyhoeddus ar gyfer perthnasoedd a thrafodion partïon cysylltiedig a allai fod yn wahanol i rai'r sector preifat (ISA 550, A8 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 550, 11).

I-123 Bydd fframweithiau adrodd ariannol yn sefydlu gofynion cyfrifyddu a datgelu penodol ar gyfer perthnasoedd, trafodion a balansau partïon cysylltiedig er mwyn galluogi defnyddwyr y datganiadau ariannol i ddeall eu natur a'r effeithiau gwirioneddol neu bosibl ar y datganiadau ariannol. Yn benodol, efallai y bydd angen i'r corff archwiliedig ystyried y diffiniad o barti cysylltiedig mewn perthynas â chyrff y sector cyhoeddus. Nid yw corff y sector cyhoeddus o reidrwydd yn barti sy'n gysylltiedig â chorff arall y sector cyhoeddus oherwydd eu bod yn yr un dosbarth. Ceir cyfyngiadau penodol ar natur a chwmpas y perthnasoedd y gall partïon cysylltiedig endidau'r sector cyhoeddus ymrwymo iddynt â'r endid. Mae'r rhain yn rhagnodi arferion a allai fod yn dderbyniol mewn perthnasoedd y tu allan i'r sector cyhoeddus.

I-124 Mae gan yr archwilydd gyfrifoldeb i gynnal gweithdrefnau archwilio i nodi, asesu ac ymateb i'r risgiau o gamddatganiad perthnasol sy'n deillio o fethiant ar ran yr endid i roi cyfrif priodol am berthnasoedd, trafodion neu falansau partïon cysylltiedig, neu eu datgelu, yn unol â gofynion y fframwaith adrodd ariannol.

ISA (DU) 560: Digwyddiadau dilynol

I-125 Dyma amcanion yr archwilydd:

(a)caffael digon o dystiolaeth archwilio briodol ynghylch a yw digwyddiadau rhwng dyddiad y datganiadau ariannol a dyddiad adroddiad yr archwilydd, y mae angen addasu ar eu cyfer, neu eu datgelu, yn y datganiadau ariannol wedi'u hadlewyrchu'n briodol yn y datganiadau ariannol hynny, yn unol â'r fframwaith adrodd ariannol cymwys; a

(b)ymateb yn briodol i ffeithiau sydd wedi dod yn hysbys i'r archwilydd ar ôl dyddiad adroddiad yr archwilydd. a fyddai, pe baent wedi bod yn hysbys i'r archwilydd ar y dyddiad hwnnw, wedi achosi'r archwilydd i ddiwygio adroddiad yr archwilydd (ISA 560, 4).

Ystyriaethau ychwanegol o ran digwyddiadau dilynol yn y sector cyhoeddus

I-126 Yn y sector cyhoeddus, gall yr archwilydd ddarllen cofnodion swyddogol o achosion perthnasol y ddeddfwrfa ac ymholi ynghylch materion yr ymdrinnir â hwy yn yr achosion nad oes cofnodion swyddogol ar gael ar eu cyfer eto (ISA 560, A10 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 560, 7).

I-127 Yn ogystal â rhoi barn archwilio ar y datganiadau ariannol, mae'n bosibl y bydd yn ofynnol i archwilwyr rhai endidau llywodraeth leol ac iechyd:

- gyflawni cyfrifoldebau a dyletswyddau statudol penodol; a

- chyhoeddi tystysgrif i gadarnhau bod yr archwiliad a'r holl gyfrifoldebau a dyletswyddau cysylltiedig wedi'u cwblhau'n unol â'r ddeddfwriaeth.

I-128 Wrth gyhoeddi'r dystysgrif cwblhau archwiliad bydd yr archwilydd yn gorffen arfer ei bwerau a'i ddyletswyddau yn gysylltiedig â'r archwiliad statudol hwnnw.

I-129 Gallai cyfrifoldebau a dyletswyddau statudol eraill yr archwilydd achosi oedi sylweddol rhwng yr adeg pan fydd yr archwilydd wedi caffael digon o dystiolaeth archwilio briodol i roi'r farn ar y datganiadau ariannol a phan fydd yr archwilydd mewn sefyllfa i gyhoeddi'r dystysgrif cwblhau archwiliad.

I-130 Mewn amgylchiadau o'r fath, bydd yr archwilydd yn asesu a allai'r camau y mae'r archwilydd yn disgwyl eu cymryd wrth gyflawni'r cyfrifoldebau a'r dyletswyddau statudol ychwanegol hynny godi materion a allai gael effaith o bwys ar y datganiadau ariannol. Os yw'r archwilydd o'r farn y bydd cyflawni'r cyfrifoldebau a'r dyletswyddau statudol ychwanegol hynny'n debygol o godi materion a fyddai'n cael effaith o bwys ar y datganiadau ariannol, ni fydd yr archwilydd yn rhoi barn ar y datganiadau ariannol nes bo'r camau ychwanegol hynny wedi'u cwblhau.

I-131 Mae barn a roddir ar ddatganiadau ariannol endid llywodraeth leol neu iechyd cyn cyhoeddi'r dystysgrif cwblhau archwiliad yn:

- farn derfynol ar y datganiadau ariannol i ddibenion cydymffurfio â ISAs (DU); ac
- wedi'i chyhoeddi i gyd-daro â'r dyddiad arfaethedig ar gyfer cyhoeddi'r datganiadau ariannol gan y pwyllgor archwilio.

I-132 Os nad yw'r archwilydd wedi cyhoeddi tystysgrif cwblhau archwiliad ar gyfer archwiliad y flwyddyn gynt, ni fydd tystysgrif cwblhau archwiliad yn cael ei chyhoeddi ar gyfer archwiliad y flwyddyn gyfredol, nes bo'r dystysgrif cwblhau archwiliad yn gysylltiedig yn gysylltiedig â'r flwyddyn gynt wedi'i chyhoeddi.

Pennu'r dyddiadau perthnasol

I-133 Gall y fframwaith adrodd ariannol fanylu ar y dyddiad pan ystyrir awdurdodi cyhoeddi'r datganiadau ariannol. Er enghraifft, yn *Llawlyfr Adrodd Ariannol* Trysorlys EM, nodir bod y dyddiad hwn fel arfer yr un peth â'r dyddiad ar dystysgrif y Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol ar gyfer endidau'r llywodraeth ganolog. Mae'r dyddiad hwn yn berthnasol, er enghraifft, ar gyfer endidau sy'n cymhwyso Safon Cyfrifyddu Ryngwladol 10 *Digwyddiadau ar ôl y cyfnod adrodd*, lle ceir digwyddiadau o'r fath rhwng diwedd y cyfnod adrodd a dyddiad awdurdodi cyhoeddi'r datganiadau ariannol.

I-134 Mae dyddiad cyhoeddi'r datganiadau ariannol yn berthnasol i ofynion yr archwilydd o dan ISA 560. **I-135 Yn achos y sector cyhoeddus, mae'n bosibl mai dyddiad cyhoeddi'r datganiadau ariannol fydd dyddiad cyflwyno'r datganiadau ariannol archwiliedig ac adroddiad yr archwilydd arnynt i'r ddeddfwrfa neu'r dyddiad pan fyddant yn cael rhannu fel arall â'r cyhoedd (ISA 560, A5 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 560, 5).** Ar gyfer endidau fel cyrff llywodraeth leol nad ydynt yn cyflwyno eu cyfrifon i ddeddfwrfa, mae hyn yn

golygu mai dyddiad cyhoeddi'r datganiadau ariannol fydd y dyddiad pan fydd datganiadau ariannol archwiliedig ac adroddiad yr archwilydd yn cael eu rhannu â'r cyhoedd.

I-136 Ystyrir bod datganiadau ariannol endidau llywodraeth ganolog yn cael eu cyhoeddi ar y dyddiadau canlynol:

Endidau llywodraeth ganolog lle bydd y datganiadau ariannol wedi'u gosod yn un neu ddau o'r Senedd-dai.	Dyddiad gosod y datganiadau ariannol gerbron y Senedd-dy(dai).
Llywodraeth Cymru a'r cyrff cyhoeddus a noddir ganddi a chysylltiedig, ac endidau GIG Cymru	Dyddiad gosod y datganiadau ariannol gerbron Senedd Cymru.
Endidau llywodraeth ganolog yn yr Alban	Dyddiad gosod y datganiadau ariannol gerbron Senedd yr Alban.
Endidau llywodraeth ganolog ac iechyd yng Ngogledd Iwerddon	Dyddiad gosod y datganiadau ariannol gerbron Cynulliad Gogledd Iwerddon.
Endidau llywodraeth ganolog lle bo'r datganiadau ariannol wedi'u gosod gerbron amryw o ddeddfwrfeydd, lle bo hynny'n digwydd ar sawl dyddiad gwahanol	Dyddiad gosod gerbron y ddeddfwrfa gyntaf lle gosodir y datganiadau ariannol.

I-137 Mewn llywodraeth ganolog, bydd datganiadau ariannol y rhan fwyaf o endidau adrodd fel arfer yn cael eu gosod gerbron: Tŷ'r Cyffredin; Tŷ'r Arglwyddi; Tŷ'r Cyffredin a Thŷ'r Arglwyddi; Senedd Cymru; Cynulliad Gogledd Iwerddon neu Senedd yr Alban. Fodd bynnag, ar gyfer endidau penodol, cyrff cyhoeddus hyd braich fel arfer, efallai y bydd corff canolraddol (bwrdd, ymddiriedolwyr neu gorff cyfatebol) hefyd yn ystyried y datganiadau ariannol cyn iddynt gael eu gosod yn ffurfiol gerbron y Senedd, naill ai gan y corff canolraddol, gan Ysgrifennydd Gwladol yr adran sy'n gyfrifol am yr endid, neu gan Drysorlys EM. Pan geir hierarchaeth adrodd o'r fath, bydd yr archwilydd yn ystyried digwyddiadau dilynol y bydd yr archwilydd yn dod yn ymwybodol ohonynt sy'n digwydd o ddyddiad adroddiad yr archwilydd hyd at ddyddiad gosod y datganiadau ariannol gerbron y Senedd neu'r Cynulliad.

I-138 Ni fydd datganiadau ariannol rhai endidau llywodraeth ganolog yn cael eu gosod yn ffurfiol gerbron y Senedd-dai, ond gall yr adran sy'n eu hariannu eu cyflwyno i lyfrgelloedd Tŷ'r Cyffredin a Thŷ'r Arglwyddi. Gan na chaiff datganiadau ariannol yr endidau hyn eu gosod yn ffurfiol gerbron y Senedd, ni fydd yr archwilydd ond yn ystyried digwyddiadau dilynol hyd at ddyddiad cyhoeddi'r datganiadau ariannol. Fel arall, bydd archwilydd endid llywodraeth ganolog yn dilyn gofynion **ISA (DU) 560** ar gyfer digwyddiadau dilynol a geir rhwng y dyddiad cyhoeddi a dyddiad gosod gerbron y Senedd neu'r Cynulliad.

Ffeithiau a ddaw'n hysbys i'r archwilydd ar ôl dyddiad adroddiad yr archwilydd ond cyn cyhoeddi'r datganiadau ariannol

I-139 Ar ôl dyddiad adroddiad yr archwilydd nid oes unrhyw reidrwydd i archwilydd gynnal gweithdrefnau archwilio yn gysylltiedig â'r datganiadau ariannol hynny. Yn unol â hynny, ar ôl y

dyddiad hwn, nid oes unrhyw ofyniad i'r archwilydd chwilio am wybodaeth a allai greu goblygiadau i'r farn archwilio a roddwyd eisoes.

I-140 Ar ôl dyddiad adroddiad yr archwilydd ond cyn dyddiad cyhoeddi'r datganiadau ariannol, os daw ffaith yn hysbys i'r archwilydd a fyddai, pe bai'n hysbys i'r archwilydd ar ddyddiad adroddiad yr archwilydd, wedi achosi i'r archwilydd ddiwygio adroddiad yr archwilydd:

- Mae **Paragraffau 10 i 13 o ISA 560** yn ei gwneud yn ofynnol i'r archwilydd gynnal gweithdrefnau pellach; ac
- Ar ôl cwblhau'r cyfryw weithdrefnau, os bydd yr archwilydd yn casglu bod gwybodaeth berthnasol a fyddai wedi effeithio ar y farn ar y datganiadau ariannol, bydd yr archwilydd yn cyfeirio at y materion hynny yn y dystysgrif cwblhau'r archwiliad.

I-141 Os bydd y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu yn penderfynu peidio â diwygio'r datganiadau ariannol, lle bo'r archwilydd o'r farn fod angen eu hadolygu, bydd yr archwilydd yn ystyried cymryd camau priodol yn amserol i atal dibyniaeth ar adroddiad yr archwilydd:

- os bydd y datganiadau ariannol yn cael eu hystyried gan gorff canolraddol cyn cael eu hanfon at Ysgrifennydd Gwladol yr adran ariannu, a chyn eu gosod gerbron y Senedd, bydd yr archwilydd yn ystyried gwneud datganiad i'r corff hwnnw, yn dibynnu ar berthynas yr archwilydd â'r corff canolraddol, fel y nodir, o bosib, yn nhelerau ymrwymiad yr archwilydd, ac yng ngoleuni unrhyw gyngor cyfreithiol ynghylch sefyllfa'r archwilydd. ac
- os nad oes corff canolradd, a bod yr endid wedi anfon y datganiadau ariannol at Ysgrifennydd Gwladol yr adran ariannu, ond nad yw'r datganiadau wedi'u gosod eto gerbron y Senedd, yn amodol ar unrhyw gyngor cyfreithiol ynghylch sefyllfa'r archwilydd, bydd yr archwilydd yn ystyried adrodd wrth yr adran am bryderon yr archwilydd. Os bydd cynnwys llythyr penodi'r archwilydd yn seiliedig ar y canllawiau a gyhoeddwyd gan Drysorlys EM, bydd gan yr archwilydd fel arfer hawl mynediad i adrodd wrth yr adran am unrhyw faterion pwysig sy'n deillio o waith yr archwilydd.

I-142 Yn y sector cyhoeddus, gallai'r camau a gymerir yn unol â **pharagraff 13 [o ISA 560]** lle nad yw'r rheolwyr yn diwygio'r datganiadau ariannol hefyd gynnwys adrodd ar wahân wrth y ddeddfwrfa, neu gorff arall perthnasol yn yr hierarchaeth adrodd, ar oblygiadau'r digwyddiad dilynol i'r datganiadau ariannol ac adroddiad yr archwilydd (**ISA 560, A14** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 560, 13**).

I-143 Pan fydd y datganiadau ariannol yn cael eu cynhyrchu gan endid a archwilir gan y Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol, gall yr archwilydd adrodd ar wahân wrth y Senedd ar oblygiadau'r digwyddiad dilynol i'r datganiadau ariannol ac adroddiad yr archwilydd. Bydd trefniadau tebyg yn galluogi Archwilydd Cyffredinol Cymru i adrodd ar wahân wrth Senedd Cymru, Archwilydd Cyffredinol y Alban i adrodd wrth Senedd yr Alban, a'r Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol ar gyfer Gogledd Iwerddon i adrodd wrth Gynulliad Gogledd Iwerddon. Ar gyfer endidau llywodraeth leol neu ieuchyd, bydd archwiliad yn dod i ben, a a'r archwilydd yn rhoi'r gorau i arfer ei bwerau pan gyhoeddir y dystysgrif cwblhau archwiliad.

I-144 Os cafwyd y digwyddiad dilynol ar ôl dyddiad adroddiad yr archwilydd, gall yr archwilydd, yn ogystal â gofyn am gyngor cyfreithiol, drafod y mater â Phrif Weithredwr yr endid, a chyda'r adran ariannu, er mwyn canfod a fyddai'n bosibl tynnu adroddiad yr archwilydd yn ôl cyn gosod y datganiadau ariannol gerbron y Senedd neu'r Cynulliad.

Ffeithiau sy'n dod i'r amlwg ar ôl cyhoeddi'r datganiadau ariannol

I-145 Mewn rhai awdurdodaethau, gall cyfraith neu reoliad wahardd endidau yn y sector cyhoeddus rhag cyhoeddi datganiadau ariannol diwygiedig. Mewn amgylchiadau o'r fath, gallai fod yn briodol i'r archwilydd weithredu drwy adrodd wrth y corff statudol priodol (**ISA 560, A17** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 560, 15**).

I-146 Yn y sector cyhoeddus, bydd yr archwiliad yn dod i ben pan gyhoeddir barn archwilio statudol yr archwilydd ac, ar gyfer rhai o ymrwymadau archwilio'r sector cyhoeddus ni ellir diwygio'r datganiadau ariannol ar ôl eu chyhoeddi, ac ni ellir ailgyhoeddi adroddiad yr archwilydd. Os bydd mater yn codi ar ôl cyhoeddi'r datganiadau ariannol y mae angen ei gyfeirio i sylw rhanddeiliaid, ac nad oes modd ailgyhoeddi'r farn archwilio, mae mecanweithiau eraill ar gael i'r archwilydd wneud datganiad cyhoeddus. Er enghraifft, yn y sector llywodraeth ganolog gall yr Archwilydd Cyffredinol perthnasol adrodd wrth y Senedd/Cynulliad neu gall archwilwyr lleol neu'r Rheolwr Archwilio yn yr Alban neu'r Archwilydd Cyffredinol yng Nghymru ystyried cyhoeddi adroddiad er budd y cyhoedd.

ISA (DU) 570: Busnes gweithredol

I-147 Dyma amcanion yr archwilydd:

(a) cael digon o dystiolaeth archwilio briodol ynghylch y canlynol, a llunio casgliadau ynghylch hynny:

- a oes ansicrwydd perthnasol yn gysylltiedig â busnes gweithredol; a
- phriodoldeb defnydd rheolwyr o sail gyfrifyddu busnes gweithredol wrth baratoi'r datganiadau ariannol; a

(b) adrodd yn unol â'r ISA hon (DU). (**ISA 570**).

Busnes gweithredol yn y sector cyhoeddus

I-148 Yn y sector cyhoeddus, gall gofynion y fframwaith adrodd ariannol, yn hytrach na chynaliadwyedd ariannol yr endid sy'n adrodd, ysgogi defnydd rheolwyr o sail gyfrifyddu busnes gweithredol Pan fo'r archwilydd o'r farn fod defnyddio sail gyfrifyddu busnes gweithredol yn briodol, ond bod problemau cynaliadwyedd ariannol serch hynny y dylid eu dwyn i sylw defnyddiwr y cyfrifon, bydd yr archwilydd yn defnyddio'r pwerau adrodd hynny a ystyrir yn briodol yn yr amgylchiadau. Mae'n bosibl na fydd adroddiad yr archwilydd yn cael ei addasu o ganlyniad i'r adroddiad hwn. Mae'r canllawiau a ganlyn ar ISA 570 yn ymdrin yn bennaf â busnes gweithredol yn hytrach nag adroddiadau ar gynaliadwyedd ariannol.

I-149 Bydd materion busnes gweithredol yn codi yn y sector cyhoeddus. Maent yn cynnwys sefyllfaoedd lle bydd endidau'r sector cyhoeddus yn gweithredu ar sail elw, lle gallai cymorth gan y llywodraeth fod wedi'i ostwng neu ei dynnu'n ôl, neu yn achos preifateiddio ymhlith sefyllfaoedd eraill. Gall digwyddiadau neu amodau sy'n bwrw amheuaeth sylweddol dros allu endid i barhau fel busnes gweithredol yn y sector cyhoeddus gynnwys sefyllfaoedd lle nad oes gan endid y sector cyhoeddus gyllid er mwyn parhau i fodoli, neu pan fo penderfyniadau polisi yn cael eu gwneud sy'n effeithio ar y gwasanaethau a ddarperir gan endid y sector cyhoeddus (ISA 570, A2 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 570, 2).

I-150 Dylai archwilwyr fod yn ymwybodol o'r angen i adrodd ar sail eithriadau ar gadernid asesiad y rheolwyr a digonolrwydd datgeliadau yn gysylltiedig â'r prif risgiau o flaen yr endid, a'r risgiau i'r endid sy'n dod i'r amlwg, yn ogystal ag adrodd ar ansicrwydd sylweddol yn gysylltiedig â busnes gweithredol mewn adran ar wahân o adroddiad yr archwilydd.

Cynllunio'r ymagwedd at fusnes gweithredol

I-151 I ddechrau, bydd yr archwilydd yn penderfynu ar ymagwedd gymesur at fusnes gweithredol sy'n seiliedig ar amgylchiadau'r endid a archwilir, a'r fframwaith adrodd ariannol cymwys.

I-152 Mae'n bosibl y bydd y fframwaith adrodd ariannol yn cynnwys darpariaeth i dybio y bydd y disgwyliad i wasanaeth barhau i gael ei ddarparu yn y dyfodol yn dystiolaeth ddigonol i baratoi'r datganiadau ariannol ar sail busnes gweithredol. Er enghraifft, mae *Llawlyfr Adrodd Ariannol* Trysorlys EM yn cynnwys darpariaeth o'r fath. Bydd helaethrwydd gweithdrefnau'r archwilydd ar fusnes gweithredol yn dibynnu ar bresenoldeb neu absenoldeb y ddarpariaeth honno.

I-153 Os bydd y fframwaith adrodd ariannol yn darparu ar gyfer mabwysiadu sail gyfrifyddu busnes gweithredol gan fod disgwyl i wasanaeth barhau i gael ei ddarparu yn y dyfodol, bydd yr archwilydd yn cymhwyso'r ymagwedd darpariaeth gwasanaeth barhaus a nodir yn yr adran hon o Nodyn Ymarfer 10 (yr adrannau o dan y teitlau 'Ymagwedd darpariaeth gwasanaeth barhaus - gweithdrefnau asesu risg' ac 'Ymagwedd darpariaeth gwasanaeth barhaus - gwerthuso asesiad y rheolwyr').

I-154 Os nad yw'r fframwaith adrodd ariannol yn darparu ar gyfer mabwysiadu sail gyfrifyddu busnes gweithredol ar sail disgwyliad i wasanaeth barhau i gael ei ddarparu yn y dyfodol, bydd yr archwilydd yn cymhwyso ISA 570, gan ystyried gweddill adran ISA 570 o Nodyn Ymarfer 10.

I-155 Mae'r fframweithiau adrodd ariannol sy'n cynnwys y darpariaethau hyn yn eu cynnwys i adlewyrchu amgylchiadau neilltuol sy'n berthnasol i endidau'r sector cyhoeddus. Yn y sector cyhoeddus, gallai endidau fod â diffyg incwm dros wariant neu ormod o rwymedigaethau dros asedau. Fodd bynnag, ni fydd endid yn y sector cyhoeddus bob amser yn peidio gweithredu, nac o dan orfodaeth i leihau graddfa ei weithrediadau, o ganlyniad i ddiffyg gallu i ariannu ei weithrediadau neu ei rwymedigaethau net. Dyma'r rhesymau am hynny:

- cyrff statudol yw endidau llywodraeth leol y mae'n ofynnol iddynt barhau i ddarparu swyddogaethau sy'n hanfodol i gymunedau lleol; maent hwy eu hunain yn gyrrff sy'n codi referiw ac mae posibilrwydd iddynt, ar gais, adennill colledion dros gyfnod o amser;
- ceir rhagdybiaeth gyffredinol na fydd unrhyw ran o'r GIG yn cael rhoi'r gorau i weithredu oni fydd llywodraeth ganolog yn ei chau'n fwriadol, ar ôl cyhoeddi hynny ymlaen llaw. Mae deddfwriaeth ar waith lle bydd rhwymedigaethau ymddiriedolaethau'r GIG yn cael eu trosglwyddo i endid cyhoeddus arall os caiff yr ymddiriedolaeth ei chau; a
- gall adrannau o'r llywodraeth weithredu i osgoi methiannau ariannol gan endidau unigol mewn llywodraeth leol ac yn rhannau eraill o'r sector cyhoeddus, a sicrhau bod gwasanaethau cyhoeddus yn parhau i gael eu darparu drwy hynny.

Ymagwedd darpariaeth gwasanaeth barhaus - gweithdrefnau asesu risg a gweithgareddau cysylltiedig

I-156 Bydd yr archwilydd yn cynnal gweithdrefnau asesu risg ar fusnes gweithredol, fel sy'n ofynnol ym mharagraffau 10-1 a 10-2 o ISA 570. Bydd yr archwilydd yn sefydlu dealltwriaeth o'r canlynol mewn perthynas â busnes gweithredol: yr endid a'i amgylchedd; y fframwaith adrodd ariannol cymwys; a system rheolaeth fewnol yr endid.

I-157 Byddai disgwyl i'r ystyriaethau ym mharagraff A4-1 o ISA 570⁶ fod yn berthnasol gan amlaf i endid cyhoeddus lle bo'r fframwaith adrodd ariannol yn cynnwys darpariaeth ar gyfer mabwysiadu rhagdybiaeth o fusnes gweithredol ar sail y disgwyliad i wasanaeth barhaus i gael ei ddarparu yn y dyfodol.

---

⁶ Gallai natur, amseriad a helaethrwydd gweithdrefnau asesu risg yr archwilydd i gaffael y ddealltwriaeth sy'n ofynnol ym mharagraffau 10-1 i 10-2 o ISA 570 ddibynnu ar y graddau y mae'r mater(ion) unigol yn berthnasol yn yr amgylchiadau. Yn unol â hynny, gallai rhai ystyriaethau ynghylch natur a helaethrwydd y trefniadau goruchwyllo a llywodraethu y mae'r endid wedi'u sefydlu fod yn llai perthnasol neu'n anghymwys. Ar ben hynny, gallai dull rheolwyr o asesu gallu'r endid i barhau fel busnes gweithredol fod yn syml, gan fod digwyddiadau ac amodau a allai, gyda'i gilydd neu ar wahân, fwrw amheuaeth sylweddol dros allu'r endid i barhau fel busnes gweithredol yn effeithio ar y busnes i raddau llai. Mewn amgylchiadau o'r fath, mae gweithdrefnau asesu risg yr archwilydd yn debygol o fod yn llai helaeth. (ISA 570, A4-1).

I-158 Os bydd archwilydd yn cymhwyso'r ymagwedd darpariaeth gwasanaeth barhaus at fusnes gweithredol, er mwyn cynnal y gweithdrefnau asesu risg sy'n ofynnol gan ISA 570 bydd angen i'r archwilydd gaffael tystiolaeth ddigonol i gasglu'r canlynol:

- a) oherwydd natur yr endid, er gwaethaf unrhyw fwriad i ddiddymu'r endid neu roi terfyn ar ei weithrediadau ar eu ffurf gyfredol, y bydd yn parhau i fod yn briodol mabwysiadu'r sail gyfrifyddu busnes gweithredol oherwydd, mewn amgylchiadau o'r fath, gellir disgwyl i'r gwasanaethau a ddarperir ganddo barhau i gael eu darparu gan awdurdodau cyhoeddus cysylltiedig ac y bydd paratoi'r datganiadau ariannol ar sail busnes gweithredol yn dal i roi cynrychiolaeth gywir o'r eitemau yn y datganiadau ariannol;
- b) bod y fframwaith adrodd ariannol yn caniatáu i'r endid baratoi ei ddatganiadau ariannol ar sail y rhagdybiaeth a nodir o dan (a) uchod; a
- c) bod system rheolaeth fewnol yr endid i nodi digwyddiadau neu amodau sy'n berthnasol i fusnes gweithredol yn gymesur â'r risg isel bod ansicrwydd sylweddol yn bodoli yn gysylltiedig â busnes gweithredol.

I-159 Fodd bynnag, os bydd asesiad risg yr archwilydd yn casglu y gallai fod yn amhriodol tybio bod y gwasanaethau a ddarperir gan yr endid yn parhau i gael eu darparu yn y dyfodol rhagweladwy, bydd yr archwilydd yn rhoi'r gorau i ddefnyddio'r ymagwedd darpariaeth gwasanaeth barhaus ac yn dychwelyd at weithdrefnau amgen er mwyn cyflawni gofynion ISA 570, gan ystyried gweddill adran ISA 570 o Nodyn Ymarfer 10.

Ymagwedd darpariaeth gwasanaeth barhaus - gwerthuso asesiad y rheolwyr

I-160 Yn y sector cyhoeddus, efallai na fydd y rheolwyr bob tro yn cynnal asesiad manwl neu benodol o fusnes gweithredol gan fod yr asesiad o fusnes gweithredol yn ymddangos yn syml mewn achosion tebyg i'r rhai a ddisgrifir uchod. Fodd bynnag, mae'n dal yn ofynnol i'r archwilydd gynnal gweithdrefnau i werthuso asesiad rheolwyr o fusnes gweithredol (ISA 570, 12-1 i 12.3).

I-161 Mae Paragraff A8-1 o ISA 570⁷ yn nodi ystyriaethau a allai fod yn berthnasol i endidau y mae'r fframwaith adrodd ariannol yn cynnwys darpariaeth iddynt fabwysiadu'r rhagdybiaeth busnes gweithredol ar sail y disgwyliad y bydd gwasanaeth yn parhau i gael ei ddarparu yn y dyfodol.

---

⁷ Nid cyfrifoldeb yr archwilydd yw cywiro diffyg dadansoddi gan reolwyr. Mewn rhai amgylchiadau, fodd bynnag, efallai na fydd diffyg dadansoddi manwl gan reolwyr i gefnogi eu hasesiad yn atal yr archwilydd rhag casglu a yw defnydd rheolwyr o'r sail gyfrifyddu busnes gweithredol yn briodol yn yr amgylchiadau. Bryd hynny, bydd modd cynnal gwerthusiad yr archwilydd o briodoldeb asesiad rheolwyr heb gynnal gweithdrefnau gwerthuso manwl os yw gweithdrefnau archwilio eraill yr archwilydd yn ddigonol i alluogi'r archwilydd i gasglu a yw defnydd rheolwyr o'r sail gyfrifyddu busnes gweithredol wrth baratoi'r datganiadau ariannol yn briodol yn yr amgylchiadau (ISA 570, A8-1).

I-162 Er gwaethaf hyn, er y gall yr archwilydd ddod i gasgliad heb ddadansoddiad manwl gan y rheolwyr, mae paragraff 10-3 o ISA 570 yn ei gwneud yn ofynnol i'r archwilydd wneud cais i'r rheolwyr gynnal asesiad o allu'r endid i barhau fel busnes gweithredol os nad ydynt wedi gwneud hynny.

I-163 Wrth gynnal y gweithdrefnau sy'n ofynnol ym mharagraff 12-2 o ISA 570, lle bo'r archwilydd yn cynllunio i gynnal gweithdrefnau asesu risg llai helaeth dros fusnes gweithredol, yn unol â'r ymagwedd a nodir yn yr adran hon o Nodyn Ymarfer 10, gallai gwerthusiad yr archwilydd o:

- ddull y rheolwyr o asesu gallu'r endid i barhau fel busnes gweithredol (12-2(a));
- perthnasedd a dibynadwyedd y data sylfaenol (12-2(b)); a
- phriodoldeb y rhagdybiaethau sylfaenol (12-2(c))

olygu bod angen i'r archwilydd gaffael tystiolaeth ddigonol o'r materion a ganlyn i gasglu'r canlynol:

a) naill ai:

- (lle bo'r rheolwyr wedi cynnal asesiad syml o allu'r endid i barhau fel busnes gweithredol): ei bod hi'n glir bod asesiad y rheolwyr yn briodol yn yr amgylchiadau; neu
- (lle nad yw'r rheolwyr cynnal unrhyw asesiad er gwaethaf cais o dan baragraff 10-3 o ISA 570): bod yr archwilydd yn gallu casglu yn absenoldeb dadansoddiad manwl gan reolwyr yn unol â pharagraff A8-1 o ISA 570; a

b) naill ai:

- (lle bo'r rheolwyr wedi cynnal asesiad syml o allu'r endid i barhau fel busnes gweithredol): nad oes unrhyw ddata sylfaenol yn bodoli gan nad yw asesiad y rheolwyr yn seiliedig ar ffactorau meintiol; neu
- (lle nad yw'r rheolwyr cynnal unrhyw asesiad er gwaethaf cais o dan baragraff 10-3 o ISA 570): nad oes unrhyw ddata na rhagdybiaethau sylfaenol i'w hasesu gan nad yw'r rheolwyr wedi cynnal eu hasesiad eu hunain; a

c) bod rhagdybiaeth sylfaenol briodol, oherwydd natur yr endid, er gwaethaf unrhyw fwriad i ddiddymu'r endid neu roi terfyn ar ei weithrediadau ar eu ffurf gyfredol, y gellir disgwyl i'r gwasanaethau a ddarperir gan yr endid barhau i gael eu darparu gan awdurdodau cyhoeddus cysylltiedig, ac y bydd paratoi'r datganiadau ariannol ar sail busnes gweithredol yn dal i roi cynrychiolaeth gywir o'r eitemau yn y datganiadau ariannol; a

ch) bod y fframwaith adrodd ariannol yn caniatáu i'r endid baratoi ei ddatganiadau ariannol ar sail y rhagdybiaeth a nodir o dan (c) uchod.

I-164 Fodd bynnag, os na all yr archwilydd gaffael digon o dystiolaeth i ategu'r rhagdybiaeth y bydd y gwasanaethau sy'n cael eu darparu gan yr endid yn parhau i gael eu darparu hyd y gellir rhagweld, ac felly na all ddod i'r casgliadau a amlinellir yn y paragraff blaenorol, bydd yr archwilydd yn rhoi'r gorau i gymhwyso'r ymagwedd darpariaeth gwasanaeth barhaus ac yn dychwelyd at weithdrefnau amgen er nwyn cyflawni gofynion ISA 570, gan ystyried gweddill adran ISA 570 o Nodyn Ymarfer 10.

I-165 Wrth ffurfio barnau wrth werthuso asesiad y rheolwyr, bydd yr archwilydd yn rhoi sylw i'r ystyriaethau yn yr adran isod o dan y teitl 'Cyfrifoldebau'r archwilydd i ystyried priodoldeb y sail busnes gweithredol'.

Cyfrifoldeb yr archwilydd i ystyried priodoldeb y sail busnes gweithredol

I-166 Wrth ffurfio barn ynghylch gallu'r endid i barhau â'i weithrediadau, bydd ystyriaeth archwilydd y sector cyhoeddus o fusnes gweithredol yn cynnwys dau ffactor sydd ar wahân ond weithiau'n goryffwrdd â'i gilydd:

- y risg sy'n gysylltiedig â newidiadau yng nghyfeiriad polisi; a
- risg weithredol neu fusnes.

I-167 Bydd yr archwilydd yn cadarnhau a oes bwriad hysbys gan y Senedd/Cynulliad i ddiddymu, trosglwyddo neu breifateiddio gweithgareddau'r endid a archwilir.

I-168 Pan ddaw'r archwilydd yn ymwybodol o wybodaeth sy'n nodi bod y Senedd/Cynulliad wedi gwneud, neu'n bwriadu gwneud, penderfyniad sy'n debygol o effeithio ar fodolaeth weithredol barhaus yr endid, bydd yr archwilydd yn gyntaf yn sefydlu a yw gweithgareddau gweithredol yr endid yn debygol o gael eu trosglwyddo i ran arall o'r sector cyhoeddus. Os ydynt, waeth a fydd yr endid yn parhau i weithredu ai peidio, mae'n debygol y bydd hi'n dal yn briodol defnyddio'r sail busnes gweithredol wrth baratoi'r datganiadau ariannol. Os nad ydynt, wrth ystyried y rhagdybiaeth busnes gweithredol, efallai y bydd yr archwilydd yn gofyn i'r endid a archwilir sicrhau llythyr o gefnogaeth ariannol gan yr adran neu gorff gweithredol perthnasol, yn cadarnhau bod yr endid yn parhau i gael cefnogaeth ariannol i ddefnyddio ei asedau a bodloni rhwymedigaethau wrth iddynt ddod yn ddyledus. Dylai'r penderfyniad i gaffael tystiolaeth o gymorth ystyried canlyniadau eraill asesiad y rheolwyr neu'r archwilydd o fusnes gweithredol, er enghraifft asesu rhagolygon, adnoddau sydd ar gael ac ansicrwydd perthnasol.

I-169 Efallai y bydd gan rai o gyrff y sector cyhoeddus ddyletswydd statudol i fantoli'r gyllideb. Gallai bodolaeth gofyniad o'r fath ddylanwadu ar gwmpas a natur gweithdrefnau archwilio; er enghraifft, gallai fod yn briodol ystyried perfformiad ariannol yr endid, gan gynnwys effeithiolrwydd cynlluniau adennill ariannol. Nid yw methu mantoli'r gyllideb ynddo'i hun yn destun pryder yn achos busnes gweithredol.

I-170 Gan fod bwriad y Senedd/Cynulliad yn ystyriaeth allweddol yn y sector cyhoeddus, gall archwilydd y sector cyhoeddus ystyried gwneud cais i'r endid sicrhau cadarnhad uniongyrchol gan

yr adran neu'r corff gweithredol sy'n gyfrifol am roi cefnogaeth ariannol i'r endid. Mewn amgylchiadau o'r fath, mae'n bosibl na fydd sylwadau gan y Swyddog Cyfrifyddu/Atebol neu swyddog cyllid atebol yr endid y bydd y gefnogaeth ariannol yn parhau i cael ei derbyn yn ddigonol fel sicrwydd ystyrlon ynghylch dyfodol endid. Y rheswm am hyn yw y gallai'r sylwadau fod yn seiliedig ar ragdybiaeth o wybod ffeithiau ynghylch bwriadau'r cefnogwr ariannol nad yw'r endid yn eu gwybod neu farn ynghylch amodau'n gysylltiedig â chefnogi'r endid yn y dyfodol, nad yw'r endid yn gallu ei ffurfio.

I-171 Pan fydd yr archwilydd yn barnu bod y sail busnes gweithredol yn briodol er mwyn paratoi datganiadau ariannol endid y sector cyhoeddus, a hynny i raddau sylweddol ar sail cadarnhadau trydydd parti a dderbynnir gan yr adran neu'r corff gweithredol sy'n gyfrifol am roi cefnogaeth ariannol, bydd yr archwilydd yn ystyried a yw hyn yn fater mor arwyddocaol fel bod cyfeiriad at y cadarnhadau hynny yn cael ei gynnwys yn y datganiadau ariannol ac yn adroddiad yr archwilydd fel ffactorau sy'n berthnasol er mwyn cael dealltwriaeth gywir o sail barn yr archwilydd. Hyd yn oed os bernir nad oes angen cyfeirio at y cadarnhadau yn y datganiadau ariannol, os yw'n ofynnol i'r archwilydd adrodd o dan baragraff 21-1(d) o ISA 570⁸, gall yr archwilydd ystyried ei bod hi'n briodol cyfeirio at y defnydd o gadarnhadau fel tystiolaeth archwilio yn adroddiad yr archwilydd wrth ddisgrifio'r gweithdrefnau a gynhaliwyd mewn perthynas â'r rhagdybiaeth o fusnes gweithredol.

I-172 Os na ellir caffael sylwadau na chadarnhadau priodol, bydd yr archwilydd yn ystyried a oes ansicrwydd perthnasol sy'n golygu bod angen cynnwys adran ar wahân o dan y pennawd 'Ansicrwydd perthnasol yn gysylltiedig â busnes gweithredol' yn adroddiad yr archwilydd.

Ystyriaeth o'r dyfodol rhagweladwy

I-173 Mae penderfyniadau i ddiddymu, trosglwyddo neu breifateiddio swyddogaethau cyrff y sector cyhoeddus yn eu hanfod yn destun ansicrwydd gwleidyddol; er enghraifft, oherwydd newid llywodraeth neu newid swyddi gweinidogion. Fodd bynnag, mae'n anghyffredin peidio gallu rhagfynegi'r dyfodol gyda rhywfaint o sicrwydd ar gyfer y cyfnod hyd at flwyddyn ar ôl dyddiad cymeradwyo'r datganiadau ariannol. Yn aml gall penderfyniadau gwleidyddol, yn enwedig trosglwyddo swyddogaethau rhwng gwahanol endidau fod mor ansicr â'r risgiau cwbl

---

⁸Gweler yr adran isod o dan y pennawd 'Cyfeiriad yn adroddiad yr archwilydd at fusnes gweithredol'.

anrhagweladwy hynny a wynebir gan holl gwmnïau'r sector preifat, neu'n fwy ansicr na hynny - risgiau na allai'r cyfarwyddwyr na'r archwilydd fod yn ymwybodol ohonynt.

Amgylchiadau lle ceir amheuaeth ynghylch y sail busnes gweithredol

I-174 Mae'r endid yn fwyaf tebygol o ddod i ben yn sgil newid deddfwriaethol neu benderfyniad a wneir gan y Senedd/Cynulliad. Gellir gwneud penderfyniad i:

- ddirwyn endid i ben a'i ddiddymu'n gyfan gwbl, lle bo llywodraeth ganolog yn penderfynu na does angen swyddogaethau'r endid mwyach;
- dirwyn i ben a diddymu endid cyfan neu ran ohono, ond trosglwyddo rhai neu'r cyfan o'i swyddogaethau i endid arall yn yr un sector neu sector arall;
- uno'r endid, neu ran ohono, ag endid arall yn yr un sector; neu
- breifateiddio endid, neu ran ohono, lle bo'r llywodraeth yn penderfynu y gallai'r sector preifat gyflawni rhai swyddogaethau'n well.

I-175 Ym mhob un o'r achosion hyn, bydd bodolaeth weithredol yr holl endid neu gyfran ohono yn dod i ben, ond dim ond pe bai'r endid yn cael ei ddiddymu heb barhau ag unrhyw weithrediadau y byddai'n amlwg nad yw'r sail busnes gweithredol yn briodol. Mewn achosion eraill, bydd yr archwilydd yn ystyried y sail ar gyfer trosglwyddo'r gweithgareddau, o safbwynt yr endid sy'n ildio'r asedau a'r rhwymedigaethau ar y dyddiad cyrifyddu.

I-176 Yn y sector cyhoeddus nid yw'n anghyffredin i gyrff statudol roi gwarantiau na ellir, o alw amdanynt, eu bodloni drwy'r adnoddau sydd ar gael i'r sefydliad ar y pryd. Mewn amgylchiadau o'r fath, bydd yr archwilydd yn ystyried a yw'r datgeliadau a wnaed gan y rheolwyr yn gysylltiedig â busnes gweithredol yn ddigonol, ac a oes angen cyfeirio at y mater yn adroddiad yr archwilydd.

I-177 Pan fo endid llywodraeth ganolog yn gweithredu hyd braich oddi wrth y llywodraeth, yn enwedig mewn swyddogaeth fasnachu, gall yr archwilydd benderfynu bod diffyg incwm dros wariant neu ormodedd o rwymedigaethau dros asedau yn tansilio'r rhagdybiaeth o fusnes gweithredol.

Busnes gweithredol lle bo endidau'r sector cyhoeddus yn paratoi datganiadau ariannol ar sail arian parod

I-178 Lle bo endidau llywodraeth ganolog yn paratoi datganiadau ariannol ar sail arian parod, nid yw ISA (DU) 570 yn berthnasol i'r archwiliad gan na ddefnyddir y sail busnes gweithredol wrth baratoi'r datganiadau. Fodd bynnag, bydd yr archwilydd yn dal i ystyried a oes unrhyw faterion eraill yn effeithio ar allu'r endid a archwilir i barhau fel busnes gweithredol. Pan fydd yr archwilydd yn nodi materion o'r fath, bydd yr archwilydd yn ystyried yr angen i adrodd ar wahân wrth y Senedd ar y materion hynny neu, lle bo ansicrwydd sylweddol ynghylch defnyddio'r sail busnes gweithredol, bydd yr archwilydd yn tynnu sylw at y datgeliadau busnes gweithredol o dan y pennawd 'Ansicrwydd perthnasol yn gysylltiedig â busnes gweithredol' yn adroddiad yr archwilydd. Ni fydd yr archwilydd, fodd bynnag, yn addasu'r farn archwilio ar gyflwyniad priodol y datganiadau ariannol.

Cyfrifoldebau archwilwyr y sector cyhoeddus ar gyfer adolygu ac adrodd ar drefniadau endid i sicrhau gwerth am arian.

I-179 Efallai y bydd fframweithiau archwilio yn ei gwneud yn ofynnol i archwilwyr y sector cyhoeddus adolygu ac adrodd ar drefniadau'r endid ar gyfer sicrhau gwerth am arian, ac mewn achosion o'r fath gallai fod yn briodol i archwilwyr ystyried sut mae'r endid yn sicrhau ei fod yn gallu cynnal cynaliadwyedd ei wasanaethau a'i gyllid. Ond lle bydd archwilwyr yn nodi pryderon ynghylch iechyd ariannol cyffredinol endid, neu ei drefniadau i gynnal cynaliadwyedd ei wasanaethau a'i gyllid, nid yw hyn o reidrwydd yn bwrw amheuaeth ar allu'r endid i barhau i baratoi ei ddatganiadau ariannol ar sail busnes gweithredol.

Cyfeiriadau yn adroddiad yr archwilydd at fusnes gweithredol

I-180 Ar gyfer y cyrff a bennir ym mharagraff 21-1(d) o ISA 570, mae'r adran o adroddiad yr archwilydd sy'n dwyn y teitl 'Casgliadau yn gysylltiedig â busnes gweithredol' yn cynnwys esboniad o'r modd yr aeth yr archwilydd ati i werthuso asesiad rheolwyr o allu'r endid i barhau fel busnes gweithredol a, lle bo'n berthnasol, arsylwadau allweddol sy'n codi mewn perthynas â'r gwerthusiad hwnnw. Lle bo casgliadau'r archwilydd yn seiliedig ar ystyriaethau a nodir yn yr adran hon o Nodyn Ymarfer 10, fel rheidrwydd i barhau i ddarparu'r gwasanaeth a ddarperir gan endid y sector cyhoeddus ar ryw ffurf, bydd yr archwilydd yn cyfeirio at yr ystyriaethau hyn yn adran 'Casgliadau yn gysylltiedig â busnes gweithredol' o adroddiad yr archwilydd.

I-181 Pan fo'r sefyllfa'n gysylltiedig â statws endid y sector cyhoeddus o natur gymhleth, neu pan fo pryderon sylweddol yn gysylltiedig â chynaliadwyedd ariannol y gwasanaethau a ddarperir, bydd yr archwilydd yn ystyried defnyddio unrhyw bwerau adrodd ychwanegol i adrodd ymhellach ar yr ystyriaethau hyn.

I-182 Wrth baratoi adroddiad yr archwilydd, bydd yr archwilydd yn sicrhau bod yr esboniad o'r Casgliadau yn gysylltiedig â busnes gweithredol yn cyfleu ystyr y cysyniad o fusnes gweithredol yn glir, fel y trafodir yng ngwaith yr archwilydd. Dylai'r adran hon o adroddiad yr archwilydd esbonio nad yw'r casgliadau a roddir yn gyfystyr â sicrwydd ynghylch cynaliadwyedd ariannol yr endid yn gyfredol nac yn y dyfodol.

I-183 Nodir ystyriaethau ychwanegol sy'n berthnasol i gynnwys adroddiad yr archwilydd yn yr adrannau uwchben o dan y teitl 'Cyfrifoldebau'r archwilydd dros ystyried priodoldeb y sail busnes gweithredol' a 'Busnes gweithredol lle bo endidau'r sector cyhoeddus yn paratoi datganiadau ariannol ar sail arian parod'.

ISA (DU) 580: Sylwadau ysgrifenedig

I-184 Dyma amcanion yr archwilydd:

(a) caffael sylwadau ysgrifenedig gan reolwyr a, lle bo'n briodol, y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu, eu bod o'r farn eu bod wedi cyflawni eu cyfrifoldeb o ran paratoi'r datganiadau ariannol a chyflawnder yr wybodaeth a ddarparwyd i'r archwilydd;

(b) cynnwys sylwadau ysgrifenedig i gefnogi tystiolaeth archwilio arall sy'n berthnasol i'r datganiadau ariannol neu honiadau penodol yn y datganiadau ariannol, os bydd yr archwilydd yn tybio bod angen hynny, neu os yw hynny'n ofynnol mewn ISAs (DU) eraill; ac

(c) ymateb yn briodol i sylwadau ysgrifenedig a ddarperir gan reolwyr a, lle bo'n briodol, y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu, neu os nad yw'r rheolwyr neu, lle bo'n briodol, y rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu yn darparu'r sylwadau ysgrifenedig y mae'r archwilydd yn gofyn amdanynt. (ISA 580).

Nodi pwy sy'n gymwys i roi sylwadau ysgrifenedig yn y sector cyhoeddus

I-185 Bod yr archwilydd yn gofalu i sicrhau na dderbynnir sylwadau ond gan rai sy'n gymwys i'w rhoi, fel bod:

- cydnabyddiaeth o gyfrifoldebau "cyfarwyddwyr" dros y datganiadau ariannol yn cael ei rhoi gan rai yr ymddiriedir y cyfrifoldebau hynny iddynt; a
- sylwadau'r rheolwyr ar faterion sy'n berthnasol i'r datganiadau ariannol yn cael eu cyfleu gan unigolion sydd yn gwybod y ffeithiau neu a chanddynt awdurdod i wneud y dyfarniad neu fynegi'r farn.

I-186 Mewn endidau llywodraeth ganolog ac iechyd, fel rheol ceir sylwadau gan y Swyddog Cyfrifyddu neu'r Swyddog Atebol. Mewn cyrff llywodraeth leol, bydd gan y swyddog cyllid cyfrifol gyfrifoldeb statudol dros weinyddu materion ariannol yr endid mewn modd priodol. Felly gall archwilydd endid llywodraeth leol gaffael sylwadau gan y swyddog cyllid cyfrifol.

Cynnwys sylwadau ysgrifenedig yn y sector cyhoeddus

I-187 Gall y mandadau ar gyfer archwilio datganiadau ariannol o endidau yn y sector cyhoeddus fod yn ehangach na rhai endidau eraill. O ganlyniad i hyn, mae'n bosibl y bydd y sail, yn gysylltiedig â chyfrifoldebau rheolwyr, y cynhelir archwiliad o ddatganiadau ariannol endid y sector cyhoeddus arni yn esgor ar fwy o sylwadau ysgrifenedig. Gallai'r rhain gynnwys sylwadau ysgrifenedig yn cadarnhau bod trafodion a digwyddiadau wedi'u cynnal yn unol â chyfraith, rheoliad neu awdurdod arall (ISA 580, A(sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 580, 10-11)).

ISA (DU) 600: Ystyriaethau arbennig - archwiliadau o ddatganiadau ariannol grwpiau (gan gynnwys gwaith archwilwyr cydrannol)

I-188 Dyma amcanion yr archwilydd:

(a) penderfynu a ddylid gweithredu fel archwilydd y datganiadau ariannol grŵp; a

(b) os yw'n gweithredu fel archwilydd y datganiadau ariannol grŵp:

(i) cyfathrebu'n glir ag archwilwyr cydrannol ynghylch cwmpas ac amseriad eu gwaith ar wybodaeth ariannol yn gysylltiedig â chydrannau a'u canfyddiadau; a

(ii) caffael digon o dystiolaeth archwilio briodol ynghylch yr wybodaeth ariannol am gydrannau o'r broses gyfuno i fynegi barn ynghylch a yw'r datganiadau ariannol grŵp wedi'u paratoi, ym mhob ffordd berthnasol, yn unol â'r fframwaith adrodd ariannol cymwys (ISA 600, 8).

I-189 Yn rhai rhannau o'r sector cyhoeddus lle bydd darpariaethau statudol yn rheoli cyfrifoldebau prif archwilwyr ac archwilwyr eraill, gall y rhain fod yn drech na darpariaethau ISA (DU) 600 (ISA 600, A1-1 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 600, 3).

I-190 Yn y sector cyhoeddus, mae'n bosibl na fydd yr archwilydd yn gallu dewis gwrthod neu dynnu'n ôl o ymrwymiad oherwydd natur y mandad neu ystyriaethau budd y cyhoedd. Yn yr amgylchiadau hyn, bydd ISA (DU) 600 yn dal yn berthnasol i'r archwiliad grŵp, ac ystyrir diffyg gallu tîm yr ymrwymiad grŵp i gaffael digon o dystiolaeth archwilio briodol yn nhermau ISA (DU) 705.

I-191 Lle bo archwilydd grŵp yn defnyddio gwaith archwilwyr cydrannol, dylai'r archwilydd grŵp benderfynu ynghylch perthnasedd y cydrannau. Yn benodol, gallai fod angen i archwilwyr grŵp roi ystyriaeth ofalus i oblygiadau archwilwyr gwahanol endidau o fewn y grŵp, y gallai rhai ohonynt fod yn gwmnïau, gan ddefnyddio meincnod gwahanol i bennu perthnasedd y corff a archwilydd ganddynt. Dylai'r archwilydd grŵp ystyried a yw perthnasedd cydrannau'n briodol o ran perthnasedd y grŵp.

I-192 Mae grwpiau'n gyffredin yn rhai rhannau o'r sector cyhoeddus. Er enghraifft, bydd llywodraeth ganolog yn y Deyrnas Unedig yn cyhoeddi datganiadau ariannol cyfunol ar gyfer adrannau llywodraeth a Chyfrifon Llywodraeth Gyfan. Gall endidau unigol yn y sector cyhoeddus fod yn berchen ar gwmnïau neu feddu ar berchnogaeth ynddynt.

I-193 Dylai archwilwyr fod yn ymwybodol o ddeongliadau'r sector cyhoeddus penodol mewn perthynas â pharatoi'r cyfrifon grŵp a'r diffiniad o reolaeth. Gallai'r rhain fod wedi'u cynnwys yn y fframwaith adrodd ariannol cymwys, er enghraifft Llawlyfr Adroddiadau Ariannol y Llywodraeth. Ar sail yr wybodaeth honno, dylai'r archwilydd asesu a ddylai'r endid archwiliedig lunio datganiadau ariannol grŵp a pha endidau y dylid eu cyfuno.

Datganiadau ariannol cyfun sy'n cynnwys cydrannau heb riant

I-194 Gall endidau cyhoeddus lunio datganiadau ariannol cyfun sy'n cydgasglu'r wybodaeth ariannol a baratowyd gan gydrannau heb riant. Bydd archwilydd y datganiadau ariannol cyfun yn cymhwyso'r egwyddorion yn ISA 600 i archwilio datganiadau ariannol cyfun.

I-195 Dylai archwilwyr cydrannau datganiadau ariannol cyfun o'r fath geisio hwyluso mynediad at archwilydd y datganiadau ariannol cyfun ar sail debyg i'r mynediad sydd gan archwilydd grŵp at waith archwilwyr cydrannau o dan ISA 600. Bydd darpariaethau paragraffau 13 ac A14 hyd at A19 o ISA 600 ar 'Mynediad at wybodaeth' yn berthnasol yn yr amgylchiadau hyn, fel pe bai'r endid yn paratoi'r datganiadau ariannol cyfun yn riant i grŵp.

I-196 Gall datganiadau ariannol cyfun yn y sector cyhoeddus fod yn llawn cydrannau dibwys. Bryd hynny, ni fydd yn rhaid i ymagwedd yr archwilydd gynnwys adolygiad o bapurau gwaith archwilwyr cydrannau dibwys. Gall yr archwilydd gynnal gweithdrefnau eraill sy'n rhoi digon o sicrwydd priodol ynghylch gwybodaeth ariannol gyfun y cydrannau. Bydd y gweithdrefnau hyn yn helaethach na'r mân weithdrefnau dadansoddol sy'n ofynnol ym mharagraff 28 o ISA 600; gallai'r gweithdrefnau gynnwys, er enghraifft, profi sampl o gydrannau a dargedir.

I-197 Yng nghyd-destun y math hwn o archwiliad, bydd yr archwilydd yn dehongli'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu (fel y'u diffinnir ym mharagraff 10 (a) o ISA 260) fel cyfeiriad at y sawl neu'r sefydliad(au) sy'n gyfrifol am oruchwylio'r broses adrodd ariannol sy'n gysylltiedig â'r datganiadau ariannol cyfun. Gallai'r grŵp hwn fod yn gyfrifol am oruchwylio'r cyfeiriad strategol a rhwymedigaethau'n gysylltiedig ag atebolrwydd y sector y mae'r wybodaeth ariannol yn y datganiadau ariannol cyfun yn berthnasol iddo.

ISA (DU) 610: Defnyddio gwaith archwilwyr mewnol

I-198 Dyma amcanion yr archwilydd allanol, lle bo gan yr endid swyddogaeth archwilio fewnol, a lle bo'r archwilydd allanol yn disgwyl defnyddio gwaith y swyddogaeth i addasu natur neu amseriad, neu leihau helaethrwydd gweithdrefnau archwilio i'w cyflawni'n uniongyrchol gan yr archwilydd allanol, neu ddefnyddio archwilwyr mewnol i roi cymorth uniongyrchol:

(a) penderfynu a ellir defnyddio gwaith y swyddogaeth archwilio fewnol neu gymorth uniongyrchol gan archwilwyr mewnol, ac os felly, ym mha feysydd ac i ba raddau;

ac ar ôl penderfynu hynny:

(b) os yw'n defnyddio gwaith y swyddogaeth archwilio fewnol, penderfynu a yw'r gwaith hwnnw'n ddigonol i ddibenion yr archwiliad; ac

(c) os yw'n defnyddio archwilwyr mewnol i roi cymorth uniongyrchol, cyfarwyddo, goruchwylio ac adolygu eu gwaith yn briodol. (ISA 610).

Defnyddio gwaith archwilio mewnol mewn perthynas â chyfrifoldebau eraill yr archwilydd.

I-199 Efallai y bydd gan yr archwilydd gyfrifoldebau i adolygu'r systemau rheolaeth fewnol, yn ogystal ag archwilio datganiadau ariannol, er enghraifft i roi sicrwydd negyddol ynghylch y Datganiad Llywodraethu. Gellir asesu gwaith y swyddogaeth archwilio mewnol i'r dibenion hyn, hyd yn oed os yw'r archwilydd o'r farn na fydd yn bosibl neu'n ddymunol i ddefnyddio ei gwaith mewn meysydd penodol er mwyn cynnal yr archwiliad allanol o'r datganiadau ariannol.

I-200 Gellir ystyried gwaith archwilio mewnol hefyd mewn perthynas â chyfrifoldebau eraill yr archwilydd. Pan ddaw materion i sylw'r archwilydd yn gysylltiedig â gwaith archwilio mewnol, bydd y canfyddiadau hyn yn cael eu hadolygu'n briodol yn unol ag **ISA (DU) 610** i weld sut y gallent effeithio ar yr archwiliad o'r datganiadau ariannol.

ISA (DU) 620: Defnyddio gwaith arbenigwr archwilydd

I-201 Dyma amcanion yr archwilydd:

(a) penderfynu a ddylid defnyddio gwaith arbenigwr archwilydd; a

(b) os yw'n defnyddio gwaith arbenigwr archwilydd, penderfynu a yw'r gwaith hwnnw'n ddigonol i ddibenion yr archwilydd (**ISA 620, 5**).

I-202 Yn y sector cyhoeddus, mae'n bosibl y bydd amgylchiadau'n codi (yn ychwanegol at y rhai a ddisgrifir yn **ISA (DU) 620**), lle mae'n ofynnol i'r archwilydd ddefnyddio gwaith arbenigwr archwilydd. Er enghraifft, er mwyn archwilio amcangyfrifon cyfrifyddu arbenigol neu gymhleth efallai y bydd angen i'r archwilydd benodi arbenigwr er mwyn cael dealltwriaeth o'r broses amcangyfrif. Enghraifft arall yw lle bydd un archwilydd yn penodi arbenigwr i roi sicrwydd i nifer o archwilwyr, er enghraifft, yng nghyswllt prisiadau eiddo proffesiynol neu gynllun pensiwn.

I-203 Mewn rhai achosion, gall fod yn ofynnol mewn cyfraith neu reoliad i gyfeirio [yn yr adroddiad archwilio] at waith arbenigwr archwilydd, er enghraifft i ddibenion tryloywder yn y sector cyhoeddus (**ISA 620, A41** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 620, 14**).

ISA (DU) 700: Ffurio barn ac adrodd ar ddatganiadau ariannol

I-204 Dyma amcanion yr archwilydd:

(a) ffurfio barn ar y datganiadau ariannol yn seiliedig ar werthusiad o'r casgliadau a dynnwyd o'r dystiolaeth archwilio a gafwyd; a

(b) mynegi'r farn honno'n glir drwy adroddiad ysgrifenedig (**ISA 700, 6**).

I-205 Mae'r adran hon o'r canllawiau ar adroddiadau estynedig yr archwilydd yn adlewyrchu'r ffaith bod rhai o archwilydd y sector cyhoeddus yn adrodd o dan ISA 701.

Derbynydd adroddiad yr archwilydd yn y sector cyhoeddus

I-206 Mae ISA (DU) 700 yn ei gwneud hi'n ofynnol nodi'r sawl y mae adroddiad yr archwilydd wedi'i gyfeirio ato yn y teitl. Fel rheol, dyma'r sawl y mae'r archwiliad yn cael ei gynnal ar ei ran, a bydd hynny'n amrywio ar draws y sector cyhoeddus, yn dibynnu ar y fframwaith archwilio perthnasol.

Adroddiadau gan archwilydd ar contract allanol i asiantaethau archwilio cenedlaethol

I-207 Pan gynhelir archwiliad ar sail "contract allanol" gall y contract rhwng y cwmni a'r asiantaeth archwilio nodi bod y cwmni yn cyflwyno adroddiad archwilio i'r asiantaeth archwilio. Bydd yr amgylchiadau hyn y tu hwnt i gwmpas ISA (DU) 700 a'r contract rhwng y cwmni a'r asiantaeth archwilio fydd yn diffinio'r trefniadau adrodd. Bydd yr adroddiad a gyflwynir gan y cwmni i'r asiantaeth archwilio yn adlewyrchu cwmpas yr ymrwymiad o dan delerau'r contract.

Y gofyniad i ardystio bod yr archwiliad wedi'i gwblhau yn y sector cyhoeddus

I-208 Ar gyfer endidau penodol mae'n ofynnol ardystio bod yr archwiliad wedi'i gynnal neu ardystio bod yr archwiliad wedi'i gwblhau. Mae'r naill yn rhan annatod o'r farn archwilio fel sy'n ofynnol yn y ddeddfwriaeth ar gyfer cyrff cyhoeddus penodol, ac wedi'i ymgorffori yng ngeiriad y paragraff rhagarweiniol yn adroddiad yr archwilydd. Mae'r llall yn gyfrifoldeb ehangach i archwilydd llywodraeth leol yng Nghymru a Lloegr ac endidau ieuchyd yn Lloegr ac mae angen deall ei gysylltiad â'r farn ar y datganiadau ariannol. Efallai y bydd archwilydd yn cyfeirio at ganllawiau ar wahân ar y mater hwn a gyhoeddir gan yr asiantaeth archwilio genedlaethol berthnasol.

Cyfeiriad at sail yr archwiliad yn adroddiad archwilydd y sector cyhoeddus

I-209 Pan ddarperir ar gyfer y gofyniad i archwilio datganiadau ariannol endid o dan statud, bydd yr archwilydd yn cyfeirio at y Ddeddf Seneddol berthnasol a'r cyfarwyddyd cyfrifyddu wrth nodi bod y datganiadau ariannol wedi cael eu harchwilio. Bydd y Ddeddf Seneddol a'r cyfarwyddyd cyfrifyddu yn amrywio ar draws y sector cyhoeddus.

Goblygiadau geiriad rhagnodedig y farn archwilio i gydymffurfiaeth â'r Safonau Rhyngwladol ar Archwilio (DU)

I-210 Er bod angen cynnwys barn, yn achos y rhan fwyaf o ddatganiadau ariannol y sector cyhoeddus, ynghylch a yw'r datganiadau ariannol yn creu darlun cywir a theg, mae rhai fframweithiau ariannol yn ei gwneud hi'n ofynnol cynnwys barn ynghylch a yw'r datganiadau ariannol yn cyflwyno trafodion neu falansau'r endid mewn modd teg neu briodol. Beth bynnag fo'r

geiriad a ddefnyddir, ni fydd hynny'n effeithio ar y graddau y bydd yr archwilydd yn cadw at ofynion safonau archwilio.

Adroddiadau estynedig gan archwilwyr

I-211 Nid yw endidau rhestredig yn gyffredin yn y sector cyhoeddus. Fodd bynnag, gall endidau'r sector cyhoeddus fod yn sylweddol oherwydd eu maint, eu cymhlethdod neu agweddau ar fudd y cyhoedd. Mewn achosion o'r fath, gallai fod yn ofynnol yn ôl cyfraith neu reoliad i archwilydd endid y sector cyhoeddus gyfleu materion archwilio allweddol yn adroddiad yr archwilydd, neu gallai benderfynu gwneud hynny p'run bynnag (ISA 700, A43 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 700, 31).

I-212 Efallai y bydd gan archwilwyr endidau sector cyhoeddus hefyd y gallu yn unol â chyfraith neu reoliad i adrodd yn gyhoeddus ar rai materion, naill ai yn adroddiad yr archwilydd neu mewn adroddiad atodol, a all gynnwys gwybodaeth sy'n gyson ag amcanion ISA 701. Mewn amgylchiadau o'r fath, efallai y bydd angen i'r archwilydd deilwra rhai agweddau ar gyfathrebu materion archwilio allweddol yn adroddiad yr archwilydd sy'n ofynnol yn ISA 701 neu gynnwys cyfeiriad yn adroddiad yr archwilydd at ddisgrifiad o'r mater yn yr adroddiad atodol (ISA 700, A75 sy'n gysylltiedig â gofynion ISA 700, 50).

I-213 Mae gofynion adrodd estynedig yr archwilydd, yn cynnwys materion archwilio allweddol (fel y'u pennir yn ISA 701)⁹, yn berthnasol yn y sector cyhoeddus, lle bo'r rheoleiddiwr yn ei gwneud hi'n ofynnol i'r corff a archwilir fabwysiadu Cod Llywodraethu Corfforaethol y DU neu lle bo'r archwilydd mabwysiadu'r Cod hwnnw o'i wirfodd. Er nad yw llawer o gyrff y sector cyhoeddus yn bodloni'r meini prawf hyn, gall yr archwilydd ei hystyried yn briodol cynnwys yr wybodaeth hon sy'n ofynnol yn ISA 701 yn yr adroddiad archwilio neu gyhoeddi adroddiad ar wahân i fod yn agored a sicrhau tryloywder, neu lle bo hynny'n ofynnol mewn Codau Ymarfer Archwilio perthnasol, neu godau cyfatebol.

I-214 Efallai y bydd gan rai o archwilwyr y sector cyhoeddus bwerau a chyfrifoldebau statudol ychwanegol i adrodd ar faterion sydd o ddi-ddordeb i'r Senedd, y Cynulliad neu'r rheoleiddiwr perthnasol. Gallai hyn gynnwys, er enghraifft, gwybodaeth gefndir am y sail ar gyfer y farn archwilio, am reolaeth ariannol annigonol neu faterion sy'n ymwneud â phriodoldeb.

Materion y dylid adrodd arnynt ar sail eithriad yn y sector cyhoeddus

I-215 Mae Deddf Cwmnïau 2006 yn ei gwneud yn ofynnol i archwilwyr cwmnïau adrodd ar rai materion ar sail eithriad, gan gynnwys y sefyllfaoedd canlynol:

- lle na chadwyd cofnodion cyfrifyddu digonol, neu lle na chafwyd manylion digonol ar gyfer yr archwiliad gan ganghennau na ymwelwyd â hwy yn ystod yr archwiliad; neu

---

⁹Mae ISA 701 mewn grym ar gyfer archwiliadau o ddatganiadau ariannol ar gyfer cyfnodau'n dechrau ar 17 Mehefin 2016 neu ar ôl hynny. Caniateir cymhwyso'r Safon yn fuan.

- Lle nad yw'r datganiadau ariannol yn gyson â'r cofnodion neu'r ffurflenni cyfrifyddu; neu
- Lle nad ydynt wedi derbyn yr holl wybodaeth a'r esboniadau sydd eu hangen arnynt ar gyfer eu harchwiliad.

I-216 Bydd archwilwyr y sector cyhoeddus yn adrodd ar y materion hyn ar sail eithriad, fel y nodir yn nhelerau'r ymrwymiad.

ISA (DU) 706: Paragraffau 'pwyslais ar fater' a pharagraffau mater eraill yn adroddiad yr archwilydd annibynnol

I-217 Amcan yr archwilydd, ar ôl ffurfio barn ar y datganiadau ariannol, yw tynnu sylw defnyddwyr, pan fo angen gwneud hynny ym marn yr archwilydd, drwy ohebiaeth glir ychwanegol yn adroddiad yr archwilydd, at y canlynol;

(a) mater, er ei fod wedi'i gyflwyno neu ei ddatgelu'n briodol yn y datganiadau ariannol, sydd mor bwysig fel ei fod yn hanfodol er mwyn i ddefnyddwyr ddeall y datganiadau ariannol; neu

(b) fel sy'n briodol, unrhyw fater arall sy'n berthnasol i ddealltwriaeth defnyddwyr o'r archwiliad, cyfrifoldebau'r archwilydd neu adroddiad yr archwilydd (**ISA 706, 6**).

I-218 Yn y sector cyhoeddus efallai na fydd hi bob amser yn bosibl tynnu'n ôl o'r archwiliad. Lle bo'r opsiwn hwn yn ffafriol, ond nad yw'n bosibl, gall yr archwilydd hefyd ystyried bod angen cynnwys paragraff Mater Arall yn adroddiad yr archwilydd, neu adrodd am faterion perthnasol wrth y corff statudol priodol.

ISA (DU) 720: Cyfrifoldebau'r archwilydd mewn perthynas â gwybodaeth arall

I-219 Amcanion yr archwilydd, ar ôl darllen yr wybodaeth arall, yw:

(a) ystyried a oes anghysondeb sylweddol rhwng yr wybodaeth arall a'r datganiadau ariannol;

(b) ystyried a oes anghysondeb sylweddol rhwng yr wybodaeth arall a'r wybodaeth a gafodd yr archwilydd yn yr archwiliad;

(c) ymateb yn briodol pan fo'r archwilydd yn nodi ei bod hi'n ymddangos bod anghysondebau sylweddol o'r fath yn bodoli, neu pan fo'r archwilydd yn dod yn ymwybodol fel arall fod gwybodaeth arall yn ymddangos fel pe bai wedi'i chamddatgan i raddau sylweddol;

(ch)lle bo'n ofynnol yn ôl cyfraith neu reoliad, ffurfio barn ynghylch a yw'r wybodaeth a roddwyd yn yr wybodaeth arall yn gyson â'r datganiadau ariannol a'r wybodaeth a gafodd yr archwilydd yn yr archwiliad; a

(d)i adrodd yn unol â'r ISA (DU) hon (ISA 720, 11).

Cyfrifoldebau'r archwilydd mewn perthynas â'r adroddiad blynyddol

I-220 Mae'n ofynnol i lawer o endidau'r sector cyhoeddus gynnwys adroddiad blynyddol yn yr un dogfennau â'r datganiadau ariannol. Ar y cyfan, mae'n ofynnol i endidau ymgorffori elfennau Adroddiad Strategol a Chyfarwyddwyr y Ddeddf Cwmnïau yn y deunydd ychwanegol hwn. Mae telerau ymrwymiad yr asiantaeth archwilio genedlaethol hefyd fel arfer yn ei gwneud hi'n ofynnol ffurfio barn ynghylch cysondeb y deunydd hwnnw â'r datganiadau ariannol a archwilir. Mae'n bosibl bod y deunydd wedi'i wasgaru mewn gwybodaeth arall amgylchynol a gyhoeddwyd gyda'r cyfrifon, felly mae'n bwysig nodi yn yr adroddiad archwilio yr hyn sydd wedi'i gynnwys yn y farn ar gysondeb.

I-221 Yn ychwanegol at y farn hon ar gysondeb, mae ISA 720 (DU) yn ei gwneud hi'n ofynnol i'r archwilydd ddarllen yr holl wybodaeth a gyhoeddwyd gyda'r datganiadau ariannol, sy'n cynnwys yr holl ddeunydd sydd wedi'i gynnwys yn y farn ar gysondeb. Unwaith eto, bydd yr adroddiad archwilio yn egluro pa gynnwys sydd wedi cael ei ddarllen.

I-222 Drwy gytundeb â'r cyrff perthnasol lle bo angen, os nad yw'r Datganiad Llywodraethu yn adlewyrchu cydymffurfiaeth â'r canllawiau perthnasol, bydd rhai o archwilyddwyr y sector cyhoeddus yn adrodd am hynny. Cyfrifoldeb yr archwilydd mewn perthynas â'r Datganiad Llywodraethu yw ystyried y datganiad. Ni fwriedir i'r adolygiad hwn roi sicrwydd ynghylch y datganiad, ond:

- ystyried cyflawnder y datgeliadau o ran bodloni'r gofynion adrodd;
- nodi a yw'r datgeliadau'n gamarweiniol; a
- nodi unrhyw anghysondebau rhwng y datgeliadau a'r wybodaeth y mae'r archwilydd yn ymwybodol ohoni o waith archwilio.

I-223 Bydd y gofynion i gyhoeddi gwybodaeth arall ochr yn ochr â datganiadau ariannol yn amrywio yn dibynnu ar natur gweithrediadau'r endid a'r gofynion adrodd. Yn nodweddiadol, gallai'r rhain gynnwys datganiad yn nodi cyfrifoldebau'r Swyddog Cyfrifyddu/Atebol neu'r swyddog cyfatebol a datganiad llywodraethu corfforaethol.

I-224 Gall y fframwaith adrodd gynnwys gofyniad bod yr wybodaeth arall a gyflwynir yn 'deg, yn gytbwys ac yn ddealladwy'.¹⁰ Yn yr achos hwn, os bydd yr archwilydd yn nodi bod unrhyw agwedd

---

¹⁰Mae'r gofyniad i adroddiadau fod yn 'deg, yn gytbwys ac yn ddealladwy' yn tarddu o God Llywodraethu Corfforaethol y DU. Gellir gweld y Cod a gyhoeddwyd ym mis Gorffennaf 2018 yma: <https://www.frc.org.uk/getattachment/88bd8c45-50ea-4841-95b0-d2f4f48069a2/2018-UK-Corporate-Governance-Code-FINAL.pdf>

ar yr wybodaeth arall heb ei chyflwyno mewn modd teg, cytbwys a dealladwy, bydd yr archwilydd yn ystyried goblygiadau hynny i'r adroddiad. Bydd yr archwilydd yn ystyried a yw'r wybodaeth wedi'i chyflwyno mewn modd a fyddai'n ddealladwy i ystod eang o ddefnyddwyr posibl, gyda lefelau amrywiol o arbenigedd ariannol.

Adrodd i'r ddeddfwrfa

I-225 Yn y sector cyhoeddus, efallai na fydd yn bosibl tynnu'n ôl o'r ymrwymiad. Mewn achosion o'r fath, gall yr archwiliad gyflwyno adroddiad i'r ddeddfwrfa yn rhoi manylion y mater, neu gymryd camau priodol eraill (**ISA 720, A47** sy'n gysylltiedig â gofynion **ISA 720, 18**).

Gwybodaeth statudol arall

I-226 Gall adroddiadau a chyfrifon blynyddol y sector cyhoeddus gynnwys gwybodaeth sy'n cael ei thrin fel gwybodaeth statudol arall oherwydd cyfrifoldebau adrodd statudol penodol neu delerau'r ymrwymiad. Er enghraifft, mae *Llawlyfr Adroddiadau Ariannol* Trysorlys EM yn cynnwys darpariaeth i archwilwyr gyfleu barn ar ddatgeliadau neilltuol yn yr Adroddiad Atebolrwydd, ac i nodi ac archwilio'r wybodaeth hon yn glir. Bydd yr archwilydd yn gwneud datganiad cadarnhaol yn adroddiad yr archwilydd ynghylch yr wybodaeth hon yn unol â pharagraff A58-1 o ISA 700 ac yn cynnal gweithdrefnau priodol mewn perthynas â'r wybodaeth.

Rhan 2: Archwilio rheoleidd-dra

Cyflwyniad

2-1 Yn y rhan hon o'r Nodyn Ymarfer, nodir y canllawiau ar ystyriaethau archwilwyr y sector cyhoeddus ynghylch rheoleidd-dra a materion cysylltiedig. Mae'n trafod:

- dealltwriaeth o'r cysyniad o reoleidd-dra;
- sut mae rheoleidd-dra yn gysylltiedig â chysyniadau eraill, gan gynnwys priodoldeb a chydymffurfiaeth â'r gyfraith a rheoliadau;
- archwilio rheoleidd-dra - trosolwg;
- deall yr endid a'i amgylchedd;
- deall rheolaethau mewrol yr endid;
- perthnasedd ar gyfer archwilio rheoleidd-dra;
- asesu'r risg o afreoleidd-dra perthnasol;
- cynllunio a chynnal gweithdrefnau archwilio;
- meysydd sydd angen ystyriaeth arbennig;
- sylwadau ysgrifenedig;
- defnyddio gwaith eraill;
- gwerthuso afreoleidd-dra;
- y risg o dwyll wrth archwilio rheoleidd-dra;
- barn rheoleidd-dra ar y datganiadau ariannol; ac
- adroddiadau eraill ar reoleidd-dra.

2-2 Efallai y bydd gan archwilwyr y sector cyhoeddus bwerau a chyfrifoldebau statudol yn gysylltiedig â'r modd y bydd cyrff a archwilir yn defnyddio cronfeydd cyhoeddus. Mae'n bosibl y bydd rhai o'r cyfrifoldebau yn cael eu cyflawni drwy archwilio rheoleidd-dra, lle bo hynny'n ofynnol yn ôl deddfwriaeth. Mae'r archwiliad o reoleidd-dra yn gysylltiedig ag archwilio datganiadau ariannol, ac felly wedi'i gynnwys yn y Nodyn Ymarfer hwn. Efallai y bydd hefyd yn ofynnol i archwilwyr roi adroddiad yn gysylltiedig â phriodoldeb neu ddarbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd (gwerth am arian) y defnydd o arian cyhoeddus. Ni thrafodir y rhain yn y Nodyn Ymarfer hwn, a dylai'r archwilwyr gyfeirio at y fframwaith deddfwriaethol penodol a chanllawiau eraill; er enghraifft, Codau Ymarfer Archwilio a ddatblygir gan asiantaeth archwilio berthnasol.

2-3 Mae'r rhan hon o'r Nodyn Ymarfer yn canolbwyntio ar archwilio rheoleidd-dra i roi barn sicrwydd rhesymol. Efallai y bydd rhai o endidau'r sector cyhoeddus yn ei gwneud hi'n ofynnol

cynnal ymrwymadau sicrwydd cyfyngedig neu sicrwydd arall yn rhan o rwymedigaethau ariannu neu amodau grant, a osodir gan gyrff eraill yn y sector cyhoeddus. Nid yw canllawiau ar ymrwymadau o'r fath wedi'u cynnwys yn y Nodyn Ymarfer hwn, a dylai'r archwilwyr wirio gwybodaeth arall berthnasol am yr ymrwymadau hynny Er enghraifft, mae'n ofynnol i ymddiriedolaethau academi a chorfforaethau coleg yn Lloegr gomisiynu archwilwyr allanol, fel cyfrifwyr adrodd, i gynnal adolygiad blynyddol o reoleidd-dra (sydd, yn yr achos hwn, yn fath o ymrwymiad sicrwydd cyfyngedig) yn rhan o'u hamodau ariannu. Dylai'r archwilwyr gyfeirio at y ddogfen fframwaith berthnasol (ee cyfarwyddyd cyfrifon neu gytundeb teiran) a chanllawiau proffesiynol eraill (ee datganiad technegol ICAEW ar adrodd ar reoleidd-dra ar gyfer academiâu neu Safon Ryngwladol ar Ymrwymadau Sicrwydd (ISAE) 3000) i gael rhagor o wybodaeth am ymrwymadau sicrwydd eraill yn gysylltiedig â rheoleidd-dra.

Dealltwriaeth o'r cysyniad o reoleidd-dra

2-4 Rheoleidd-dra yw'r cysyniad bod yn rhaid i drafodion sy'n cael eu hadlewyrchu yn natganiadau ariannol endid a archwilir fod yn unol â fframwaith perthnasol o awdurdodau.

2-5 Fframweithiau allanol, sy'n benodol ar gyfer yr endid a archwilir, yw fframweithiau awdurdodau, a bydd yn rhaid i drafodion yr endid a archwilir gydymffurfio â'r fframweithiau hynny. Sefydli'r fframweithiau hyn gan gyrff sy'n gallu cyhoeddi ac/neu orfodi'r awdurdodau ar gyfer yr endid hwn, a gallent gynnwys, er enghraifft:

- deddfwriaeth awdurdodi;
- rheoliadau a gyhoeddir o dan ddeddfwriaeth llywodraethu;
- awdurdodau seneddol (gan gynnwys cyfreithiau cyllidebol, er enghraifft amcangyfrifon cyllideb y pleidleisiwyd drostynt gan y Senedd/Cynulliad perthnasol); a
- llywodraeth neu awdurdodau cysylltiedig (er enghraifft *Rheoli Arian Cyhoeddus*¹¹ a gyhoeddwyd gan Drysorlys EM).

2-6 Mae'r cysyniad o reoleidd-dra yn adlewyrchu pryderon defnyddwyr cyfrifon y sector cyhoeddus bod arian cyhoeddus a godir yn cael ei ddefnyddio at y dibenion a fwriedir yn y fframwaith perthnasol o awdurdodau yn unig. Mae datganiadau ariannol wedi'u paratoi gan gyrff cyhoeddus yn ffordd bwysig o'u dal yn atebol am y defnydd o arian cyhoeddus.

2-7 Ar gyfer archwilio llywodraeth ganolog (neu gyfatebol) a rhai cyrff iechyd, ceir gofyniad statudol eglur i'r archwilydd ffurfio barn archwilio ychwanegol ynghylch a yw gwariant ac incwm (taliadau a derbyniadau), ym mhob ffordd berthnasol, wedi cael eu cymhwyso i'r dibenion a

---

¹¹Mae Managing Public Money yn rhoi canllawiau ar sut i drin arian cyhoeddus ac yn pennu'r fframwaith rheoleidd-dra ar gyfer llywodraeth ganolog yn y DU. Ceir hyd i'r ddogfen ar y wefan ganlynol: www.gov.uk/government/publications/managing-public-money

fwriadwyd gan y Senedd lle bo'n berthnasol, ac yn cydymffurfio â'r awdurdodau sy'n eu rheoli. Gall yr archwilydd fabwysiadu ymagwedd archwilio integredig sy'n cynnwys archwiliad o'r datganiadau ariannol wedi'i ategu gan brofion rheoleidd-dra ychwanegol, lle bo angen.

Sut mae rheoleidd-dra yn gysylltiedig â chysyniadau eraill, gan gynnwys priodoldeb a chydymffurfiaeth â'r gyfraith a rheoliadau

2-8 Tra bo rheoleidd-dra yn ymwneud â chydymffurfio â fframwaith perthnasol o awdurdodau, mae priodoldeb yn ymwneud yn fwy â safonau ymddygiad a llywodraethu corfforaethol. Mae'n cynnwys materion fel tegwch, uniondeb, osgoi elw personol o fusnes cyhoeddus, tegwch wrth benodi staff, cystadleuaeth agored wrth osod contractau ac osgoi gwastraff ac afradlondeb.

2-9 Nid yw'n rhwydd dilysu priodoldeb yn wrthrychol, a chan hynny, ni cheir cyfeiriad eglur ato yn y farn ar y datganiadau ariannol. Pan ddaw materion priodoldeb i'r amlwg wrth gynnal yr archwiliad o ddatganiadau ariannol, bydd yr archwilydd yn ystyried a geir adrodd amdanynt, ac os felly, sut.

2-10 Gallai priodoldeb fod yn rhan o rôl statudol ehangach yr archwilydd neu gallai fod wedi'i gynnwys yn nhelerau'r ymrwymiad archwilio. Er enghraifft, yn yr Alban, mae Deddf Cyllid Cyhoeddus ac Atebolrwydd (Yr Alban) 2000 yn ei gwneud yn ofynnol i archwiliadau o gyfrifon y mae'r Archwilydd Cyffredinol yn gyfrifol amdanynt gynnwys adroddiadau archwilydd sy'n nodi'r canfyddiadau o ran a ysgwyddwyd neu a gymhwyswyd y gwariant a'r derbyniadau a ddangosir yn y cyfrif yn unol â darpariaethau statudol perthnasol ac unrhyw ganllawiau cymwys (boed y rheiny'n ymwneud â phriodoldeb neu agweddau eraill) a gyhoeddir gan Weinidogion yr Alban.

2-11 Yn rhan o'r archwiliad o reoleidd-dra, bydd yr archwilydd yn asesu cydymffurfiaeth y corff a archwilir â deddfau a rheoliadau perthnasol. Mae'r ystyriaeth hon yn cyfrannu at waith a gyflawnir gan yr archwilydd o dan **ISA (DU) 250A**. Gellir gweld y canllawiau ar gymhwyso'r ISA hon yn **Rhan I** o'r Nodyn Ymarfer hwn.

Archwilio rheoleidd-dra - trosolwg

2-12 Mae ymagwedd yr archwilydd at archwilio rheoleidd-dra yn natganiadau ariannol endidau'r sector cyhoeddus yn debyg i'r ymagwedd archwilio a nodir yn **ISA 250A (DU) Adran A**: Ystyried cyfreithiau a rheoliadau wrth archwilio datganiadau ariannol. Gellir crynhoi hyn fel a ganlyn:

- cael dealltwriaeth ddigonol o'r fframwaith o awdurdodau sy'n benodol i'r endid. Bydd yr archwilydd yn cael dealltwriaeth eang sy'n ddigonol i'w alluogi i adnabod trafodion neu ddigwyddiadau a allai gael effaith sylweddol ar reoleidd-dra trafodion yn y datganiadau ariannol. Bydd yr archwilydd hefyd yn ystyried y systemau a'r gweithdrefnau sydd ar waith i sicrhau y cydymffurfir â'r fframwaith o awdurdodau. Bydd yr archwilydd yn dod i ddeall yr amgylchedd rheolaeth fewnol fel bo modd cynnal asesiad rhagarweiniol o reolaethau sy'n lliniaru'r risg o afreoleidd-dra perthnasol;

- cael digon o dystiolaeth briodol i gael sicrwydd ynghylch rheoleidd-dra. Gan ystyried perthnasedd, bydd yr archwilydd yn cynnal gweithdrefnau archwilio ar drafodion drwy gyfuniad o brofion ar reolaethau a gweithdrefnau cadarn. Gellir integreiddio gweithdrefnau archwilio â'r rhai sy'n ymwneud ag archwilio'r datganiadau ariannol; ac
- adrodd ar reoleidd-dra drwy roi barn eglur ar wahân ar reoleidd-dra neu drwy roi adroddiadau ar wahân ar faterion rheoleidd-dra.

2-13 Mewn rhai rhannau o'r sector cyhoeddus, mae'r egwyddorion a'r gweithdrefnau a gymhwysir i gaffael digon o dystiolaeth briodol i gefnogi barn ar reoleidd-dra yn debyg i'r rhai a gymhwysir i archwilio'r datganiadau ariannol. Gan hynny, wrth ffurfio barn ar reoleidd-dra, bydd yr archwilydd yn ceisio rhoi sicrwydd rhesymol bod y datganiadau ariannol yn rhydd rhag afreoleidd-dra perthnasol.

2-14 Fodd bynnag, gall ystyriaethau neilltuol godi'n gysylltiedig ag asesiad yr archwilydd o berthnasedd, risg a dyluniad gweithdrefnau archwilio mewn perthynas â rheoleidd-dra, sydd wedi'u cynnwys yn y Nodyn Ymarfer hwn. Yn ogystal â'r ystyriaethau hyn, gall yr archwilydd roi sylw arbennig i reoleidd-dra derbyniadau, datgelu trafodion yn unol â'r fframwaith perthnasol o awdurdodau, a sicrhau sylwadau gan reolwyr.

2-15 Disgwylir i'r archwilydd, wrth archwilio rheoleidd-dra, gydymffurfio â safonau moesegol, archwilio a rheoli ansawdd y Cyngor Adrodd Ariannol a'r canllawiau a geir yn y Nodyn Ymarfer hwn.

Deall yr endid a'i amgylchedd

2-16 Bydd gan archwilydd y sector cyhoeddus ddealltwriaeth o'r fframwaith o awdurdodau sy'n llywodraethu'r corff a archwilir a'i weithgareddau, neu bydd yn dod i ddeall y fframwaith hwnnw, a hynny i raddau digonol er mwyn ei alluogi i adnabod digwyddiadau, trafodion ac arferion a allai gael effaith berthnasol ar reoleidd-dra trafodion yn y datganiadau ariannol.

2-17 Bydd maint gwaith yr archwilydd mewn perthynas â chael dealltwriaeth ddigonol o'r fframwaith rheoleiddio yn dibynnu ar gymhlethdod y cyfreithiau a'r rheoliadau. Mewn amgylcheddau rheoleiddio cymhleth, bydd yr archwilydd yn ystyried trosi'r fframwaith o awdurdodau yn rheolau a gweithdrefnau perthnasol a ddefnyddir gan yr endid a archwilir.

2-18 Ar bob cyfrif, bydd yr endid a archwilir yn parhau i fod yn gyfrifol am sicrhau rheoleidd-dra ei drafodion ac am ddatgelu'r trafodion hyn yn y datganiadau ariannol. Fodd bynnag, mae gan yr archwilydd gyfrifoldeb i ddeall y fframwaith o awdurdodau ac ni all ddibynnu'n llwyr ar sylwadau rheolwyr ynghylch y fframwaith, gan fod yn rhaid i farn yr archwilydd ar reoleidd-dra fod yn seiliedig ar dystiolaeth o gydymffurfio â'r fframwaith o awdurdodau, yn hytrach nag ar dystiolaeth o gydymffurfio â dealltwriaeth yr endid o'r fframwaith hwnnw.

2-19 Gall yr archwilydd ddefnyddio nifer o ffynonellau i bennu'r fframwaith o awdurdodau, gan gynnwys:

- dogfen fframwaith neu gyfarwyddyd cyfrifon, lle cawsant eu cyhoeddi o dan y deddfwriaeth awdurdodi;
- profiad blaenorol gyda'r endid neu endidau tebyg;
- adolygiad o ddeddfwriaeth a rheoliadau sy'n llywodraethu'r corff a archwilir;
- trafodaethau â'r staff a gyflogir gan yr endid (swyddogion cyllid, archwilio mewnol, canghennau cyfreithiol a pholisi); neu
- ddogfennau a gynhyrchir gan yr endid (er enghraifft: cofnodion cyfarfodydd y bwrdd a phrif bwyllgorau eraill; gohebiaeth a chofnodion o gyfarfodydd â chyrff awdurdodi perthnasol; adroddiadau ariannol a blynyddol y blynyddoedd cynt; cyllidebau; adroddiadau rheolaeth fewnol; llawlyfrau polisi rheoli; llawlyfrau cyfrifyddu a rheolaeth fewnol; a rhaglenni rheoli cynlluniau).

2-20 Wrth ystyried y fframwaith o awdurdodau, bydd yr archwilydd yn gwahaniaethu rhwng yr awdurdodau hynny sy'n benodol i'r endid ac sy'n rhoi awdurdod uniongyrchol penodol ar gyfer ei drafodion ariannol a'r cyfreithiau a'r rheoliadau hynny sy'n creu'r fframwaith cyffredinol a ddefnyddir ganddo i gynnal ei weithgareddau.

2-21 Ymhlith y cyfreithiau a rheoliadau sydd wedi'u cynnwys yn y fframwaith cyffredinol ceir, er enghraifft, y rhai sy'n ymwneud â iechyd a diogelwch, diogelu'r amgylchedd a chyflogaeth. Er na fyddai peidio cydymffurfio â'r cyfreithiau a'r rheoliadau hynny sy'n creu'r fframwaith cyfreithiol cyffredinol yn effeithio ar farn yr archwilydd ar reoleidd-dra trafodion, gallai rhai o'r rhain fod yn berthnasol i asesiad yr archwilydd o gydymffurfiaeth â chyfreithiau a rheoliadau o dan **ISA (DU) 250 Adran A**.

2-22 Bydd deall y fframwaith o awdurdodau a defnyddio'r wybodaeth honno'n briodol yn cynorthwyo'r archwilydd i ddatblygu'r cynllun archwilio ac wrth ganfod achosion posibl o afreoleidd-dra perthnasol yn y datganiadau ariannol, er enghraifft, yn sgil deddfwriaeth newydd a chymhleth neu gamddechongli deddfwriaeth a'i chwmpas. Mae dealltwriaeth yr archwilydd o'r awdurdodau yn cynnwys gwybodaeth am y rhesymau wrth wraidd y deddfwriaeth a'i hamcanion, oherwydd bydd hyn o gymorth i'r archwilydd ddeall unrhyw is-ddeddfwriaeth neu is-reoliadau. Bydd natur a chymhlethdod y ddeddfwriaeth berthnasol ac awdurdodau eraill yn effeithio ar faint y gwaith a gyflawnir gan yr archwilydd ar reoleidd-dra.

Y fframwaith o awdurdodau a gynhwysir yn adroddiad yr archwilydd.

2-23 Mae trafodiad yn rheolaidd os yw'n unol â'r fframwaith o awdurdodau. Os nad yw'n unol â'r fframwaith o awdurdodau, nid yw'n rheolaidd. Efallai y bydd y ddeddfwriaeth a ddefnyddir yn sail i benodi'r archwilydd yn pennu'r awdurdodau sydd o fewn cwmpas barn yr archwilydd ar reoleidd-dra. Os bydd yr archwilydd yn rhoi barn ar reoleidd-dra nad yw'n ofynnol yn ôl deddfwriaeth, gall yr archwilydd ddefnyddio ffurf debyg ar y farn a roddir fel arfer ar gyfer archwiliadau lle penodir yr

archwilydd hwnnw drwy statud, a bydd y geiriad a ddefnyddir yn yr adroddiad yn pennu cwmpas y farn ar reoleidd-dra. Er enghraifft:

- Lle bo'n ofynnol i'r Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol roi barn ar reoleidd-dra o dan Adran 6 o *Ddeddf Adnoddau a Chyfrifon y Llywodraeth 2000*, bydd yr adroddiad yn trafod a yw'r arian a ddarparwyd gan y Senedd wedi'i wario i'r dibenion a fwriadwyd gan y Senedd, bod adnoddau a awdurdodwyd gan y Senedd i'w defnyddio wedi cael eu defnyddio i'r dibenion sy'n gysylltiedig â'r defnydd a awdurdodwyd, a bod y trafodion ariannol yn unol ag unrhyw awdurdod perthnasol. Bydd y senedd yn cyfleu ei bwriadau drwy ddeddfwriaeth sylfaenol ac is-ddeddfwriaeth, felly'n amlwg bydd y rhain yn rhan o'r fframwaith o awdurdodau. Yn ogystal â hynny, drwy gonfensiwn hirsefydlog mae gan Drysorlys EM rôl wrth sefydlu rheolau ar gyfer gwariant adrannau Llywodraeth¹², sy'n golygu bod canllawiau a gyhoeddir gan y Trysorlys yn awdurdod perthnasol. Gall awdurdodau eraill hefyd fod yn awdurdodau perthnasol, a bydd yr archwilydd yn ystyried pa awdurdodau sy'n berthnasol i ddiben y farn ar reoleidd-dra (gweler paragraff **2-24** isod). Ar gyfer barnau ar reoleidd-dra a roddir gan y Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol ar wahân i'r barnau a roddir o dan *Ddeddf Adnoddau a Chyfrifon y Llywodraeth 2000*, bydd ffurf y farn fel arfer wedi'i seilio ar y patrwm hwn, felly bydd ystyriaethau tebyg yn berthnasol wrth ystyried beth sy'n rhan o'r fframwaith o awdurdodau.
- Pan fydd Archwilydd Cyffredinol yr Alban neu unigolyn a benodir gan yr Archwilydd Cyffredinol, yn rhoi barn ar reoleidd-dra o dan Adran 22 o *Ddeddf Cyllid Cyhoeddus ac Atebolrwydd (Yr Alban) 2000*, bydd yr adroddiad yn ystyried a oedd y trafodion yn y cyfrif yn unol ag unrhyw ddeddfiadau a chanllawiau perthnasol a gyhoeddwyd gan Weinidogion yr Alban, *Deddf y Gyllideb (yr Alban)* sy'n trafod y flwyddyn ariannol, ac adrannau 4 i 7 o *Ddeddf Cyllid Cyhoeddus a Chyfrifyddiaeth (yr Alban) 2000* a'r symiau a dalwyd o Gronfa Gyfunol yr Alban er mwyn bodloni'r gwariant a ddangoswyd yn y datganiadau ariannol a gymhwyswyd yn unol ag adran 65 o *Ddeddf yr Alban 1998*. Mae'r ddeddfwriaeth y cyfeirir ati'n benodol yn rhan o'r fframwaith o awdurdodau. Yn ogystal â hyn, bydd yr archwilydd yn ystyried pa ganllawiau gan Weinidogion yr Alban sy'n berthnasol i ddibenion y farn ar reoleidd-dra (gweler paragraff **2-24** isod).

2-24 Ceir cyfeiriad penodol at rai awdurdodau (fel deddfwriaeth) yng ngeiriad y farn ar reoleidd-dra. Mewn achosion eraill, bydd ffurf y farn yn cyfeirio at awdurdodau 'perthnasol' neu 'gymwys', ac yn yr achos hwn bydd yr archwilydd yn penderfynu pa awdurdodau sydd o fewn cwmpas y farn. Wrth ystyried y materion hyn, gall yr archwilydd fabwysiadu'r egwyddor bod awdurdod yn berthnasol neu'n gymwys pe bai'r Senedd/Cynulliad neu gorff arall y mae adroddiad yr archwilydd wedi'i gyfeirio ato o'r farn fod yr awdurdod yn berthnasol neu'n gymwys i drafodion ariannol yr endid a archwilir.

---

¹²Gweler <https://publications.parliament.uk/pa/ld201213/ldselect/ldconst/165/16505.htm> am ymdriniaeth bellach â'r pwynt hwn.

Deall rheolaethau mewnol yr endid

2-25 Wrth gynllunio'r archwiliad o reoleidd-dra, bydd yr archwilydd yn ystyried sut mae rheolwyr yr endid yn cydymffurfio â'r fframwaith a, lle bo'n berthnasol, yn ymdrin â'r risg o afreoleidd-dra perthnasol drwy reolaethau. Mae hyn yn cynnwys asesu'r amgylchedd rheolaeth gyffredinol ar lefel yr endid, a'r gweithdrefnau rheolaeth sy'n gysylltiedig â ffrydiau unigol o drafodion sydd wedi'u dylunio i atal neu ganfod a chywiro achosion o afreoleidd-dra perthnasol.

2-26 Yn rhan o adolygiad yr archwilydd o'r amgylchedd rheolaeth, bydd yr archwilydd yn ystyried y fframwaith rheolaeth cyffredinol ar gyfer sicrhau rheoleidd-dra, gan gynnwys:

- strwythur trefniadol yr endid, a'r graddau y mae'r cyfrifoldeb dros sicrhau rheoleidd-dra wedi'i ddirprwyo;
- dulliau o sicrhau rheoleidd-dra ac atebolrwydd lle bo'r cyfrifoldeb dros hynny wedi'i ddirprwyo;
- canlyniadau unrhyw waith archwilio mewnol perthnasol sy'n trafod rheolaethau dros gydymffurfio â chyfreithiau a rheoliadau neu reoleidd-dra; a
- threfniadau llywodraethu corfforaethol yr endid, i'r graddau bod y trefniadau'n ymdrin â chydymffurfiaeth â rheoliadau, yn enwedig y gwaith a gyflawnwyd gan yr endid i gefnogi'r datganiadau llywodraethu corfforaethol, a gwaith yr archwilydd ei hun wrth adolygu'r datganiadau.

2-27 Gall rheolaethau a gweithdrefnau a weithredir gan y corff a archwilir i sicrhau rheoleidd-dra ffrydiau unigol o drafodion gynnwys, er enghraifft:

- cymhwyso cyfarwyddiadau desg i'r staff sy'n trosi gofynion statudol yn gyfres o weithdrefnau;
- monitro cydymffurfiaeth â memoranda ariannol; neu
- dderbyn adroddiadau ar gydymffurfio oddi wrth archwilwyr endidau eraill.

2-28 Weithiau bydd yn rhaid i'r archwilydd ystyried deddfwriaeth bwysig neu newydd sy'n effeithio ar y trafodion ariannol neu ystyried a yw rheoliadau wedi'u trosi'n briodol yn rheolau a gweithdrefnau perthnasol. Nid oes angen i waith yr archwilydd ar ddeddfwriaeth neu reoliadau ond canolbwyntio ar yr awdurdodau hynny sy'n berthnasol i drafodion ariannol yr endid, fel y rhai sy'n llywodraethu pwerau'r endid i wneud taliadau neu dderbyn arian, neu bennu gwerth taliadau neu dderbyniadau o'r fath. Nid yw'n ymwneud â rheolau na rheoliadau gweinyddol nad ydynt wedi'u cysylltu'n uniongyrchol â thrafodion ariannol.

2-29 Gall ystyriaeth yr archwilydd o drosiad y fframwaith o awdurdodau gynnwys adolygu'r ddeddfwriaeth i nodi'r darpariaethau sy'n awdurdodi gweithgareddau ac adolygu'r broses o'u trosi a'u dehongli mewn is-reoliadau a chanllawiau. Gall hefyd ymestyn i gynnwys y broses ar gyfer trosi'r rheoliadau hynny'n llawlyfrau gwaith neu'n ddogfennau eraill allweddol. Wrth gynnal yr

adolygiad hwn, bydd yr archwilydd yn rhoi sylw neilltuol i'r rheoliadau statudol sy'n llywodraethu, er enghraifft:

- pwerau cyrff perthnasol i bennu'r rheolau a'r gweithdrefnau;
- y rheolaethau i'w gweithredu gan yr endid sy'n gyfrifol am weinyddu cynllun;
- cymhwysedd buddiolwyr i dderbyn grantiau neu fathau eraill o gymorth ariannol o dan gynllun;
- cyfrifo grantiau neu unrhyw daliadau eraill; a
- phennu ffioedd a thaliadau a mathau eraill o refeniw.

2-30 Wrth ystyried rheolau a gweithdrefnau perthnasol sy'n ymwneud â chynlluniau, mae'r archwilydd hefyd yn nodi'r rheolaethau hynny sydd wedi'u cynllunio i atal neu ganfod a chywiro afreoleidd-dra perthnasol.

2-31 Pan geir nifer sylweddol o gyfreithiau neu reoliadau, efallai y bydd gan endidau systemau ar gyfer dylunio a monitro gweithdrefnau a rheolaethau er mwyn sicrhau eu bod yn briodol ac yn bodloni gofynion deddfwriaethol.

2-32 Dylai'r archwilydd gadw golwg am broblemau sylweddol y bydd y corff a archwilir yn dod ar eu traws yn gysylltiedig â dehongli deddfwriaeth newydd a phresennol, neu wrth gymhwyso rheoliadau, a'u heffaith ar yr archwiliad.

Perthnasedd ar gyfer archwilio rheoleidd-dra

2-33 Mae'r cysyniad o berthnasedd yn berthnasol wrth archwilio rheoleidd-dra. Mae'n ofynnol i'r archwilydd gael digon o dystiolaeth archwilio briodol bod y corff a archwilir wedi cydymffurfio â'r fframwaith perthnasol o awdurdodau "ym mhob ffordd berthnasol". Mae hyn yn gydnabyddiaeth glir o'r ffaith na all yr archwilydd ganfod pob achos o afreoleidd-dra drwy'r gwaith archwilio. Mae perthnasedd yn effeithio ar y modd y bydd yr archwilydd yn cynllunio'r gwaith archwilio ar reoleidd-dra ac yn gwerthuso ac yn adrodd ar ganlyniadau'r gwaith hwnnw.

2-34 Mae'r archwilydd yn dilyn **ISA (DU) 320** wrth bennu perthnasedd yng nghyd-destun rheoleidd-dra. Fodd bynnag, gall y trothwy perthnasedd ar gyfer archwilio rheoleidd-dra fod yn wahanol i berthnasedd y datganiadau ariannol yn eu cyfanrwydd. Bydd asesiad yr archwilydd o'r hyn sy'n berthnasol yn fater o farn, a bydd y farn honno'n cynnwys ystyriaethau meintiol ac ansoddol. Mae hyn oherwydd gallai fod gan ddefnyddwyr fuddiant mewn achosion o fynd yn groes i awdurdod hyd yn oed lle bo'r symiau o arian dan sylw yn fach o'u cymharu â chyfanswm gwariant y datganiadau ariannol.

2-35 Gallai hyn olygu bod angen ystyried rhai dosbarthiadau o drafodion, balansau cyfrifon neu ddatgeliadau yn erbyn trothwy is na'r lefel perthnasedd. Er enghraifft, yng nghyd-destun rheoleidd-dra mewn llywodraeth ganolog y Deyrnas Unedig, gall yr archwilydd ystyried eitemau perthnasol sy'n cynnwys y canlynol, ymhlith eraill: unrhyw wariant a ysgwyddwyd sy'n uwch na'r symiau a

awdurdodwyd gan y Senedd; unrhyw wariant ar dal aelodau uwch o staff nad yw wedi'i gymeradwyo'n briodol; ac unrhyw wariant ar weithgareddau sy'n gyfystyr ag osgoi treth.

2-36 Bydd yr archwilydd yn parhau i fod yn effro i natur yr achosion o afreoleidd-dra ac yn ystyried eu harwyddocad gan roi sylw i fuddiant defnyddwyr y datganiadau ariannol yn y mater hwn.

2-37 Bydd gofynion deddfwriaethol a rheoleiddiol, a'r wybodaeth ariannol sydd ei hangen ar gyrff deddfu a'r cyhoedd yn gysylltiedig â rhaglenni'r sector cyhoeddus yn ffactorau dylanwadol wrth bennu perthnasedd yn y sector cyhoeddus. Bydd y rhestr o faterion yn amrywio rhwng y naill gorff archwiliedig a'r llall, ond gallai ystyriaethau gynnwys:

- yr angen i fod yn agored a thryloywder, er enghraifft ynghylch tâl aelodau uwch o staff neu aelodau bwrdd;
- y posibilrwydd y bydd angen datgelu ar wahân ar sail disgwyliadau'r cyhoedd a budd y cyhoedd; a'r
- cyd-destun lle bydd mater yn ymddangos, er enghraifft os yw'r mater yn mynnu cydymffurfiaeth â'r fframwaith o awdurdodau, deddfwriaeth neu reoliadau.

Asesu'r risg o afreoleidd-dra perthnasol

2-38 Bydd yr archwilydd yn ystyried y risgiau o afreoleidd-dra perthnasol drwy broses lle bydd yn dod i ddeall yr endid, ei amgylchedd a'i reolaethau mewnol.

2-39 Er mwyn asesu'r risg gynhenid o afreoleidd-dra perthnasol, bydd yr archwilydd yn defnyddio barn a phrofiad blaenorol a gwybodaeth am yr endid a'i amgylchedd i werthuso ystod o ffactorau, er enghraifft:

- cymhlethdod y rheoliadau;
- cyflwyno deddfwriaeth bwysig newydd neu newidiadau i reoliadau deddfwriaethau sy'n bodoli eisoes;
- gwasanaethau a rhaglenni a ddarperir drwy drydydd partion; a
- thaliadau a derbyniadau a wneir ar sail hawliadau neu ddatgeliadau.

2-40 Bydd yr archwilydd yn ystyried y rheolaethau sydd yn lliniaru'r risg y gallai afreoleidd-dra perthnasol ddigwydd mewn balans cyfrif neu ddsbarth o drafodion, ac na fyddai modd i'r systemau cyfrifyddu a rheolaeth ei atal, ei ganfod na'i gywiro'n amserol. Pan fo'r archwilydd yn disgwyl gallu dibynnu ar weithrediad rheolaethau mewnol i leihau maint y gweithdrefnau cadarn yn gysylltiedig â rheoleidd-dra, bydd yr archwilydd yn asesu dyluniad a gweithrediad y rheolaethau hynny ac yn cynllunio a chynnal profion o'u heffeithiolrwydd.

2-41 Dyma grynodeb o feysydd risg a rheolaethau lliniarol posibl yn gysylltiedig â rheoleidd-dra:

Risg	Disgrifiad	Rheolaethau Lliniaru
Cymhlethdod y rheoliadau	Po fwyaf cymhleth yw'r rheoliadau, y mwyaf yw'r risg o gamgymeriad. Gall hyn ddigwydd naill ai drwy gamddeall neu gamddehongli'r rheoliad neu drwy gamgymeriad wrth ei weithredu.	<p>Gweithdrefnau ffurfiol ar gyfer trosi gofynion statudol yn gyfarwyddiadau ar gyfer gweithredu</p> <p>Rhaglenni rheoli ffurfiol wedi'u paratoi a'u monitro gan reolwyr cynlluniau.</p> <p>Adolygu rhaglenni rheoli cynlluniau a llawlyfrau gweithredu gan yr adran archwilio mewnol neu ryw swyddogaeth archwilio arall annibynnol.</p>
Deddfwriaeth newydd	Efallai y bydd angen cyflwyno gweithdrefnau gweinyddol a rheolaethol newydd yn sgil deddfwriaeth newydd. Gall hyn arwain at wallau naill ai yn nyluniad neu gweithrediad rheolaethau sydd eu hangen i sicrhau rheoleidd-dra.	Bod y rheolaethau a nodir uchod yn cynnwys gweithdrefnau ffurfiol er mwyn trosi'r gofynion statudol yn rheolau ar gyfer cynlluniau. Bydd rhaglenni rheoli ffurfiol a'r adolygiad annibynnol o gyfarwyddiadau gweithredu a chynlluniau rheoli hefyd yn berthnasol pan fo cynlluniau'n cael eu cyflwyno yn dilyn deddfwriaeth newydd.
Gwasanaethau a rhaglenni a ddarperir drwy drydydd partion	Lle bo rhaglenni'n cael eu gweinyddu gan asiantau, bydd adrannau'n colli rhywfaint o reolaeth uniongyrchol ac efallai y bydd angen iddynt ddibynnu ar asiantau er mwyn	Cytundebau ffurfiol rhwng yr endid a'r asiant yn diffinio gweithdrefnau rheoli i'w cymhwyso wrth weinyddu gwasanaethau.

	<p>sicrhau y cydymffurfir ag awdurdodau.</p>	<p>Y rheolwyr yn rheoli ac yn monitro gweithgareddau trydydd parti.</p> <p>Ymweliadau archwilio gan y gwasanaeth archwilio mewnol â thrydydd partion i adolygu systemau a gweithdrefnau, gan gynnwys rhai sy'n berthnasol i reoleidd-dra.</p> <p>Adroddiad sicrwydd annibynnol ar daliadau a derbyniadau, neu ardystiad ohonynt, gan gyfrifydd neu archwilydd adrodd y trydydd partion.</p> <p>Meini prawf wedi'u sefydlu er mwyn cyflwyno hawliadau, wedi'u nodi'n glir mewn cyfarwyddiadau adrannol ac mewn canllawiau i hawlwr.</p>
<p>Taliadau a derbyniadau a wneir ar sail hawliadau neu ddatgeliadau</p>	<p>Gallai gallu'r endid i gadarnhau cydymffurfiaeth â'r awdurdodau fod yn gyfyngedig, er enghraifft, os na fydd meini prawf a nodwyd ar gyfer derbyn grant yn cae eu gwirio'n uniongyrchol.</p>	<p>Gofynion safonol i gyflwyno dogfennau fel tystiolaeth i gefnogi hawliadau. (Gallai hyn fod yn amod ar gyfer talu grant, neu'n ofyniad ar ôl cwblhau'r gweithgarwch a gefnogwyd drwy'r grant).</p> <p>Archwiliad manwl o gofnodion hawlwr ac ati, i gadarnhau cymhwystra.</p> <p>Gweithdrefnau ar gyfer asesu sefyllfa ariannol hawlwr cyn dyfarnu grant ac ar gyfer monitro hydaledd parhaus.</p> <p>Sicrwydd annibynnol i adrodd ar y defnydd o grant, neu ardystio hynny, gan gyfrifydd</p>

		sy'n adrodd neu archwilydd allanol.
--	--	-------------------------------------

2-42 Bydd yr archwilydd yn ystyried arwyddocad y risgiau o afreoleidd-dra perthnasol a nodwyd wrth bennu natur, amseriad a helaethrwydd gweithdrefnau cadarn sydd eu hangen er mwyn lleihau risg archwilio hyd at lefel dderbyniol. Yn rhan o'r asesiad risg, bydd yr archwilydd yn pennu pa un o'r risgiau a nodwyd y mae angen rhoi ystyriaeth arbennig iddi o safbwynt archwilio.

Cynllunio a chynnal gweithdrefnau archwilio

2-43 Mae natur, amseriad a helaethrwydd y gweithdrefnau archwilio yn dibynnu ar gymhlethdod y fframwaith o awdurdodau. Er enghraifft, pan fo endid yn talu grantiau y ceir cyfyngiadau manwl arnynt yn y cytundeb grant, bydd yr archwilydd yn cynllunio a chynnal gweithdrefnau digonol i gael sicrwydd bod yr endid sy'n derbyn y grant wedi cydymffurfio â'r cyfyngiadau hyn.

2-44 Bydd gweithdrefnau archwilio wedi'u cynllunio i gael sicrwydd ynghylch rheoleidd-dra trafodion fel arfer wedi'u seilio ar gyfuniad o profion a rheolaethau a gweithdrefnau cadarn. Bydd yr archwilydd yn cynnal y rhain yn unol ag **ISA (DU) 330**.

2-45 Er mwyn profi'r rheolyddion, bydd yr archwilydd yn pennu a yw'r rheolaethau wedi'u cynllunio a'u gweithredu'n ddigonol, a'u bod yn gweithredu'n effeithiol i atal neu ganfod a chywiro achosion perthnasol o afreoleidd-dra. Os bydd yr archwilydd yn casglu nad yw'r rheolaethau'n effeithiol, ni fydd yr archwilydd yn cael unrhyw sicrwydd ohonynt.

2-46 Ar gyfer gweithdrefnau cadarn, bydd yr archwilydd yn cadarnhau bod trafodion ariannol yn cydymffurfio â'r fframwaith o awdurdodau, gyda'r ystod a'r cwmpas yn dibynnu ar y risgiau o afreoleidd-dra perthnasol a nodwyd, a'r graddau y mae tystiolaeth o brofion ar reolaeth yn rhoi sicrwydd archwilio.

2-47 Os bydd yr archwilydd yn cael tystiolaeth foddhaol ynghylch effeithiolrwydd gweithredol rheolaethau'r endid mewn perthynas â rheoleidd-dra, mae'n bosibl y bydd yr archwilydd yn ceisio lleihau'r gweithdrefnau cadarn. Efallai y bydd yr archwilydd hefyd yn rhoi sylw i'r gwaith a gyflawnwyd ar adolygiad yr archwilydd o'r Datganiad Llywodraethu.

2-48 Gellir casglu tystiolaeth yn gysylltiedig â rheoleidd-dra yn rhan o ymagwedd integredig at archwilio datganiadau ariannol. Bydd yr archwilydd yn ystyried a yw'r dystiolaeth archwilio sydd ar gael yn ddigonol ac yn briodol er mwyn cael sicrwydd ynghylch rheoleidd-dra trafodion.

2-49 Bydd gweithdrefnau dadansoddol ar eu pen eu hunain yn annhebygol o roi digon o dystiolaeth briodol i'r archwilydd i gefnogi rheoleidd-dra. Serch hynny, gallant gynorthwyo'r archwilydd i asesu a yw symiau a gofnodwyd yn y datganiadau ariannol yn gyson â disgwyliadau. Er enghraifft, pan fo lwfansau o dan gynllun yn amodol ar uchafswm gwerth a bod nifer y derbynwyr

yn hysbys, gall yr archwilydd ddefnyddio gweithdrefnau dadansoddol i nodi a allai'r endid fod wedi torri rheolau'n gysylltiedig â'r uchafswm a ganiateir.

2-50 Gall yr archwilydd gynnal gweithdrefnau archwilio penodol i nodi gweithgareddau a thrafodion nad ydynt yn unol â'r fframwaith o awdurdodau. Gallai'r profion gynnwys:

- adolygu datganiadau ariannol ac unrhyw ddeddfwriaeth benodol;
- adolygu cyfrifon rheoli'r endid i ganfod unrhyw ffrydiau anarferol o drafodion neu falansau cyfrifon, neu unrhyw ddadansoddiad anghywir o drafodion a
- chynnal profion cadarn o drafodion a balansau cyfrifon.

Meysydd sydd angen ystyriaeth arbennig

2-51 Efallai y bydd yr archwilydd yn ei chael hi'n anodd cael tystiolaeth archwilio ynghylch rhai agweddau ar reoleidd-dra, er enghraifft cymhwystra i gael grantiau. Yn ddelfrydol, bydd angen i'r archwilydd gael tystiolaeth uniongyrchol i fodloni amcan y prawf hwn. Os nad yw'r dystiolaeth honno ar gael, bydd yr archwilydd yn ystyried sut mae'r endid wedi'i fodloni ei hun ynghylch rheoleidd-dra. Gallai wneud hyn drwy waith swyddogaeth arolygu ar wahân neu drwy dderbyn cyngor neu sicrwydd gan drydydd parti annibynnol.

2-52 Yn hytrach na thalu grantiau yn uniongyrchol i'r derbynwyr a fwriadwyd gan fframwaith perthnasol o awdurdodau, gall cyrff y sector cyhoeddus ariannu cyrff eraill i weinyddu cynllun. Lle bo hyn yn wir, gall archwilydd y corff asesu'r trefniadau a sefydlwyd gan y corff i sicrhau atebolrwydd priodol am y grantiau hynny. Bydd hyn yn cynnwys ystyriaeth o unrhyw waith a gyflawnwyd gan archwilydd y corff arall ar reoleidd-dra gwariant.

2-53 Bydd gan archwilydd sy'n ymwneud ag archwilio gwariant ar gynlluniau a ariennir gan yr Undeb Ewropeaidd yn ystyried cydymffurfiaeth trafodion â'r ddeddfwriaeth Ewropeaidd berthnasol, ac effaith unrhyw achos o ddiffyg cydymffurfio ar yr archwiliad o reoleidd-dra. Yn benodol, bydd yr archwilydd yn dod i ddeall cysondeb unrhyw reoliadau a sefydlwyd yn y DU â'r darpariaethau yn Rheoliad y Cyngor neu Gomisiwn Ewropeaidd sy'n llywodraethu, a bod y darpariaethau'n cael eu trosi'n gyfarwyddiadau a gweithdrefnau priodol.

2-54 Bydd yr archwilydd hefyd yn parhau i fod yn effro i unrhyw gamau cyfreithiol sy'n herio darpariaethau deddfwriaeth genedlaethol neu ddirprwyedig sy'n gweithredu deddfwriaeth Ewropeaidd, drwy wneud ymholiadau i'r endid a chael sylwadau.

2-55 Bydd yr archwilydd yn rhoi sylw i ystyriaethau neilltuol wrth archwilio rheoleidd-dra ffioedd a thaliadau a godir gan endidau'r sector cyhoeddus, er enghraifft:

- adolygu'r ddeddfwriaeth sylfaenol berthnasol i gadarnhau ei fod yn darparu awdurdod priodol i'r corff archwiliedig godi ffioedd a thaliadau am y gwasanaethau dan sylw;
- cadarnhau bod gorchmynion ffioedd a mathau eraill o Offerynnau Statudol a gyhoeddir o dan y ddeddfwriaeth sy'n llywodraethu yn unol â'r awdurdodau hynny; a

- chadarnhau bod y ddeddfwriaeth berthnasol yn rhoi'r awdurdod priodol i ddefnyddio'r derbyniadau i gyfrannu at wariant yn hytrach na'u bod yn cael eu defnyddio i greu gwarged (eu bod wedi'u sefydlu ar sail adennill costau).

2-56 Yn ogystal â phennu'r awdurdodau ar gyfer codi ffioedd a thaliadau, bydd yr archwilydd hefyd yn cadarnhau bod derbyniadau'n cael eu defnyddio a'u datgelu'n briodol yn y datganiadau ariannol, fel yr awdurdodir yn y ddeddfwriaeth briodol.

2-57 Yn dibynnu ar y fframwaith adrodd ariannol, efallai y ceir gofynion ychwanegol ar gyfer datgeliadau yn y datganiadau ariannol, mewn perthynas â rheoleidd-dra. Yn benodol, efallai y bydd yn ofynnol i'r corff a archwilir ddatgelu unrhyw achos o ddiffyg cydymffurfio â fframweithiau o awdurdodau. O ystyried perthnasedd cyfrifon, bydd yr archwilydd yn ystyried goblygiadau diffyg datgelu neu ddatgelu annigonol ar y farn archwilio rheoleidd-dra, a'r angen i gyflwyno adroddiad ar wahân ar y mater i awdurdod perthnasol.

Sylwadau ysgrifenedig

2-58 Cesglir tystiolaeth archwilio ar reoleidd-dra o'r gweithdrefnau archwilio. Fodd bynnag, gall yr archwilydd hefyd ofyn am sylwadau gan reolwyr (er enghraifft, Swyddogion Cyfrifyddu neu Swyddogion Atebol) ynghylch y modd yr aethant ati i gyflawni eu cyfrifoldeb dros reoleidd-dra trafodion. Mae hyn yn arbennig o bwysig mewn meysydd fel cynlluniau grant a budd-dal, lle na fydd tystiolaeth uniongyrchol ar gael i'r archwilydd o bosib.

2-59 Fel arfer, disgwylir i'r rheolwyr roi datganiad ffurfiol ar y modd yr aethant ati i gyflawni eu cyfrifoldeb bob blwyddyn. Pan fydd y datganiad hwn wedi'i gynnwys yn y datganiadau ariannol, bydd yr archwilydd yn cyfeirio at y datganiad neu'n datgelu, yn yr adran cyfrifoldebau yn adroddiad yr archwilydd, y ffaith nad yw'r datganiad wedi'i gynnwys neu nad yw'n pennu cyfrifoldebau'r rheolwyr mewn modd cynhwysfawr. Ni fydd hyd na ffurfioldeb sylwadau rheolwyr ar reoleidd-dra yn dylanwadu ar gwmpas gweithdrefnau'r archwilydd wrth gaffael tystiolaeth i gefnogi'r farn ar reoleidd-dra.

Defnyddio gwaith eraill

2-60 Efallai y bydd yr archwilydd am ddefnyddio gwaith yr archwilydd mewnol i gael digon o dystiolaeth briodol i gefnogi rheoleidd-dra. Pan fydd yr archwilydd yn ystyried gwaith archwilio mewnol, bydd yr archwilydd yn cymhwyso [ISA \(DU\) 610](#). Yn benodol, gwaherddir yr archwilydd rhag defnyddio staff archwilio mewnol yn uniongyrchol yn rhan o dîm yr ymrwymiad.

2-61 Efallai y bydd yr archwilydd yn ceisio defnyddio gwaith yr archwilydd o endid arall. Gall yr archwilydd ddod ar draws gwaith archwilydd arall, er enghraifft pan fo'r endid:

- yn cyfuno neu'n crynhoi datganiadau ariannol cyrff eraill;
- wedi talu grant i endid arall; neu
- wedi rhoi gwasanaethau ar gontract allanol i sefydliad gwasanaeth.

2-62 Pan fydd yr endid yn paratoi datganiadau ariannol grŵp, bydd archwilydd grŵp yn pennu sut i gael digon o dystiolaeth briodol o reoleidd-dra trafodion y grŵp. Pan fydd archwilydd grŵp yn dymuno defnyddio gwaith archwilydd cymwys wrth archwilio rheoleidd-dra, bydd yr archwilydd yn dilyn y safonau a'r canllawiau yn **ISA (DU) 600**.

2-63 Ceir fframweithiau o awdurdodau yn benodol i bob endid, ac nid yw'r ffaith bod endid wedi'i gyfuno yn golygu bod yr endid hwnnw'n gorfod cymhwyso fframwaith o awdurdodau ei riant-endid. Er enghraifft, mae'n bosibl na fydd gan gorff yn y sector cyhoeddus fframwaith penodol o awdurdodau. Gan hynny, efallai na fydd angen archwilio rheoleidd-dra'r gydran i ddibenion barn ar reoleidd-dra grŵp, ac eithrio ar gyfer ystyriaethau o dwyll. Fodd bynnag, pan fydd gan endid wedi'i gyfuno fframwaith o awdurdodau ond na chynhaliwyd archwiliad o reoleidd-dra arno, gall yr archwilydd grŵp gynnal gweithdrefnau archwilio (neu gyfarwyddo archwilydd cydran i wneud hynny) er mwyn cael sicrwydd ynghylch trafodion y gydran.

2-64 Bydd yr archwilydd grŵp yn cael sylwadau gan yr archwilydd cydrannol ynghylch annibyniaeth yr archwilydd hwnnw ar yr endid, a'i gydymffurfiaeth â'r gofynion archwilio a moesegol perthnasol. Bydd hyn hefyd yn berthnasol os bydd yr archwilydd grŵp yn defnyddio datganiadau ariannol archwiliedig, wedi'u llofnodi gan archwilydd y gydran, sy'n cynnwys barn benodol ar reoleidd-dra.

2-65 Pan fydd endid y sector cyhoeddus wedi talu grant i endid arall, bydd fel arfer yn sefydlu rheolaethau wedi'u dylunio i sicrhau bod y derbynydd yn cydymffurfio â'r amodau grant. Efallai y bydd y rheolwyr yn nodi yn y memoranda ariannol neu'r amodau grant bod yn rhaid derbyn adroddiad neu dystysgrif archwilydd ar reoleidd-dra.

2-66 Efallai y bydd angen i'r archwilydd archwilio ceisiadau am grantiau a delir i endidau eraill drwy, er enghraifft:

- archwilio'r dystiolaeth sydd ar gael yn y prif endid, gan gynnwys adroddiadau gan eu swyddogaeth archwilio fewnol eu hunain.
- defnyddio gwaith archwilydd allanol yr endid arall;
- ystyried gwaith swyddogaeth archwilio mewnol yr endid arall; a
- mynediad uniongyrchol i'r endid arall a chynnal gweithdrefnau archwilio priodol.

2-67 Gall yr archwilydd ddefnyddio'r dystysgrif a'r adroddiadau a gyhoeddwyd gan archwilydd derbynydd y grant drwy:

- gadarnhau bod y cyfarwyddiadau a roddwyd i'r archwilydd hwnnw yn ymdrin â'r ystyriaethau rheoleidd-dra i raddau boddhaol;
- cytuno ar y cwmpas; ac
- adolygu canlyniadau'r adolygiad rheoli ansawdd.

2-68 Pan nad oes gan archwilydd endid sector cyhoeddus hawl mynediad i'r endid arall neu i ffynonellau eraill i gael digon o dystiolaeth briodol, bydd yr archwilydd yn ystyried a oes cyfyngiad ar gwmpas yr archwiliad yn unol ag **ISA (DU) 705**.

2-69 Pan fydd yn ofynnol i archwilydd arall roi adroddiad neu dystysgrif rheoleidd-dra i'r prif endid, bydd hi fel arfer yn cymryd amser sylweddol ar ôl y cyfnod ariannol sy'n cael ei archwilio i hynny ddigwydd. Bydd yr archwilydd yn sicrhau mai ond y dystiolaeth sydd ar gael i'r prif endid sy'n gysylltiedig â'r cyfnod adrodd a ddefnyddir. Lle nad yw hyn yn bosibl, neu os oes gan y prif endid ac endidau eraill ddyddiadau diwedd blwyddyn gwahanol, efallai y bydd yn rhaid i'r prif archwilydd gynnal gweithdrefnau ychwanegol, gan gynnwys arfer hawliau arolygu, lle bo'n briodol.

2-70 Lle bo endid y sector cyhoeddus wedi rhoi gwasanaethau ar gontract allanol i sefydliad gwasanaeth, bydd yr angen i gael mynediad i'r sefydliad hwnnw, ac/neu i'w archwilydd, yn dibynnu ar natur y gwasanaethau a ddarperir, yr wybodaeth sydd ar gael yn y prif endid a thelerau ymrwymiad yr archwilydd arall.

2-71 Pan fo archwiliad o'r sector cyhoeddus yn ystyried yr angen i gael barn gyfreithiol ynghylch dehongli statudau neu reoliadau, bydd yr archwilydd yn dilyn y safonau a'r canllawiau yn **ISA (DU) 620**.

2-72 Wrth benderfynu a ddylid ceisio cyngor cyfreithiol ar fater rheoleidd-dra, bydd yr archwilydd yn ystyried:

- perthnasedd y mater yng nghyd-destun y datganiadau ariannol;
- y risg o afreoleidd-dra ar sail natur a chymhlethdod y fframwaith o awdurdodau; ac
- argaeledd dystiolaeth archwilio berthnasol arall, yn enwedig lle bo'r endid wedi gwneud cais am ei gyngor cyfreithiol ei hun.

2-73 Fel arfer lle bo amheuaeth ynghylch rheoleidd-dra trafodion, gall rheolwyr ofyn am eglurhad ynghylch y sefyllfa gyfreithiol. Lle bo'r endid yn amharod i geisio cyngor cyfreithiol, neu lle bo gan yr archwilydd bryderon ynghylch y cyngor cyfreithiol a roddir i'r endid, efallai y bydd yr archwilydd yn dymuno ceisio barn gyfreithiol ar wahân.

2-74 Lle bo'r archwilydd yn ansicr ynghylch afreoleidd-dra gwariant yn gysylltiedig â'r fframwaith o awdurdodau ar wahân i ddeddfwriaeth, bydd yr archwilydd yn pennu i ddechrau a geisiodd yr endid eglurhad neu, lle bo angen, a gafodd yr endid awdurdod priodol gan y cyrff perthnasol. Gall yr archwilydd hefyd geisio cyngor yn uniongyrchol oddi wrth yr awdurdod perthnasol. Yn yr amgylchiadau hyn, bydd yr archwilydd yn dilyn camau tebyg i'r rhai y byddai'r archwilydd yn eu cymryd wrth geisio cyngor cyfreithiol.

Gwerthuso afreoleidd-dra

2-75 Pan amheuir, neu pan ganfyddir, achos o ddiffyg cydymffurfio â rheoliadau, bydd yr archwilydd yn ystyried goblygiadau ehangach hynny i'r farn archwilio ar reoleidd-dra. Bydd hyn

hefyd yn cynnwys ystyried y goblygiadau i asesiad yr archwilydd o risgiau a rheolaethau yn gysylltiedig ag afreoleidd-dra perthnasol, a maint y sicrwydd y gall yr archwilydd ei gael o'r amgylchedd rheolaeth gyffredinol a sylwadau gan y rheolwyr.

2-76 Bydd yr archwilydd yn ystyried natur a graddfa unrhyw achos o ddiffyg cydymffurfio ac, yn benodol, a yw'n deillio o gamddehongliad sylfaenol o ddeddfwriaeth neu gam-gymhwysio rheolau.

2-7775 Mae'n bosibl yr adroddir ar achosion o ddiffyg cydymffurfio â rheoliadau wrth reolwyr yr endid fel bo modd cymryd camau unioni, er enghraifft, drwy adennill grant a ordalwyd. Os nad yw'n bosibl i'r endid gymryd camau unioni, gall y rheolwyr ddatgelu achos o ddiffyg cydymffurfio yn y datganiadau ariannol drwy amlinellu'r amgylchiadau' gysylltiedig â thorri rheoliadau, a'r nifer posibl o drafodion afreolaidd. Hyd yn oed pan fo achos o afreoleidd-dra wedi'i ddatgelu, bydd yr archwilydd yn ystyried y goblygiadau i'r farn archwilio ar reoleidd-dra, a'r angen i gyflwyno adroddiad ar wahân ar y mater wrth yr awdurdod perthnasol. Wrth wneud hynny, bydd yr archwilydd yn ystyried perthnasedd y mater dan sylw.

2-78 Os na fydd rheolwyr yr endid yn derbyn barn yr archwilydd, sef nad yw'r trafodion perthnasol yn cydymffurfio â'r awdurdodau priodol, gall yr archwilydd:

- gyfleu mewn adroddiad wrth reolwyr ar y lefel briodol, neu rai sy'n gyfrifol am lywodraethu, y canfyddiadau o ymchwiliadau'r archwilydd i'r amgylchiadau'n gysylltiedig ag amheuaeth o afreoleidd-dra a'r casgliadau'n deillio o hynny;
- ystyried a yw'r mater yn fater y mae'n ofynnol i reolwyr adrodd amdano wrth yr awdurdod neu'r rheolwyr grŵp perthnasol ac, os felly, gwneud cais mewn ysgrifen i'r rheolwyr eu hysbysu;
- adrodd yn uniongyrchol wrth reolwyr yr awdurdod neu grŵp perthnasol os yw'n ofynnol i'r rheolwyr wneud hynny, ac na all yr archwilydd sefydlu a yw'r rheolwyr wedi cydymffurfio â'r gofyniad; ac
- ystyried addasu'r farn ar reoleidd-dra.

Y risg o dwyll wrth archwilio rheoleidd-dra

2-79 Dim ond trwy'r fframwaith cyfreithiol cymwys y gellir penderfynu bod trafodiad penodol yn dwyllodrus. Fodd bynnag, bydd yr archwilydd yn aml yn dod ar draws sefyllfaoedd lle ceir amheuaeth o dwyll, wedi'i nodi gan y rheolwyr, gan y gwasanaeth archwilio mewnol, trydydd partïon neu'r archwilydd. Er nad oes gan yr archwilydd yr awdurdod i bennu a gafwyd twyll mewn gwirionedd, bydd yr archwilydd yn ystyried a yw'r trafodion dan sylw, ym marn yr archwilydd, yn cydymffurfio â'r fframwaith perthnasol o awdurdodau.

2-80 Bydd trafodion twyllodrus bob amser yn rheolaidd waeth sut y cawsant eu datgelu, ac i ba raddau y cawsant eu datgelu yn y datganiadau ariannol, gan nad oes awdurdod priodol ar eu cyfer. Mae'r archwilydd yn ystyried effaith achosion wedi'u profi neu amheun o drafodion twyllodrus ar y farn archwilio, o ystyried perthnasedd yr afreoleidd-dra.

2-81 I ddibenion archwilio rheoleidd-dra, ni fydd adroddiadau ariannol twyllodrus ynddynt eu hunain yn afreolaidd, ond gallai'r rheiny guddio trafodion afreolaidd sylfaenol. Fodd bynnag, mae cambriodoli asedau yn gyfystyr ag afreoleidd-dra, a dylid ystyried y risg o gambriodoli asedau oherwydd twyll yn gysylltiedig â'r risg bod rheolwyr yn diystyru rheolaethau, ac wrth archwilio rheoleidd-dra.

2-82 Er nad yw **ISA 240** wedi'i hysgrifennu i ymdrin â'r archwiliad o reoleidd-dra, mewn rhai achosion gellir defnyddio cydymffurfiaeth â'i gofynion i gael sicrwydd ynghylch rheoleidd-dra, er enghraifft drwy:

- werthuso a yw unrhyw berthnasodd anghyffredin neu annisgwyl a nodwyd drwy weithdrefnau dadansoddol yn arwydd o afreoleidd-dra perthnasol oherwydd twyll;
- profi priodoldeb cofnodion mewn dyddiaduron; ac
- ystyried y sail resymegol dros drafodion sylweddol a gyflawnir y tu allan i'r busnes arferol.

Barn ar reoleidd-dra

2-83 Wrth archwilio llywodraeth ganolog (neu endid cyfatebol) a rhai cyrff iechyd, bydd yr archwilydd yn rhoi barn ar reoleidd-dra trafodion. Bydd y farn fel arfer wedi'i chynnwys yn y dystysgrif neu'r adroddiad archwilio. Gellir ei chynnwys wrth ymyl y farn cywirdeb a thegwch ar y datganiadau ariannol, neu mewn adran ar wahân o'r adroddiad o dan y teitl "Archwilio rheoleidd-dra" neu fel bo'n briodol. Dylai ffurf y geiriau a ddefnyddir yn y farn ar reoleidd-dra fod yn gysylltiedig â'r gofynion statudol neu gwmpas yr ymrwymiad y cytunir arno â'r corff a archwilir. I gyd-fynd â'r geiriad bydd angen cynnwys y canlynol hefyd:

- datgeliad o gyfrifoldebau'r rheolwyr yn gysylltiedig â rheoleidd-dra yn y datganiad cyfrifoldebau a chyfeiriad at y datgeliad yn yr adran cyfrifoldebau o adroddiad yr archwilydd; neu, ddatgeliad llawn yn yr adran cyfrifoldebau; a
- chynnwys y gwaith cyffredinol a gyflawnir mewn perthynas â rheoleidd-dra yng nghwmpas adran Sail y Farn yn adroddiad yr archwilydd.

2-84 Os yw'r archwilydd yn addasu'r farn archwilio ar reoleidd-dra, dylai'r archwilydd gymhwyso egwyddorion **ISA (DU) 705**.

2-85 Os daw'r archwilydd i'r casgliad nad yw trafodion ariannol o bwys yn cydymffurfio â'r fframwaith perthnasol o awdurdodau, bydd yr archwilydd yn rhoi barn amodol, gan ddatgan bod y corff a archwilir yn cydymffurfio â fframwaith perthnasol o awdurdodau, ac eithrio lle nodir achos o ddiffyg cydymffurfio. Pan fydd effaith diffyg cydymffurfio yn hollbresennol yn y datganiadau ariannol, bydd yr archwilydd yn rhoi barn anffafriol ynghylch rheoleidd-dra.

2-86 Pan na all yr archwilydd gael digon o dystiolaeth i ffurfio barn, bydd yr archwilydd yn nodi bod y farn ar reoleidd-dra wedi'i chyfyngu gan gwmpas, neu os yw'r diffyg yn hollbresennol, bydd yr archwilydd yn cyhoeddi ymwadiad.

2-87 Nid fydd barn amodol ar reoleidd-dra ynnddi ei hun yn amharu ar y farn ynghylch tegwch a chywirdeb, chyflwyniad teg neu gyflwyniad priodol y datganiadau ariannol. Fodd bynnag, bydd yr archwilydd yn ystyried a yw'r mater wedi'i ddatgelu'n briodol yn y datganiadau ariannol, ac a yw'n treiddio drwy'r holl ddatganiadau ariannol i'r fath raddau fel eu bod yn gamarweiniol.

Adroddiadau eraill ar reoleidd-dra

2-88 Mewn rhai rhannau o'r sector cyhoeddus, efallai y bydd yn ofynnol i'r archwilydd ddarparu adroddiadau ar wahân, yn hytrach na thrwy farn archwilio, ar faterion rheoleidd-dra. Efallai y bydd yn ofynnol i'r archwilydd adrodd materion yn gysylltiedig â rheoleidd-dra wrth drydydd partion, er enghraifft archwilydd cydrannol yn adrodd wrth reolwyr y grŵp neu adrodd wrth reoleiddiwr fel y Comisiwn Elusennau. Gall trydydd parti benderfynu ar ffurf a chwmpas yr adroddiadau hyn yn rhan o amod penodol yn gysylltiedig â'r grant neu gymhorthdal, a bydd hynny wedi'i gynnwys mewn cyfarwyddiadau penodol i'r archwilydd. Mewn endidau eraill, efallai y bydd yn ofynnol cyflwyno adroddiad mwy cyffredinol ar gydymffurfiaeth yr endid â rheoliadau, yn dibynnu ar delerau ymrwymiad yr archwilydd.

2-89 Efallai y bydd gan yr archwilydd hefyd bwerau statudol i gyhoeddi adroddiad er budd y cyhoedd ar unrhyw fater rheoleidd-dra neu briodoldeb a ddaw i sylw'r archwilydd yn ystod yr archwiliad, er mwyn i hynny gael ei ystyried gan yr endid dan sylw neu ei ddwyn i sylw'r cyhoedd.

2-90 Mewn rhai rhannau o'r sector cyhoeddus, bydd yr archwilydd yn ystyried yr angen am adroddiad ar wahân lle bo'r farn archwilio wedi'i haddasu o ganlyniad i afreoleidd-dra perthnasol. Pwrpas cael adroddiad ar wahân yw rhoi esboniad manwl i ddefnyddwyr y datganiadau ariannol ynghylch y sail ar gyfer y farn amodol, a chefnogi'r awdurdod perthnasol wrth ddwyn yr endid a archwilir i gyfrif. Mae hyn yn gysylltiedig â chanllawiau ar gyfrifoldebau adrodd ychwanegol yn [Rhan I](#) o'r Nodyn Ymarfer hwn ([ISA 700](#)).

2-91 Mewn rhai achosion gall yr archwilydd nodi achosion o afreoleidd-dra yn ystod yr archwiliad nad ydynt yn berthnasol i'r datganiadau ariannol ond y mae angen, ym marn yr archwilydd, tynnu sylw derbynwyr adroddiad yr archwilydd atynt. Enghraifft bosibl o hyn yw'r farn ôl-weithredol fod gwariant y blynyddoedd cynt yn afreolaidd yn rhinwedd her gyfreithiol i ddehongliad o'r ddeddfwriaeth.

Atodiad Un - Rhestr Termau

Adran ariannu - fel arfer yr adran a ddefnyddir i gynnal atebolrwydd a throsglwyddo cyllid Seneddol i gyrrff hyd braich.

Adrannau'r Llywodraeth - y rhain yw haen uchaf y llywodraeth ganolog, neu adrannau cyfatebol, ym mhob gwlad. Mae'r Senedd/Cynulliad yn darparu arian yn flynyddol i'w wario gan bob adran i ddibenion a nodir mewn Amcangyfrifon Cyflenwi/Deddf Cyllideb neu gyfatebol. Arweinir

pob adran o'r llywodraeth gan Swyddog Cyfrifyddu sy'n atebol i'r Senedd am wariant a'r defnydd o'r arian a ddarperir yn yr Amcangyfrifon Cyflenwi.

Adroddiad yr archwilydd - adroddiad unrhyw archwilydd sy'n mynegi barn ar wirionedd a thegwch, cyflwyniad teg neu gyflwyniad priodol datganiadau ariannol ac, mewn achosion penodol, ar reoleidd-dra'r trafodion ariannol ynddynt ac unrhyw ofynion cyfreithiol a rheoleiddiol eraill. Mewn llywodraeth ganolog, gellir galw adroddiad yr archwilydd hefyd yn Dystysgrif.

Archwiliad perfformiad - gwaith a gyflawnir gan yr archwilydd mewn perthynas â defnydd darbodus, effeithlon ac effeithiol o arian cyhoeddus. Gellir galw hyn hefyd yn waith "gwerth am arian".

Archwilio'r Alban - asiantaeth archwilio genedlaethol sy'n cynorthwyo'r Comisiwn Cyfrifon ac Archwilydd Cyffredinol yr Alban i gyflawni eu gwaith.

Archwilwyr lleol - Archwilwyr endidau sector cyhoeddus lleol yn Lloegr, fel cyrff llywodraeth leol, a benodir o dan Ddeddf Archwilio ac Atebolrwydd Lleol 2014.

Archwilydd corff sector cyhoeddus (archwilydd sector cyhoeddus) - unigolyn neu unigolion a benodir o dan statud neu gytundeb; neu wedi'i benodi gan, ei gyflogi gan, neu'n gweithredu fel asiant asiantaeth archwilio genedlaethol, ysgrifennydd gwladol neu adran o'r llywodraeth sy'n gweithredu o dan statud neu drwy gytundeb; neu wedi'i benodi gan archwilydd corff a reoleiddir gan reoleiddiwr annibynnol sydd wedi pennu bod y Nodyn Ymarfer hwn yn berthnasol.

Archwilydd Cyffredinol Cymru - yr unigolyn sy'n gyfrifol am archwilio ac ardystio cyfrifon Llywodraeth Cymru, y cyrff cyhoeddus a ariannir ganddi a chyrff cyhoeddus eraill, cyrff llywodraeth leol Cymru ac endidau GIG Cymru. Mae Archwilydd Cyffredinol Cymru yn gyfrifol am awdurdodi dyrannu cyllid cyhoeddus o Gronfa Gyfunol Cymru i Weinidogion Cymru a chyrff eraill y sector cyhoeddus. Mae'r Archwilydd Cyffredinol hefyd yn gyfrifol am gyflawni gwaith gwerth am arian o fewn y cyrff hynny.

Archwilydd Cyffredinol yr Alban - yr unigolyn sy'n gyfrifol am awdurdodi dyrannu arian cyhoeddus o Gronfa Gyfunol yr Alban i adrannau llywodraeth a chyrff eraill y sector cyhoeddus; am archwilio neu am sicrhau bod cyfrifon seneddol yn cael eu harchwilio (sy'n cynnwys pennu a yw symiau a dalwyd o'r Gronfa wedi'u talu allan a'u defnyddio'n unol â statud), a'u hardystio ac adrodd arnynt; am archwilio darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd Gweinidogion yr Alban a'r Arglwydd Adfocad wrth ddefnyddio eu hadnoddau i gyflawni eu swyddogaethau, neu am sicrhau bod y gwaith archwilio hwnnw'n cael ei gyflawni; ac am archwilio darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd unigolion eraill a bennir o dan ddeddfwriaeth yr Alban, y telir symiau o'r Gronfa iddynt, wrth ddefnyddio'r symiau hynny i gyflawni eu swyddogaethau, neu am sicrhau bod y gwaith archwilio hwnnw'n cael ei gyflawni.

Archwilydd statudol - Yr archwilydd a benodir i gyflawni ymrwymiad drwy statud. Yn y Nodyn Ymarfer hwn, ni ddefnyddir y term archwilydd statudol yn yr un ystyr ag y mae'r term yn cael ei ddefnyddio yn y Gyfarwyddeb a'r Rheoliad Archwilio a fframweithiau cysylltiedig.

Asiantaeth archwilio genedlaethol - un o asiantaethau archwilio cyhoeddus y Deyrnas Unedig sy'n gyfrifol am gynnal archwiliad o ddatganiadau ariannol cyrff y sector cyhoeddus (y Swyddfa Archwilio Genedlaethol ar gyfer y Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol, Archwilio Cymru, Archwilio'r Alban ar gyfer Archwilydd Cyffredinol yr Alban a'r Comisiwn Cyfrifon, a Swyddfa Archwilio Gogledd Iwerddon ar gyfer Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol Gogledd Iwerddon) ac/neu'n gyfrifol am benodi a rheoleiddio archwilwyr cyrff sector cyhoeddus.

Cod Ymarfer Archwilio - unrhyw ddogfen a nodir felly, a gyhoeddir gan asiantaeth archwilio genedlaethol neu bennaeth perthnasol yr asiantaeth honno, sy'n rhagnodi'r modd y dylai'r archwilydd gyflawni ei swyddogaethau mewn perthynas ag archwilio endidau penodol, sy'n ymgorffori'r hyn a ystyrir gan yr asiantaeth archwilio genedlaethol yn arfer proffesiynol gorau o ran y safonau, y gweithdrefnau a'r technegau sydd i'w mabwysiadu gan yr archwilydd.

Comisiwn Cyfrifon - y corff annibynnol sydd â chyfrifoldebau statudol dros sicrhau bod endidau llywodraeth leol yn cael eu harchwilio yn yr Alban, ac i gynorthwyo endidau o'r fath i sicrhau'r gwerth gorau. Mewn perthynas ag archwilio'r datganiadau ariannol, mae'r Comisiwn yn gyfrifol am benodi archwilwyr, am osod y safonau gofynnol i'r archwilwyr a benodir ganddo ac am reoleiddio ansawdd archwiliadau.

Contractwr archwilio - Archwilydd sydd wedi derbyn ymrwymiad i gyflawni aseiniad archwilydd yn ei gyfanrwydd, neu gyfran ohono, ar ran yr archwilydd statudol, drwy gontract neu gytundeb.

Cwmni - unig ymarferydd, partneriaeth, partneriaeth atebolrwydd cyfyngedig neu gorfforaeth neu endid arall o gyfrifwyr proffesiynol sy'n ymwneud â darparu ymrwymadau. Yng nghyd-destun y sector cyhoeddus, gall cwmni hefyd olygu asiantaeth archwilio genedlaethol ac archwilwyr lleol.

Cyfarwyddyd Cyfrifon - y ddogfen a gyhoeddir gan Drysorlys EM neu Ysgrifennydd Gwladol rhiant-adran neu adran ariannu, neu gan Weinidogion Cymru neu Weinidogion yr Alban, sy'n nodi'r gofynion cyfrifyddu a datgelu y dylid eu cymhwyso wrth baratoi datganiadau ariannol yr endid. Yng Ngogledd Iwerddon, bydd yr Adran Gyllid yn gyfrifol am gyhoeddi cyfarwyddiadau ar gyfrifon i adrannau'r llywodraeth ganolog ac asiantaethau gweithredol, a bydd yr adran ariannu fel arfer wedi'i grymuso i gyfarwyddo ffurf cyfrifon cyrff cyhoeddus anadrannol ac endidau'r gwasanaeth iechyd, gyda chydsyniad yr Adran Gyllid

Cyfrifoldebau eraill - unrhyw swyddogaeth, ac eithrio'r archwiliad o'r datganiadau ariannol a rhoi barn ar reoleidd-dra, y bydd archwilwyr y sector cyhoeddus yn ei chyflawni, bod hynny o ganlyniad i ragnodiadau statudol neu gyfarwyddyd gan yr asiantaeth archwilio genedlaethol berthnasol.

Cynulliad - Cynulliad Gogledd Iwerddon.

Cyrff sector cyhoeddus - cynnwys cyrff wedi'u dynodi'n gyrff sector cyhoeddus gan y Swyddfa Ystadegau Gwladol: adrannau'r llywodraeth a'u hasiantaethau gweithredol; llywodraeth yr Alban, llywodraeth Cymru, Gweithrediaeth Gogledd Iwerddon a'r cyrff a ariennir ganddynt ac sy'n gysylltiedig â hwy; cronfeydd masnachu; cyrff hyd braich; awdurdodau lleol a chyrff llywodraeth leol eraill; Cyrff y Gwasanaeth Iechyd Gwladol; yn yr Alban, colegau addysg bellach a'r awdurdod dŵr. Nid yw'n cynnwys corfforaethau cyhoeddus eraill na'r diwydiannau gwladoleddig.

Deddfwriaeth - Deddfau Seneddol a deddfwriaeth ddirprwyedig neu is-ddeddfwriaeth gan gynnwys, er enghraifft, Mesurau Cymru, Offerynnau Statudol, neu Reolau a Gorchmynion a gyhoeddir gan Weinidogion ac a gyflwynir i'r Senedd. Mae'r term deddfwriaeth hefyd yn cynnwys Rheoliadau, Cyfarwyddbau a Phenderfyniadau a gyhoeddir gan Gyngor Gweinidogion Ewrop a'r Comisiwn Ewropeaidd.

Endidau iechyd - endidau corfforaethol unigol sy'n rhan o'r Gwasanaeth Iechyd Gwladol ond nad ydynt yn rhan o adran nac wedi'u cyfansoddi fel asiantaethau gweithredol, cyrff hyd braich na chorfforaethau cyhoeddus. Yn cynnwys ymddiriedolaethau sefydledig y GIG, ymddiriedolaethau'r GIG a grwpiau comisiynu clinigol. Yng Nghymru, endidau iechyd yw Ymddiriedolaethau'r GIG a Byrddau Iechyd Lleol. Yng Ngogledd Iwerddon, endidau iechyd yw Byrddau Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol, Ymddiriedolaethau ac Asiantaethau Arbenigol.

Endidau llywodraeth ganolog - diffinnir y rhain fel adrannau llywodraeth a'u hasiantaethau gweithredol, unrhyw endid sy'n gweithredu fel cronfa fasnachu (adran o'r llywodraeth, rhan o adran neu asiantaeth weithredol) a chyrff hyd braich. I ddibenion y Nodyn Ymarfer hwn, nid yw llywodraeth ganolog yn cynnwys cyrff y Gwasanaeth Iechyd Gwladol, awdurdodau leol, corfforaethau cyhoeddus, ymddiriedolaethau academi, corfforaethau coleg na diwydiannau wedi'u gwladoli.

Fforwm Archwilio Cyhoeddus (FfAC) - Fforwm ymgynghorol a chynghorol wedi'i ffurfio o bedair asiantaeth archwilio genedlaethol y DU sydd wedi'i ddylunio i ganolbwyntio ar feddylfryd datblygol yn gysylltiedig ag archwiliadau cyhoeddus.

Fframwaith o Awdurdodau - fframweithiau allanol, sy'n benodol i'r endid a archwilir, y mae'n rhaid i drafodion yr endid a archwilir gydymffurfio â hwy. Sefydlir y fframweithiau hyn gan gyrff sy'n gallu cyhoeddi ac/neu orfodi'r awdurdodau ar gyfer yr endid hwn, a gallent gynnwys, er enghraifft: deddfwriaeth awdurdodi; rheoliadau a gyhoeddir o dan ddeddfwriaeth llywodraethu; Awdurdodau seneddol (gan gynnwys cyfreithiau cyllidebol); llywodraeth neu awdurdodau cysylltiedig.

Grant - taliadau a wneir gan adrannau i gyrff allanol i'w had-dalu am wariant ar eitemau neu swyddogaethau cytunedig.

Haen - unrhyw lefel mewn cyfres o endidau lle mae grant yn cael ei drosglwyddo i lawr o'r Senedd at y derbynwyr a fwriedir. Adrannau llywodraeth yw endidau'r haen uchaf fel arfer. Bydd endidau'r haen is yn cynnwys asiantaethau, cyrff hyd braich a sefydliadau llywodraeth anghanol.

Llygredd - cynnig, rhoi, deisyfu neu dderbyn unrhyw gymhelliant neu wobr a allai ddylanwadu ar y camau a gymerir gan endid, ei aelodau neu ei swyddogion.

Prif Weithredwr - y teitl a roddir i uwch swyddog corff sector cyhoeddus, sy'n gyfrifol am reolaeth a gweithrediadau'r asiantaeth honno.

Rheoleidd-dra - cysyniad bod yn rhaid i drafodion sy'n cael eu hadlewyrchu yn natganiadau ariannol endid a archwilir fod yn unol â'r fframwaith perthnasol o awdurdodau.

Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol (y RhacAC)- pennaeth y Swyddfa Archwilio Genedlaethol. Fel Rheolwr, dyletswyddau'r RhacAC yw awdurdodi dyrannu cyllid cyhoeddus gan

Drysorlys EM o'r Gronfa Gyfunol a'r Gronfa Benthyciadau Cenedlaethol i adrannau'r llywodraeth ac eraill; fel Archwilydd Cyffredinol, bydd y RhacAC yn ardystio cyfrifon holl adrannau'r llywodraeth ganolog a rhai cyrff cyhoeddus eraill, ac yn cynnal archwiliadau gwerth am arian.

Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol Gogledd Iwerddon - yr unigolyn sy'n gyfrifol am awdurdodi dyrannu arian cyhoeddus i adrannau Gogledd Iwerddon a chyrff eraill yn y sector cyhoeddus, am gynnal archwiliad o ddatganiadau ariannol llywodraeth ganolog Gogledd Iwerddon ac endidau iechyd (sy'n cynnwys bodloni ei hun fod gwariant ac incwm wedi'u cymhwyso yn unol â bwriadau'r Cynulliad ac yn cydymffurfio ag awdurdodau llywodraethu) ac am archwilio darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd endidau llywodraeth ganolog Gogledd Iwerddon wrth gyflawni eu swyddogaethau.

Senedd - Senedd y Deyrnas Unedig, Senedd yr Alban a Senedd Cymru, ond nid Cynulliad Gogledd Iwerddon.

Swyddfa Archwilio Cymru - asiantaeth archwilio genedlaethol wedi'i chyfansoddi fel bwrdd statudol, sy'n cyflogi staff, yn sicrhau ac yn defnyddio adnoddau eraill, gan gynnwys arbenigedd ychwanegol gan gwmnïau cyfrifyddu'r sector preifat, i alluogi Archwilydd Cyffredinol Cymru i gyflawni ei swyddogaethau.

Y Swyddfa Archwilio Genedlaethol (NAO) - asiantaeth archwilio genedlaethol sy'n cynorthwyo'r Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol (y RhacAC) i graffu ar wariant cyhoeddus ar ran y Senedd.

Swyddfa Archwilio Gogledd Iwerddon (NIAO) - asiantaeth archwilio genedlaethol sy'n cynorthwyo Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol Gogledd Iwerddon i gyflawni ei gyfrifoldebau.

Swyddog Atebol⁽¹⁾ - aelodau o staff Gweinyddiaeth yr Alban a ddynodwyd gan y Prif Swyddog Atebol i fod yn gyfrifol am rannau o'r Weinyddiaeth, cyrff neu ddeiliaid swydd mewn perthynas â llofnodi cyfrifon yr endid a sicrhau priodoldeb a rheoleidd-dra materion ariannol yr endid.

Swyddog Atebol⁽²⁾ - y swyddog (y cyfeirir ato fel Prif Weithredwr) sy'n gyfrifol am briodoldeb a rheoleidd-dra cyllid cyhoeddus endidau iechyd, ac am gadw cofnodion priodol, fel y nodir ym Memorandwm y Swyddogion Atebol a gyhoeddwyd gan yr Adran Iechyd neu Brif Weithredwr, GIG Cymru. Yng Ngogledd Iwerddon, bydd Memorandwm y Swyddogion Atebol yn cael ei gyhoeddi gan yr Adran Iechyd.

Swyddog Cyfrifyddu - fel arfer, pennaeth parhaol neu uwch swyddog amser-llawn endid llywodraeth ganolog neu Ymddiriedolaeth Sefydledig y GIG, a benodir neu a ddynodir fel Swyddog Cyfrifyddu'r endid hwnnw, â chyfrifoldeb personol dros lofnodi'r datganiadau ariannol, ymhlith cyfrifoldebau eraill. Bydd yn sicrhau y cedwir at weithdrefnau ariannol priodol ac y cedwir cofnodion cyfrifyddu, gan sicrhau bod cyllid ac asedau cyhoeddus yn cael eu rheoli a'u gwarchod yn briodol, a bod sylw yn cael ei roi i'r holl ystyriaethau ariannol perthnasol, gan gynnwys materion ar briodoldeb, rheoleidd-dra a gwerth am arian.

Swyddog cyllid cyfrifol - y swyddog a benodir gan endid llywodraeth leol i fod yn gyfrifol am weinyddu ei faterion ariannol yn briodol.

Tystysgrif⁽¹⁾ - yr enw a roddir ar adroddiad archwilio sy'n cynnwys barn y Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol, Archwilio Cymru neu Reolwr ac Archwilydd Cyffredinol Gogledd Iwerddon ar ddatganiadau ariannol a archwilir o dan statud, lle bo gofyniad statudol i'r ardystio'r archwiliad, fel arfer ar y cyfrifon adnoddau a chyfrifon eraill a gynhyrchir gan adrannau'r llywodraeth (ac ar gyfrifon a gynhyrchir gan endidau iechyd yng Nghymru a Gogledd Iwerddon). Mae defnyddio'r gair "tystysgrif" yn ffordd glir o wahaniaethu'r adroddiad archwilio oddi wrth unrhyw adroddiad arall gan y Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol, Archwilio Cymru a Rheolwr ac Archwilydd Cyffredinol Gogledd Iwerddon.

Tystysgrif⁽²⁾ - y datganiad gan archwilwyr o dan Ddeddf Archwilio ac Atebolrwydd Lleol 2014 bod archwiliad llywodraeth leol neu endid iechyd wedi'i gwblhau yn unol â'r Ddeddf. Bydd y dystysgrif fel arfer, ond nid o reidrwydd, wedi'i hymgorffori yn yr adroddiad archwilio. Cyhoeddir tystysgrif debyg gan archwilwyr llywodraeth leol yng Nghymru o dan Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 a chan archwilwyr llywodraeth leol yng Ngogledd Iwerddon o dan Orchymyn Llywodraeth Leol (Gogledd Iwerddon) 2005.

Ymrwymiad ar Sail "Penodi gan" - Ymrwymiad lle bydd cwmni neu unigolyn arall yn gyfrifol am yr aseiniad, am gynnal yr aseiniad ac am gyhoeddi'r adroddiad archwilio.

Ymrwymiad dan gontract - Ymrwymiad lle bydd yr holl aseiniad archwilio, neu gyfran ohono, yn cael ei gyflawni gan gwmni neu archwilydd arall, o dan gontract neu gytundeb, ond lle bydd yr archwilydd statudol yn parhau i fod yn gyfrifol am gyhoeddi'r adroddiad archwilio.